

แผนบริหารการสอนประจำบทที่ 2

บทที่ 2 ศึกษากำเนิดเรื่องชาดก 25 เรื่อง

หัวข้อ

2.1 ชาดก 25 เรื่อง

1. เทวธัมมชาดก (6) ว่าด้วยธรรมของเทวดา
2. นพปานชาดก (20) ว่าด้วยวานรใช้ไม้แอดต้มน้ำ
3. กุลาวกชาดก (31) ว่าด้วยผู้ใหญ่บ้านกล่าวความเท็จ
4. โลกสกชาดก (41) ว่าด้วยเจ้าอวาสริชยา
5. วานรินทชาดก (57) ว่าด้วยพญาวานรเจ้าปัญญา
6. พิฬาวตชาดก (128) ว่าด้วยวัตรของแมว (หนูกับสุนัขจึงจอกเจ้าเล่ห์)
7. ฆตาสนชาดก (133) ว่าด้วยนกหนีภัย
8. กากชาดก (146) ว่าด้วยกาวิดน้ำด้วยจะงอยปาก
9. สิงคาลชาดก (152) ว่าด้วยราชสีห์กับสุนัขจิ้งจอก
10. สุกรชาดก (153) ว่าด้วยสุกรทำสุรราชสีห์
11. คุณชาดก (157) ว่าด้วยมิตรธรรม
12. ทริวาหนชาดก (186) ว่าด้วยพระเจ้าทริวาหนะ
13. มันทธาตราชชาดก (258) ว่าด้วยพระเจ้ามันทธาต
14. สุวณณกั๊กกุกชาดก (267) ว่าด้วยนางข้างพังอ่อนนอนปูทอง
15. อุลูกชาดก (270) ว่าด้วยนกเค้า
16. กากวตีชาดก (327) ว่าด้วยนางกากวตี
17. ชัมพูชาดก (335) ว่าด้วยสุนัขจิ้งจอกชัมพูกะอวดเก่ง
18. พาเวรุชาดก (339) ว่าด้วยความเสื่อมลาภของกาในแคว้นพาเวรุ
19. ลุกกิกชาดก (357) ว่าด้วยนางนงไส้กับข้างเกเร
20. สุสันธิชาดก (360) ว่าด้วยพระนางสุสันธิผู้มีผิวหอม
21. มิตตวินทุกชาดก (369) ว่าด้วยนายมิตตวินทุกะ ผู้ว่ายากสอนยาก
22. ทัพพปุปผชาดก (400) ว่าด้วยสุนัขจิ้งจอกตัดสินคดี
23. สังขชาดก (442) ว่าด้วยสังขพราหมณ์ผู้เป็นเศรษฐีนักบุญประสบเคราะห์
24. ฆตปณทิตชาดก (454) ว่าด้วยฆตปณทิตผู้ใช้ปัญญาดับความโศก
25. สุปปารกชาดก (463) ว่าด้วยพ่อค้าสุปปารกะ

2.2 เนื้อหาโดยย่อของชาดก 25 เรื่อง

1. เทวธัมมชาดก (6) ว่าด้วยธรรมของเทวดา
 - 1) เนื้อเรื่องย่อ
 - 2) พระพุทธพจน์
 - 3) อรรถกถา

- 4) ประชุมชาดก
 - 5) คติธรรม
2. นพปานชาดก (20) ว่าด้วยวานรใช้ไม้แอดต้มน้ำ
- 1) เนื้อเรื่องย่อ
 - 2) พระพุทธพจน์
 - 3) อรรถกถา
 - 4) ประชุมชาดก
 - 5) คติธรรม
3. กุลาวกชาดก (31) ว่าด้วยผู้ใหญ่บ้านกล่าวความเท็จ
- 1) เนื้อเรื่องย่อ
 - 2) พระพุทธพจน์
 - 3) อรรถกถา
 - 4) ประชุมชาดก
 - 5) คติธรรม
4. โลกษชาดก (41) ว่าด้วยเจ้าอวาสาสริษยา
- 1) เนื้อเรื่องย่อ
 - 2) พระพุทธพจน์
 - 3) อรรถกถา
 - 4) ประชุมชาดก
 - 5) คติธรรม
5. วานรินทชาดก (57) ว่าด้วยพญาวานรเจ้าปัญญา
- 1) เนื้อเรื่องย่อ
 - 2) พระพุทธพจน์
 - 3) อรรถกถา
 - 4) ประชุมชาดก
 - 5) คติธรรม
6. พิฬาวตชาดก (128) ว่าด้วยวัตรของแมว (หนูกับสุนัขจึงจอกเจ้าเล่ห์)
- 1) เนื้อเรื่องย่อ
 - 2) พระพุทธพจน์
 - 3) อรรถกถา
 - 4) ประชุมชาดก
 - 5) คติธรรม
7. ฆตาสนชาดก (133) ว่าด้วยนกหนีภัย
- 1) เนื้อเรื่องย่อ
 - 2) พระพุทธพจน์
 - 3) อรรถกถา

- 4) ประชุมชาดก
 - 5) คติธรรม
8. กากชาดก (146) ว่าด้วยกาวิดน้ำด้วยจะงอยปาก
- 1) เนื้อเรื่องย่อ
 - 2) พระพุทธพจน์
 - 3) อรรถกถา
 - 4) ประชุมชาดก
 - 5) คติธรรม
9. สิงคาลชาดก (152) ว่าด้วยราชสีห์กับสุนัขจิ้งจอก
- 1) เนื้อเรื่องย่อ
 - 2) พระพุทธพจน์
 - 3) อรรถกถา
 - 4) ประชุมชาดก
 - 5) คติธรรม
10. สุกรชาดก (153) ว่าด้วยสุกรทำสุ้ราชสีห์
- 1) เนื้อเรื่องย่อ
 - 2) พระพุทธพจน์
 - 3) อรรถกถา
 - 4) ประชุมชาดก
 - 5) คติธรรม
11. คุณชาดก (157) ว่าด้วยมิตรธรรม
- 1) เนื้อเรื่องย่อ
 - 2) พระพุทธพจน์
 - 3) อรรถกถา
 - 4) ประชุมชาดก
 - 5) คติธรรม
12. ทริวาหนชาดก (186) ว่าด้วยพระเจ้าทริวาหนะ
- 1) เนื้อเรื่องย่อ
 - 2) พระพุทธพจน์
 - 3) อรรถกถา
 - 4) ประชุมชาดก
 - 5) คติธรรม
13. มันทราตราชาดก (258) ว่าด้วยพระเจ้ามันทราตุ
- 1) เนื้อเรื่องย่อ
 - 2) พระพุทธพจน์
 - 3) อรรถกถา

- 4) ประชุมชาดก
 - 5) คติธรรม
14. สุวัณณกั๊กกุกชาดก (267) ว่าด้วยนางข้างพังอ่อนวอนปูทอง
- 1) เนื้อเรื่องย่อ
 - 2) พระพุทธพจน์
 - 3) อรรถกถา
 - 4) ประชุมชาดก
 - 5) คติธรรม
15. อุลุกชาดก (270) ว่าด้วยนกเค้า
- 1) เนื้อเรื่องย่อ
 - 2) พระพุทธพจน์
 - 3) อรรถกถา
 - 4) ประชุมชาดก
 - 5) คติธรรม
16. กากวตีชาดก (327) ว่าด้วยนางกากวตี
- 1) เนื้อเรื่องย่อ
 - 2) พระพุทธพจน์
 - 3) อรรถกถา
 - 4) ประชุมชาดก
 - 5) คติธรรม
17. ชัมพูชาดก (335) ว่าด้วยสุนัขจิ้งจอกชัมพูกะอวดเก่ง
- 1) เนื้อเรื่องย่อ
 - 2) พระพุทธพจน์
 - 3) อรรถกถา
 - 4) ประชุมชาดก
 - 5) คติธรรม
18. พาเวรุชาดก (339) ว่าด้วยความเสื่อมลาภของกาในแคว้นพาเวรุ
- 1) เนื้อเรื่องย่อ
 - 2) พระพุทธพจน์
 - 3) อรรถกถา
 - 4) ประชุมชาดก
 - 5) คติธรรม
19. ลุกุกชาดก (357) ว่าด้วยนางนกลั้กับข้างเกร
- 1) เนื้อเรื่องย่อ
 - 2) พระพุทธพจน์
 - 3) อรรถกถา

- 4) ประชุมชาดก
 - 5) คติธรรม
20. สุสันธิชาดก (360) ว่าด้วยพระนางสุสันธิผู้มีผิวหอม
- 1) เนื้อเรื่องย่อ
 - 2) พระพุทธพจน์
 - 3) อรรถกถา
 - 4) ประชุมชาดก
 - 5) คติธรรม
21. มิตตวินทุกชาดก (369) ว่าด้วยนายมิตตวินทุกะ ผู้ว่ายากสอนยาก
- 1) เนื้อเรื่องย่อ
 - 2) พระพุทธพจน์
 - 3) อรรถกถา
 - 4) ประชุมชาดก
 - 5) คติธรรม
22. ทัพภุปุฬชาดก (400) ว่าด้วยสุนัขจิ้งจอกตัดสินคดี
- 1) เนื้อเรื่องย่อ
 - 2) พระพุทธพจน์
 - 3) อรรถกถา
 - 4) ประชุมชาดก
 - 5) คติธรรม
23. สังขชาดก (442) ว่าด้วยสังขพราหมณ์ผู้เป็นเศรษฐีนักบุญประสบเคราะห์
- 1) เนื้อเรื่องย่อ
 - 2) พระพุทธพจน์
 - 3) อรรถกถา
 - 4) ประชุมชาดก
 - 5) คติธรรม
24. ฆตปณทิตชาดก (454) ว่าด้วยฆตปณทิตผู้ใช้ปัญญาดับความโศก
- 1) เนื้อเรื่องย่อ
 - 2) พระพุทธพจน์
 - 3) อรรถกถา
 - 4) ประชุมชาดก
 - 5) คติธรรม
25. สุปปรากชาดก (463) ว่าด้วยพ่อค้าสุปปรากะ
- 1) เนื้อเรื่องย่อ
 - 2) พระพุทธพจน์
 - 3) อรรถกถา

4) ประชุมชาดก

5) คติธรรม

2.3 บทสรุป

จุดประสงค์เชิงพฤติกรรม

1. นิสิตสามารถอธิบายเนื้อเรื่องโดยย่อของชาดกได้
2. นิสิตสามารถอธิบายความสำคัญของชาดกได้
3. นิสิตสามารถจำแนกคุณธรรมของชาดกได้
4. นิสิตสามารถอธิบายแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับผู้สอนในชั้นเรียนได้

กิจกรรมการเรียนการสอน

1. นิสิตทุกรูปร่วมกันแลกเปลี่ยนประสบการณ์ความคิดเห็นเกี่ยวกับชาดกในหัวข้อเนื้อหาชาดกที่ปรากฏในพระไตรปิฎก
2. นิสิตร่วมกันจำแนกหลักธรรมในชาดก
3. นิสิตแต่ละรูปตรวจสอบความพร้อมของตนเองโดยซักซ้อมทำความเข้าใจเนื้อหาและลงมือเขียนเนื้อหาชาดกในชั้นเรียน
4. อาจารย์ให้นิสิตอภิปรายและรายงานหน้าชั้นเรียนถึงงานที่มอบหมายให้ตามหัวข้อที่กำหนดไว้
5. อาจารย์สรุปความคิดรวบยอดเรื่องเนื้อหาชาดกโดยย่อในพระไตรปิฎก โดยให้หลักการพื้นฐานและยกตัวอย่างประกอบเพื่อความเข้าใจและแจ้งประจักษ์ต่อตัวนิสิตเอง

สื่อการเรียนการสอน

1. เอกสารประกอบการสอน
2. หนังสืออ่านประกอบ (บรรณานุกรม)
3. สื่อมัลติมีเดีย
4. สื่อออนไลน์

การวัดผลและประเมินผล

1. การเข้าชั้นเรียน
2. ทำแบบฝึกหัดท้ายบท
3. ความมีส่วนร่วมในชั้นเรียน เช่น การสอบถาม การแลกเปลี่ยนความรู้
4. การอภิปรายหน้าชั้นเรียน

บทที่ 2

ศึกษากำเนิดเรื่องชาดก 25 เรื่อง

ชาดกมีอยู่จำนวนมาก มีใช้มีอยู่เฉพาะในคัมภีร์ชาดก พระสุตตันตปิฎกเท่านั้น ชาดกบางเรื่องต่างออกไปจากชาดกในคัมภีร์ชาดกอย่างสิ้นเชิง การที่เกิดชาดกขึ้นมามากมายเช่นนี้ ทำให้พุทธศาสนิกชนได้รับรู้เรื่องชาดกหลากหลาย ทั้งชาดกเดิมที่มีอยู่ในพระสุตตันตปิฎก และชาดกที่ไม่มีในพระสุตตันตปิฎก ในการจัดทำเอกสารคำสอนในรายวิชาพุทธทศนิกายปาลี 2 นี้ ขอกล่าวถึงชาดกที่ปรากฏในพระไตรปิฎกและอรรถกถาชาดก หรือที่เรียกกันว่าพระเจ้า 500 ชาติ จำนวน 547 (550) เรื่อง ซึ่งแบ่งออกเป็นหมวด ๆ ตามจำนวนคาถาในชาดกนั้น เฉพาะในบทที่ 2 นี้ ขอนำมาเป็นกรณีศึกษาอันมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

2.1 ชาดก 25 เรื่อง¹

การจัดทำเอกสารคำสอนเล่มนี้จะนำชาดกในนิบาตจำนวน 40 เรื่อง ซึ่งแยกเป็นบทที่ 2 จำนวน 25 เรื่อง และบทที่ 3 อีก 15 เรื่อง โดยเรียงชาดกตามจำนวนนิบาตหรือคาถา ได้ดังนี้

เอกนิบาต คือชาดกที่มีเนื้อเรื่องโดยมีคาถาเดียว มี 8 เรื่อง ได้แก่

1. เทวธัมมชาดก (6)² ว่าด้วยธรรมของเทวดา
2. นพปानชาดก (20) ว่าด้วยวานรใช้ไม้้อดดื่มน้ำ
3. กุลาวกชาดก (31) ว่าด้วยผู้ใหญ่บ้านกล่าวความเท็จ
4. โลกสกชาดก (41) ว่าด้วยเจ้าอวาสาธิษยา
5. วานรินทชาดก (57) ว่าด้วยพญาวานรเจ้าปัญญา
6. พิฬาวตชาดก (128) ว่าด้วยวัตรของแมว (หนูกับสุนัขจึงจอกเจ้าเล่ห์)
7. ฆตาสนชาดก (133) ว่าด้วยนกหนีภัย
8. กากชาดก (146) ว่าด้วยกาวิดน้ำด้วยจะงอยปาก

ทุกนิบาต คือชาดกที่มีเนื้อเรื่องโดยมี 2 คาถา มี 4 เรื่อง ได้แก่

9. สิงคาลชาดก (152) ว่าด้วยราชสีห์กับสุนัขจิ้งจอก
10. สุกรชาดก (153) ว่าด้วยสุกรทำสุ้ราชสีห์
11. คุณชาดก (157) ว่าด้วยมิตรธรรม
12. ทริวาหนชาดก (186) ว่าด้วยพระเจ้าทริวาหนะ

ติกนิบาต คือชาดกที่มีเนื้อเรื่องโดยมี 3 คาถา มี 3 เรื่อง ได้แก่

13. มันทตราชชาดก (258) ว่าด้วยพระเจ้ามันทต

¹ ข้อมูลจากนางสาวสุรีย์พร แซ่เอี้ยบ, “การศึกษาหลักธรรมจากนิทานชาดก ที่ปรากฏในภาพจิตรกรรม พระวิหารหลวง วัดสุทัศน์เทพวราราม”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสนศึกษาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2554), หน้า 26.

² ตัวเลขในวงเล็บหลังชื่อชาดก แสดงลำดับที่มาของชาดก ที่ปรากฏในพระไตรปิฎก ตั้งแต่ลำดับที่ 1 ถึง 547 ในที่นี้ เรื่องเทวธัมมชาดกเป็นเรื่องลำดับที่ 6.

14. สุวัณณกัฏกชาดก (267) ว่าด้วยนางข้างพังอันวอนบุปผอง

15. อุลुकชาดก (270) ว่าด้วยนกเค้า

จตุกกนิบาต คือชาดกที่มีเนื้อเรื่องโดยมี 4 คาถา มี 3 เรื่อง ได้แก่

16. กากวตีชาดก (327) ว่าด้วยนางกากวตี

17. ชัมพูชาดก (335) ว่าด้วยสุนัขจิ้งจอกชัมพูกะอวดเก่ง

18. พาเวรุชาดก (339) ว่าด้วยความเสื่อมสลาภของกาในแคว้นพาเวรุ

ปัญจกนิบาต คือชาดกที่มีเนื้อเรื่องโดยมี 5 คาถา มี 3 เรื่อง ได้แก่

19. ลมุกกชาดก (357) ว่าด้วยนางนกไส้กับข้างเกเร

20. สุสันธิชาดก (360) ว่าด้วยพระนางสุสันธิผู้มีผิวหอม

21. มิตตวินทุกชาดก (369) ว่าด้วยนายมิตตวินทุกะ ผู้ว่ายากสอนยาก

สัตตกนิบาต คือชาดกที่มีเนื้อเรื่องโดยมี 7 คาถา มี 1 เรื่อง ได้แก่

22. ทัพพปุปผชาดก (400) ว่าด้วยสุนัขจิ้งจอกตัดสินคดี

ทสกนิบาต คือชาดกที่มีเนื้อเรื่องโดยมี 10 คาถา มี 2 เรื่อง ได้แก่

23. สังขชาดก (442) ว่าด้วยสังขพราหมณ์ผู้เป็นเศรษฐีนักบุญประสพเคราะห์

24. ฆตปณทิตชาดก (454) ว่าด้วยฆตปณทิตผู้ใช้ปัญญาดับความโศก

เอกาทสกนิบาต คือชาดกที่มีเนื้อเรื่องโดยมี 11 คาถา มี 1 เรื่อง ได้แก่

25. สุปปรกชาดก (463) ว่าด้วยพ่อค้าสุปปรก

ทั้งนี้ เนื้อหาในคัมภีร์ส่วนมากเป็นคาถาที่เป็นคำกล่าวของพระโพธิสัตว์ คำกล่าวของบุคคลอื่น สัตว์อื่นในเรื่องนั้น ๆ และพระดำรัสของพระพุทธเจ้าที่ตรัสสรุปเนื้อหารธรรมในเรื่องนั้น ๆ

2.2 เนื้อหาโดยย่อของชาดก 25 เรื่อง

ก่อนที่จะแสดงถึงเนื้อหาโดยย่อของชาดก ขอกล่าวถึงความหมายของชาดกเพิ่มเติม ดังที่ได้กล่าวถึงความหมายของชาดกไว้ในบทที่ 1 บ้างแล้ว ฉะนั้น ในบทนี้ ขอกล่าวถึงความหมายของชาดกและคำที่เกี่ยวข้องเพิ่มเติมสักเล็กน้อย ดังนี้

“ชาดก” มาจากรูปศัพท์ ชาตะ + กะ = ชาตกะ แปลว่า การรวบรวมเรื่องราวทั้งหลายในอดีตให้เป็นบทเดียวกัน³

สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช (เจริญ สุวฑฺฒโน) ตรัสว่า ชาดก มาจากคำว่า “ชาติ” คือ ความเกิด ชาตกะ ก็คือ ผู้เกิด หมายถึงเรื่องของผู้เกิดมาในชาตินั้น ๆ และก็มีแสดงว่าเป็นเรื่องของพระพุทธเจ้าโดยมาก เมื่อเป็นพระโพธิสัตว์ทรงบำเพ็ญบารมี ร่วมกับพระสาวกหลายท่าน⁴

รศ.พัฒน์ เพ็งผลา ได้สรุปความหมายของชาดกไว้ 3 อย่างคือ หมายถึง เรื่องราวอดีตชาติของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย หมายถึงคำสอนอย่างหนึ่งในจำนวน 9 อย่างที่เรียกว่า “นวัคคสัตตสุตฺตสาสน์” และหมายถึงคัมภีร์เล่มหนึ่งใน 15 เล่ม ของคัมภีร์พุทธทศนิกายและยังได้นำความหมายของชาดกจาก

³ บุญย นิลเกษ,ดร., **อุดมการณ์ชีวิตแบบพระโพธิสัตว์ (เล่มที่ 1 ตอน อุดมการณ์และกำเนิดพระโพธิสัตว์)**, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2534), หน้า 50.

⁴ สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช (เจริญ สุวฑฺฒโน), **ทศบารมี ทศพิทธาธรรม**, (กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัดชวนพิมพ์, 2532), หน้า 40.

พจนานุกรมทั้งภาษาไทย บาลี และอังกฤษมาแสดงด้วยและยังได้กล่าวถึงแหล่งกำเนิดของชาดกและได้เทียบเคียงชาดกกับนิทานอื่น ๆ เช่น นิทานอีสป นิทานเก่าแก่ของอินเดีย⁵

อรรถกถาชาดก หรือชาดกอรรถกถา หรือชาดกอรรถวรรณนา⁶ เป็นคัมภีร์ที่พระอรรถกถาจารย์⁷ ได้แต่งอธิบายขยายความนิบาตชาดกให้ชัดเจนขึ้น สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงพระราชนิพนธ์ว่า ชาดกัฎฐกถาเป็นอรรถกถาชาดก รจนาโดยพระพุทโธสาจารย์ แบ่งนิทานออกเป็น 3 ตอน⁸ คือ นิทานในที่ไกล (ทฺูเรนิทาน) นิทานในที่ไมไกลนั้ก (อวิทฺูเรนิทาน) นิทานในที่ใกล้ (สันติเกนิทาน)⁹

ทฺูเรนิทาน คือเรื่องทีเ่เล่ตั้งแต่พระมหาสั้ตว์เป็นสุเมธดาบสได้ตั้งความปรารถนาต่อเบื้องบาทพระพุทโธเจ้าทีปิงกรจนถึงจุดิจากอ้ตภาพเป็นพระเวสสันดร แล้วไปเกิดในสวรรค์ชั้นดุสิต
อวิทฺูเรนิทาน คือเรื่องตั้งแต่จุดิจากสวรรค์ชั้นดุสิตจนถึงตรัสรู้ทีควงไม้โพธิ์
สันติเกนิทาน คือเรื่องทีปรากฏในที่ต่าง ๆ ของพระพุทโธองค์ทีเสด็จประทับอยู่ในที่นั้น ๆ¹⁰

ต่อมามีการแต่งคัมภีร์ฎีกาอรรถกถา มีชื่อว่าชาดกัฎฐกถายลีนั้ตลปกาสินี หรือ ลีนั้ตลปกาสินีแต่งโดยพระธรรมปาละชาวอินเดีย¹¹ เพื่ออธิบายขยายความในอรรถกถาให้ละเอียดชัดเจนยิ่งขึ้น นอกจากนี้ ยังมีคัมภีร์ทีแต่งเกี่ยวข้องกับชาดกอีกหลายคัมภีร์ เช่น ในลังกาทวีปมี ชาตตลกีนิทาน แต่งโดยพระจุฬพุทโธสาจารย์ ในประเทศไทยมี ปัญญาสชาดก สัมโมหนิทาน ราโวาท-ชาดก เป็นต้น¹²

⁵ พัดน์ เฟ็งลา, **ชาดกั้บววรรณกรรมไทย**, (กรุงเทพมหานคร: คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2530), หน้า 7-16.

⁶ ศาสตราจารย์ T.W.Rhys Davids เรียกอรรถกถาชาดกหรือชาดกอรรถกถาหรือชาดกอรรถวรรณนาว่า “The Jataka Books” (หนังสือชาดก) หรือ “The Commentary on The Jatakas” (บุญย์ นิลเกษ,ดร., **อุดมการณ์ชีวิตแบบพระโพธิสัตว์ (เล่มที่ 1 ตอน อุดมการณ์และกำเนิดพระโพธิสัตว์)**, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2534), หน้า 59.

⁷ เชื่อว่าพระพุทโธสะหรือพระพุทโธสาจารย์ผู้แต่งคัมภีร์วิสุทธิมรรค เป็นผู้มีส่วนในการแต่งคัมภีร์อรรถกถา ดูรายละเอียดใน ศักดิ์ศรี แยมันดดา, **วรรณคดีพุทธศาสนาพากย์ไทย**, (กรุงเทพมหานคร: คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2543), 39 และพิสิฐุ เจริญสุข, **เกร็ดความรู้ในนิทานชาดก**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา, 2539), หน้า 13-15.

⁸ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี, **ทศบารมี ในพุทธศาสนาเถรวาท**, พิมพ์ครั้งที่ 3, (กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2534), หน้า 87.

⁹ **ขุ.ชา.เอกก.อ.** (บาลี) 1/3, (ไทย) 1/3.

¹⁰ **ขุ.ชา.เอกก.อ.** (บาลี) 1/3, (ไทย) 1/3.

¹¹ นายสุรพงษ์ จันลิ้ม, “ศึกษาวิเคราะห์คุณธรรมจากชาดก ตามทีปรากฏในสาระการเรียนรู้พุทธศาสนาตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานระดับชั้นมัธยมศึกษา พุทธศักราช 2544”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2547), หน้า 13. อ้างจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, **พระราชวิจารณ์ว่าด้วยนิทานชาดกในประชุมศิลาจารึก ภาคที่ 5**, (ม.ป.ท., 2515), หน้า 35.

¹² เรื่องเดียวกัน, หน้า 14.

นอกจากนั้น การตั้งชื่อนิบาตชาดกส่วนมากมักนำชื่อพระโพธิสัตว์ที่ปรากฏในนิบาตชาดกนั้น ๆ มาตั้งชื่อนิบาตชาดก บางนิบาตชาดก ใช้หัวข้อธรรมที่ปรากฏในคานานั้น ๆ มาตั้งชื่อนิบาตชาดก บางชาดกใช้สถานที่ที่กล่าวถึงในคานานั้น ๆ มาตั้งชื่อนิบาตชาดก

ดังนั้น จึงสรุปความหมายของชาดกว่า หมายถึงเรื่องราวในอดีตชาติของพระโพธิสัตว์ที่ทรงบำเพ็ญบารมีต่าง ๆ และเป็นคำสอนของพระพุทธเจ้าหนึ่งใน 9 อย่างเรียกว่า “นวัคคสัตตสุตฺตสนฺ” และหมายถึงคัมภีร์เล่มหนึ่งใน 15 เล่ม ของคัมภีร์พุทธทศกนิทาย พระสุตตันตปิฎก

ดังที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้นว่า มีชาดกในนิบาตชาดกจำนวน 40 เรื่อง โดยแยกเป็น 2 บท นั้น ต่อไปนี้จะได้นำเสนอ ชื่อเรื่อง เรื่องย่อ ประกอบกับหลักฐานที่สามารถอ้างอิงได้ ดังนี้

1. เทวธัมมชาดก

ชาดกเรื่องเทวธัมมชาดก (6) ว่าด้วยธรรมของเทวดา

1) เนื้อเรื่องย่อ

พระพุทธเจ้าทรงปรารภภิกษุผู้มีบารมีมากรูปหนึ่ง ตรัสชาดกว่า ในอดีตกาล พระโพธิสัตว์เป็นโอรสของพระเจ้าพรหมทัตแห่งนครพาราณสี ในแคว้นกาสิ พระนามว่า มหิสาสกุมากร มีพระอนุชาพร้อมพระมารดาพระนามว่าจันทกุมาร เมื่อพระมารดาสวรรคต พระราชบิดามีพระมเหสีใหม่ และได้ประสูติโอรสอีกองค์หนึ่ง พระนามว่าสุริยกุมาร พระนางได้ทูลขอพระราชสมบัติแก่โอรสของพระนาง พระเจ้าแผ่นดินทรงห้ามไว้ เพราะทรงเกรงว่า พระนางจะคิดร้ายต่อโอรสทั้งสอง จึงให้หนีไปก่อน เมื่อพระราชบิดาสวรรคตแล้วค่อยกลับมาครองราชสมบัติ แต่สุริยกุมารได้ตามเสด็จเข้าไปยังป่าหิมพานต์ด้วย

พระมหิสาสกุมากรให้พระสุริยกุมารไปนำน้ำที่สระน้ำมา แต่ในสระน้ำนั้นมีผีเสื้อน้ำตนหนึ่งได้พรจากท้าวเวสสุวัณว่า จะได้กินคนที่ลงสระนี้ ยกเว้นผู้ที่รู้จักเทวธรรมเท่านั้นจะกินไม่ได้ ผีเสื้อน้ำจึงถามเทวธรรม สุริยกุมารตอบว่า พระจันทร์และพระอาทิตย์ ชื่อว่าเทวธรรม ถูกผีเสื้อน้ำจับไป ต่อมา เมื่อพระจันทกุมารตามมาก็ถูกถามดังเดิมจึงได้ตอบว่า เทวธรรม คือทิศทั้ง 4 จึงถูกจับไปอีกองค์ พระมหิสาสกุมากรจึงตามไปที่สระนั้น เห็นแต่รอยเท้าของพระอนุชาทั้งสอง จึงทรงรู้ว่าสระนี้มีผีเสื้อน้ำ เมื่อถูกถามถึงเทวธรรมจึงได้ตรัสตอบว่า เทวธรรม คือหิริและโอตตปปะ รากษสได้คืนน้องชายให้ พระโพธิสัตว์จึงตรัสสอนผีเสื้อน้ำให้ละบาปสร้างกุศล

ต่อมาเมื่อรู้ว่าพระชนกสวรรคต จึงพากันกลับเมืองพาราณสี พระมหิสาสกุมากรได้ครองราชสมบัติ ตั้งพระจันทกุมารเป็นอุปราช สุริยกุมารเป็นเสนาบดี ให้การบำรุงผีเสื้อน้ำอย่างเลิศ

2) พระพุทธพจน์

หิริโอตตปปสมปนฺนา

สุกฺกธมฺมสมาหิตา

สนฺโต สปปุริสา โลเก

เทวธมฺมาติ วุจฺจเร¹³

ท่านเรียกเหล่าชนผู้ถึงพร้อมด้วยหิริและโอตตปปะ มีจิตตั้งมั่น

ในธรรมอันขาว ผู้สงบ เป็นสัตบุรุษว่า ผู้มีเทวธรรมในโลก

¹³ ขุ.ชา. (บาลี) 27/6/2.

3) อรรถกถา

ตตถ หิริโอดตปสมปนนาตี หิริยา จ โอดตปเปเน จ สมนนาคตา. เตสุ กาย-
ทุจจริตาทีหิ หิริยตีตี หิริ, ลชชาเยต อธิวจน. เตหิเยว โอดตปตีตี โอดตปปี, ปาปโต อุพเพคเสต
อธิวจน. ตตถ อชมตตสมภูจานา หิริ, พหิทธาสมภูจาน โอดตปปี, อตตาทิปเตยยา หิริ, โลกาธิปเตยย
โอดตปปี. ลชชาสภาวสมญจिता หิริ, ภยสภาวสมญจิต โอดตปปี. สปปตีสสวลกขณา หิริ, วชชภีรุกภย
ทสสวาลกขณ โอดตปปี.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า **หิริโอดตปสมปนนา** คือ ผู้ประกอบด้วยความละอายและ
ความเกรงกลัว บรรดาหิริและโอดตปปะนั้น ชื่อว่าหิริ เพราะใช้ในความหมายว่า “ละอายต่อกาย-
ทุจจริตเป็นต้น คำว่า **หิริ** นี้ เป็นชื่อของความละอาย ชื่อว่าโอดตปปะ เพราะใช้ในความหมายว่า “เกรง
กลัวต่อกายทุจจริตเป็นต้นเหล่านั้นแล คำว่า โอดตปปะ เป็นชื่อความหวาดเสียวต่อบาป บรรดาหิริและ
โอดตปปะ หิริมีการตั้งขึ้นในภายใน โอดตปปะมีการตั้งขึ้นในภายนอก หิริมีตนเป็นใหญ่ โอดตปปะมี
ชาวโลกเป็นใหญ่ หิริตั้งมั่นในสภาวะความละอาย โอดตปปะตั้งมั่นในสภาวะความกลัว หิริมีความยำ
เกรงเป็นลักษณะ โอดตปปะมีความกลัวโทษและเห็นภัยเป็นลักษณะ

ตตถ อชมตตสมภูจาน หิริ จตุหิ การณหิ สมภูจาเปตี :- ชาตี ปจจเวกขิตวา วย
ปจจเวกขิตวา สุรภาว ปจจเวกขิตวา พาหุสจจ ปจจเวกขิตวา. กถ? “ปาปกรณ นามเต น ชาตี-
สมปนนานัน กम्म, หินชจจัน เกวภูฏาทีน กम्म, มาทิสสส ชาตีสมปนนสส อิห กम्म กาคู น ยุตตน”ติ
เอว ตาว ชาตี ปจจเวกขิตวา ปาณาติปาตาทีปาปี อกโรนโต หิริ สมภูจาเปตี. ตถา “ปาปกรณ นามเต
ทหเรหิ กตตพพ กम्म, มาทิสสส วเย จิตสส อิห กम्म กาคู น ยุตตน”ติ เอว วย ปจจเวกขิตวา ปาณา-
ติปาตาทีปาปี อกโรนโต หิริ สมภูจาเปตี. ตถา “ปาปกम्म นามเต พุพพลชาตีกาน กम्म, มาทิสสส สุร-
ภาวสมปนนสส อิห กम्म กาคู น ยุตตน”ติ เอว สุรภาว ปจจเวกขิตวา ปาณาติปาตาทีปาปี อกโรนโต
หิริ สมภูจาเปตี. ตถา “ปาปกम्म นามเต อนธพาลานัน กम्म, น ปณติตานัน, มาทิสสส ปณติตสส
พหุสสุตสส อิห กम्म กาคู น ยุตตน”ติ เอว พาหุสจจ ปจจเวกขิตวา ปาณาติปาตาทีปาปี อกโรนโต หิริ
สมภูจาเปตี. เอว อชมตตสมภูจาน หิริ จตุหิ การณหิ สมภูจาเปตี. สมภูจาเปตวา จ ปน อตตโน จิตเต
หิริ ปเวเสตวา ปาปกम्म น กโรตี. เอว หิริ อชมตตสมภูจานา นาม โหตี.

บรรดาหิริและโอดตปปะเหล่านั้น บุคคลย่อมให้หิริอันมีสมภูฐานภายในตั้งขึ้นด้วย
เหตุ 4 ประการ คือ พิจารณาชาติ พิจารณาวัย พิจารณาความเป็นผู้กล้า พิจารณาความเป็นพหุสูต
พิจารณาให้ตั้งขึ้นอย่างไร คือ พิจารณาชาติก่อนอย่างนี้ว่า ชื่อว่าการกระทำบาปนี้ มีใช้กรรมของเหล่า
ชนผู้ถึงพร้อมด้วยชาติ เป็นกรรมของชาวประมงเป็นต้น ผู้มีชาติเลว ผู้สมบุรณ์ด้วยชาติเช่นเรา ไม่ควร
เพื่อทำกรรมนี้ แล้วไม่กระทำกรรมชั่วมีการฆ่าสัตว์เป็นต้น จึงให้หิริตั้งขึ้นเช่นกัน พิจารณาวัยอย่างนี้ว่า
ชื่อว่าการกระทำบาปนี้ ย่อมเป็นกรรมที่คนหนุ่มควรกระทำ บุคคลผู้ตั้งอยู่ในวัยเช่นเรา ไม่ควรกระทำ
กรรมนี้ ไม่กระทำกรรมชั่วมีการฆ่าสัตว์เป็นต้น จึงให้หิริตั้งขึ้นเช่นกัน พิจารณาความเป็นผู้กล้าหาญ
อย่างนี้ว่า ชื่อว่าความช้วนนี้ ย่อมเป็นกรรมของเหล่าชนผู้มีชาติอ่อนแอ บุคคลที่สมบุรณ์ด้วยความกล้า
หาญเช่นนั้น ไม่ควรที่จะทำกรรมนี้ ไม่ทำความชั่วมีการฆ่าสัตว์เป็นต้น จึงให้หิริตั้งขึ้นเช่นกัน พิจารณา
ความเป็นพหุสูตอย่างนี้ว่า ชื่อว่ากรรมช้วนนี้ เป็นกรรมของคนโง่เขลา มีใช้กรรมของคนผู้ฉลาด บุคคลผู้
ฉลาดเป็นพหุสูตเช่นเรา ไม่ควรเพื่อกระทำกรรมนี้ ไม่ทำกรรมชั่วมีการฆ่าสัตว์เป็นต้น จึงให้หิริตั้งขึ้น

ยอมให้หิริมีการตั้งขึ้นในภายใน ตั้งขึ้นด้วยเหตุ 4 ประการอย่างนี้ ก็แลครั้นแล้ว จึงให้หิริเข้าไปในจิตของตน แล้วไม่กระทำการม หิริยอมซึ่งว่ามีการตั้งขึ้นในภายในอย่างนี้

ถลั โอดตตปปั พหิตุทธาสมมูจันนั นาม? “สเจ ตวั ปาปกมมึ กริสสสิ จตุสสุ ปริสาสุ ครหปตโต ภาวิสสสิ.

“ครหิสสนติ ตั วิณญู อสุจึ นาคริโก ยถา
วชชิต สีสวนเตหิ ถลั ภิกขุ กริสสสิ”ติ¹⁴

เอวั ปจจเวกขนโต หิ พหิตุทธาสมมูจิตน โอดตตppen ปาปกมมึ น กรโรติ. เอวั โอดตตปปั พหิตุทธาสมมูจันนั นาม โหติ.

ถลลลว่า โอดตตปปะซึอว่ามีการตั้งขึ้นในภายนอก อย่างไร ถลลลว่า ก็บุคคลพิจารณาอยู่ อย่างนี้ว่า ถลลลว่า ถลลลจกักรัทำกรรรมซั้ว ถลลลจกัถึถึการติเตียนในบริษัท 4

ถลลลผู้รู้ถึถึหลายจกัถึติเตียนถลลล เหมือนชาวเมืองติเตียนของ
ไม่สะอาต ภิกขุ ถลลลถูกภิกขุผู้มึศีลเว่นถลลลแล้ว จกักรัทำอย่างไร

จึ้งไม่กระทำการมซั้ว ด้วยโอดตตปปะอันตั้งขึ้นในภายนอก โอดตตปปะยอมซึ่งว่าตั้งขึ้นในภายนอกอย่างนี้

ถลลล หิริ อตตธาธิปะเตยยา นาม? อิเธกจโจ กุลปุตโต อตตธานั อธิปะตี เชฎฐกั กถวา “มาทิสสส สทธาปปพชิตสส พหุสสุตสส จุตงคชรสส น ยุตตั ปาปกมมึ กาทุน”ติ ปาปน กรโรติ. เอวั หิริ อตตธาธิปะเตยยา นาม โหติ. เตนหา ภควา:-

“โส อตตธานัเยว อธิปะตี กถวา อกุสลั ปชหติ กุสลั ภาเวติ. สาวชชั ปชหติ อนวชชั ภาเวติ. สุตถมตตธานั ปิริหติ”ติ¹⁵

ถลลล โอดตตปปั โลกาธิปะเตยยั นาม? อิเธกจโจ กุลปุตโต โลกั อธิปะตี เชฎฐกั กถวา ปาปกมมึ น กรโรติ. ยถา:-

ถลลลว่า หิริซึอว่ามึตนเป็นใหญ่ อย่างไร ถลลลว่า กุลบุตรบางคนในโลกนี้ กระทำตนให้ เป็นใหญ่ คือให้เป็นหัวหน้า ไม่ทำกรรรมซั้วด้วยคิดว้า บุคคลผู้บวชด้วยศรัทธา เป็นพหุสูต ทรงธุดงค์ เช่นเรา ไม่สมควรกระทำการมซั้ว หิริยอมซึ่งว่ามึตนเป็นใหญ่อย่างนี้ ด้วยเหตุถึถึนั้น พระพุทธเจ้าตรัสว้า บุคคลถึถึนั้นทำตนถึถึแลให้เป็นใหญ่ ละอกุศล เจริญกุศล ละกรรรมถึถึมีโทษ เจริญกรรรมถึถึไม่มีโทษ บริหารตนให้บริสุทธิ์

ถลลลว่า โอดตตปปะซึอว่ามึชาวโลกเป็นใหญ่ อย่างไร ถลลลว่า กุลบุตรบางคนในโลกนี้ กระทำชาวโลกให้เป็นใหญ่ คือให้เป็นหัวหน้า จึ้งไม่ทำกรรรมซั้ว สมดั่งถึถึตรัสว้าว่า

“มหา โช ปนายั โลกสนนินวาโส. มหนตสมมึ โช ปน โลกสนนินวาเส สนติ สมณ-
พราหมณา อิทธิมนโต ทิพพจกขุกา ปรัจิตตวิทุโน, เต ทูโรตปิ ปสสนติ, อาสนนาปิ น ทิสสนติ,
เจตสาปิ จิตตั ชานนติ เตปิ มั เอวั ชานิสสนติ ‘ปัสสถ โภ อิมั กุลปุตตั, สทธา อคารสมา อนคาริยั
ปพพชิต สมานอ วอภินโน วิหริติ ปาปกเกหิ อกุสเลหิ ธมเมหิ”ติ.

¹⁴ ข.อติ.อ. (บาลี) 42/180., (ไทย) 42/230.

¹⁵ อ.ติ.ก. (บาลี) 20/40/142.

“สนธิ เทวตา อิทธิมนติโย ทิพพจกชุกา ปรจิตตวิทูนโย, ตา ทูโรโตปี ปสสนติ, อาสนนาปี น ทิสสนติ, เจตสาปี จิตต์ ชานนติ, ตาปี ม เหว่ ชานิสสนติ ‘ปสสโก โภ อิมิ กุลปุตต์, สทธา อคารสมา อนุคาริยั ปพพิโต สมานโน วาภิณโณ วิหริติ ปาปเกหิ อกุลเลหิ ฌเมหิ’ติ.

โส โลกัเยว อธิปตี เชฏฐกั กริตวา อกุลลั ปชหติ, กุลลั ภาเวติ. สาวชชั ปชหติ, อนุวชชั ภาเวติ. สุตถมตตทานั ปริหริตี”¹⁶ เหว่ โอตตูปปี โลกาธิปะเตยยั นาม โหติ.

ก็โลกสันนิวาสนี้ใหญ่แล และในโลกลสันนิวาสนอันใหญ่นี้ มีสมณพราหมณ์ผู้มีฤทธิ์ มีจักขุทิพย์ รู้จิตของคนอื่น สมณพราหมณ์เหล่านั้น ย่อมเห็นแต่ไกลบ้าง แม้อยู่ใกล้ก็ไม่ปรากฏบ้าง รู้จิตด้วยจิตบ้าง สมณพราหมณ์เหล่านั้นจักรู้เราอย่างนี้ว่า พ่อผู้เจริญ ท่านจงดูกุลบุตรนี้ เขามีศรัทธา เป็นผู้บวชไม่มีเรื้อนจากเรื้อน เต็มไปด้วยอกุลศรัทธาที่ช่วยอยู่

มีเทวดาผู้มีฤทธิ์ มีจักขุทิพย์ รู้จิตของคนอื่น เทวดาเหล่านั้นย่อมเห็นแต่ไกลบ้าง อยู่ที่ใกล้ก็ไม่ปรากฏบ้าง ย่อมรู้จิตด้วยจิตบ้าง เทวดาเหล่านั้นจักรู้เราอย่างนี้ว่า พ่อผู้เจริญ ท่านจงดูบุรุษนี้ เขามีศรัทธา เป็นผู้บวชไม่มีเรื้อนจากเรื้อน มากไปด้วยอกุลศรัทธาที่ช่วยอยู่

กุลบุตรนั้นกระทำชาวโลกนั้นแลให้เป็นใหญ่ คือเป็นหัวหน้า ละอกุลศรัทธา เจริญกุศล ละกรรมที่มีโทษ เจริญกรรมที่ไม่มีโทษ บริหารตนให้บริสุทธิ์ โอตตูปปะตั้งขึ้นว่ามีชาวโลกเป็นใหญ่อย่างนี้

“ลชชาสภาวสณฺธิตา หิริ, ภยสภาวสณฺธิตํ โอตตูปปน”ติ เอตถ ปน **ลชชชาติ** ลชชชานา-กาโร, เตน สภาเวณ สณฺธิตา หิริ. **ภยนฺติ** อปายภยั, เตน สภาเวณ สณฺธิตํ โอตตูปปี. ตทฺถมปิ ปาป-ปริวชเชน ปากุโหติ. เอกจฺโจ หิ ยถา นามะโก กุลปุตฺโต อจฺจอารปสฺสวาทีนึ กโรนฺโต ลชชิตพพยุตฺตํ เอกํ ทิสฺวา ลชชชานการปฺตโต ภเวยย หิหิโต, เหวเมว อชมตฺตํ ลชชิชมมํ โอกกมิตฺวา ปาปกมมํ น กโรติ. เอกจฺโจ อปายภยภีโต หุตฺวา ปาปกมมํ น กโรติ. ตตฺริทํ โอปมมํ:- ยถา หิ ทฺวิสุ อโยคุเพสุ เอโก สีตโล ภเวยย คุณฺมกฺขิโต เอโก อุณฺโห อาทิตฺโต. ตตถ ปณฺทิตฺโต สีตลํ คุณฺมกฺขิตตฺตา ชิคฺจณฺโตน คนฺหาติ, อิตฺริ ทาหฺภเวณ. ตตถ สีตลสฺส คุณฺมกฺขิตสฺส ชิคฺจณฺยา อคนฺหนํ วีย อชมตฺตํ ลชชิชมมํ โอกกมิตฺวา ปาปสฺส อกรณํ, อุณฺหสฺส ทาหฺภเวณ อคนฺหนํ วีย อปายภเยณ ปาปสฺส อกรณํ เวทิตพฺพิ.

ก็ในคำว่า หิริตั้งขึ้นโดยสภาวะความละอาย โอตตูปปะตั้งขึ้นโดยสภาวะความกลัวนี้ พึงทราบวินิจฉัย อาการความละอาย ชื่อว่าลัชชา หิริตั้งมั่นโดยสภาพนั้น ภัยในอบาย ชื่อว่าภัย โอตตูปปะตั้งมั่นโดยสภาพนั้น หิริและโอตตูปปะแม้ทั้งสองนั้น ย่อมปรากฏในการเว้นกรรมอันชั่ว จริงอยู่ บุคคลบางคนก้าวลงสู่ธรรมคือความละอายอันเป็นภายใน จึงไม่ทำกรรมชั่ว เหมือนกุลบุตรคนหนึ่ง เมื่อกระทำอุจจาระและปัสสาวะเป็นต้น เห็นคนหนึ่งผู้ควรแก่คนที่ตนควรละอาย จึงถึงอาการละอาย ละอายแล้วฉะนั้น บางคนเป็นผู้กลัวต่อภัยในอบาย ไม่กระทำความชั่ว ในชื่อนั้นมีอุปมาดังนี้ เหมือนอย่างว่า บรรดาก้อนเหล็ก 2 ก้อน ก้อนหนึ่งเย็น ทาด้วยคุณ อีกก้อนหนึ่งร้อน ไฟติดทั่วแล้ว ในก้อนเหล็กทั้งสองนั้น บุคคลผู้ฉลาดรังเกียจ ไม่จับก้อนเหล็กที่เย็น เพราะทาด้วยคุณ ไม่จับก้อนเหล็กนอกนี้ เพราะเป็นของร้อน พึงทราบการก้าวลงสู่ธรรม คือความละอาย อันเป็นภายในแล้วไม่กระทำความชั่ว เหมือนการไม่จับก้อนเหล็กอันเย็นทาด้วยคุณ ในก้อนเหล็กทั้งสองนั้น ด้วยความรังเกียจ พึงทราบการไม่ทำกรรมชั่ว เพราะภัยในอบาย เหมือนการไม่จับก้อนเหล็กร้อน เพราะเป็นของร้อนฉะนั้น

¹⁶ อ.ติก. (บาลี) 20/40/143.

“สปปติสสวลกฺขณา หิริ วชชฎีกุภยทสสาวิลกฺขณํ โอตตปฺป” นติ อิทมปิ ทวยํ ปาปปริวชชนเวยว ปากฺกั โหติ. เอกจฺโจ หิ ชาติมหตตปจฺจเวกฺขณา สตุฏฺฐมหตตปจฺจเวกฺขณา ทายชช- มหตตปจฺจเวกฺขณา สพุรหมจาริมหตตปจฺจเวกฺขณาติ จตุหิ การเณหิ สปปติสสวลกฺขณํ หิริ สมุฏฺฐาเปตฺวา ปาปํ น กโรติ, เอกจฺโจ อตตานุวาทภยํ ปราณูวาทภยํ ทนฺทภยํ ทุคฺคตฺติภยนฺติ จตุหิ การเณหิ วชชฎีกุภยทสสาวิลกฺขณํ โอตตปฺปํ สมุฏฺฐาเปตฺวา ปาปํ น กโรติ. ตตฺถ ชาติมหตต- ปจฺจเวกฺขณาทีนํ เจว อตตานุวาทภยาทีนํ จ วิตถาเรตฺวา กเถตพฺพานํ. เตสํ วิตถาโร อํกุตฺตรนิกายญฺจ- กถายํ¹⁷ วุตฺโต.

คำแม่ทั้งสองนี้ว่า หิริมีความยำเกรงเป็นลักษณะ โอตตปปะมีความกลัวโทษและเห็น ภัยเป็นลักษณะ ย่อมปรากฏแล้วในการเว้นกรรมชั่วนั้นแล จริงอยู่ บุคคลบางคน ให้หิริมีความยำเกรง เป็นลักษณะตั้งขึ้นโดยอาการ 4 คือ พิจารณาถึงความยิ่งใหญ่โดยชาติ พิจารณาถึงความยิ่งใหญ่โดย พระศาสดา พิจารณาถึงความยิ่งใหญ่โดยความเป็นทายาท พิจารณาถึงความยิ่งใหญ่แห่งเพื่อน พรหมจารี จึงไม่กระทำความชั่ว บุคคลบางคนให้โอตตปปะอันมีกลัวโทษและเห็นภัยเป็นลักษณะให้ ตั้งขึ้นด้วยเหตุ 4 อย่าง คือ ภัยคือการตีเตียนตน ภัยคือการที่ผู้อื่นตีเตียนตน ภัยคืออาชญา ภัยคือทุกติ จึงไม่ทำกรรมชั่ว ในหิริและโอตตปปะนั้น ควรกล่าวการพิจารณาความยิ่งใหญ่โดยชาติเป็นต้น และ ภัยคือการตีเตียนตนเป็นต้นให้พิสดาร ท่านกล่าวความพิสดารของอาการเหล่านั้นไว้ในอรรถกถาแห่ง อังคุตตรนิกาย

สุกฺกธมฺมสมาหิตาติ อิทเมว หิโรตตปฺปํ อาที กตฺวา กตตพฺพา กุสลา ธมฺมา สุกฺก- ธมฺมา นาม, เต สพฺพสงฺคาหิกนเวยน จตุฏฺฐมกโลกิยโลกุตฺตรธมฺมา. เตหิ สมาหิตา สมฺนาคตาติ อตฺถโ. **สนฺโต สปปุริสา** โลเกติ กายกมฺมาทีนํ สนฺตตาย สนฺโต, กตฺถญฺกตเวทิตาย โสภณา ปุริสาติ สปปุริสา. **โลโก** ปน สงฺขารโลโก สตฺตโลโก โอกาสโลโก ขนฺธโลโก อายตนโลโก ธาตุโลโกติ อเนกวิธ. ตตฺถ “เอโก โลโก สพฺเพ สตฺตา อาหารญฺจิตฺติกา ฯเปฯ อญฺจารส โลกา อญฺจารส ธาตุโย”ติ¹⁸ เอตฺถ สงฺขาร- โลโก วุตฺโต. ขนฺธโลกาทโย ตทฺนโตคฺชาเยว. “อโย โลโก ปรโลโก, เทวโลโก มนุสฺสโลโก”ติอาทีสุ¹⁹ ปน สตฺตโลโก วุตฺโต.

“ยาวตา จนฺทิมสุริยา

ปฺริหรนฺติ ทิสสา ภนฺติ วิโรจมานา

ดาว สทสฺสา โลโก

เอตฺถ เต วตฺตเต วโส”ติฯ²⁰

เอตฺถ โอกาสโลโก วุตฺโต. เตสุ อิท สตฺตโลโก อธิปฺเปโต. สตฺตโลกสมฺมิตฺติ เย เอวรูปา สปปุริสา, เต **เทวธมฺมาติ** วุจฺจนฺติ.

คำว่า **สุกฺกธมฺมสมาหิตา** ความว่า ธรรมอันเป็นกุศลที่ควรกระทำ ตั้งต้นแต่หิริและ โอตตปปะนี้นั้นแล ชื่อว่าสุกฺกธมฺม สุกฺกธมฺมเหล่านั้นคือโลกิยธรรมและโลกุตฺตรธรรมอันเป็นไปในภูมิ 4 โดยนัยที่รวมถือเอาทั้งปวง มีจิตตั้งมั่น คือประกอบด้วยธรรมชาวเหล่านั้น คำว่า **สนฺโต สปปุริสา โลโก** ความว่า ชื่อว่าสงบ เพราะกายกรรมเป็นต้นสงบแล้ว ชื่อว่าสปปุริษ เพราะใช้ในความหมายว่า “บุรุษผู้ชื่อว่างาม เพราะเป็นผู้กตัญญูกตเวที” ก็ชื่อว่า **โลก** มีหลายโลก คือสังขารโลก สัตว์โลก โอกาส

¹⁷ ขุ.ม.อ. (บาลี) 5/57., อภ.สง.อ. (บาลี) 1/176.

¹⁸ ขุ.ป. (บาลี) 31/112/126., (ไทย) 31/112/173-174.

¹⁹ ขุ.ม. (บาลี) 29/3/7., (ไทย) 29/3/12., ขุ.จ. 30/2/27., (ไทย) 30/2/46.

²⁰ ม.ม. (บาลี) 12/503/445., (ไทย) 12/503/540.

โลก ชั้นธโลก อายตนโลก ธาตุโลก บรรดาโลกเหล่านั้น ท่านกล่าวสังขารโลก ในคำนี้ว่า โลก 1 คือ สัตว์ทั้งปวง ดำรงอยู่ได้ด้วยอาหาร ฯลฯ โลก 18 ธาตุ 18 ชั้นธโลก เป็นต้น²¹ อยู่ในสังขารโลกนั้น แล แต่ท่านกล่าวสัตว์โลกไว้ในคำว่า โลกนี้ ปรโลก เทวโลก มนุษย์โลก²² ท่านกล่าวโอกาสโลกไว้ในคำนี้ว่า

ดวงจันทร์และดวงอาทิตย์ ย่อมโคจรส่องทึศให้สว่างอยู่เท่าใด

อำนาจของท่านย่อมเป็นไปใน 1,000 จักรวาล เท่านั้น²³

บรรดาโลกเหล่านั้น ท่านประสงค์เอาสัตว์โลกในอธิการนี้ จจริงอยู่ ท่านเรียกคนตั้งงามที่เห็นปานนี้ว่า ผู้มี เทวธรรมในสัตว์โลก

ตตถ เทวาติ สมมุติเทวา อุปปตติเทวา วิสุทธิเทวาติ ติวริชา. เตสุ มหาสมมตกาลโต ปฏฐาย โลกเณ “เทวา”ติ สมมตตตา ราชราชกุมาราทโย **สมมุติเทวา** นาม. เทวโลเก อุปปนนา **อุปปตติเทวา** นาม. ซีณาสวา ปน **วิสุทธิเทวา** นาม. วุตตมปิ เจต:-

“สมมุติเทวา นาม ราชาน เทวियो ราชกุมารา. อุปปตติเทวา นาม ภูมมเทเว อุปาทาย ตพุทธตริเทวา. วิสุทธิเทวา นาม พุทธปัจเจกพุทธซีณาสวา”ติ²⁴

อิมสั เทวานั ธมมาติ **เทวธมมา**. **วุจเจเรติ** วุจจนติ หิโรตตปปมุลกา หิ กุสลา ธมมา กุลสมปทาย เจว เทวโลเก นิพพตติยา จ วิสุทธิภาวสส จ การณตตา การณฐเจเน ติวริชานมปิ เตสั เทวานั ธมมาติ เทวธมมา, เตหิ เทวธมเมหิ สมณนาคตา ปุคคลาปิ เทวธมมา. ตสมา ปุคคลาธิฐฐานาย เทสนาย เต ธมเม ทสเสนโต “สนโต สปปุริสา โลก เทวธมมาติ วุจเจเร”ติ อาห.

คำว่า **เทว** ในคำว่า **เทวธมมา** นั้น ความว่า เทพ มี 3 จำพวก คือ สมมุติเทพ อุป- ปตติเทพ วิสุทธิเทพ บรรดาเทพเหล่านั้น พระเจ้าแผ่นดินและราชกุมารเป็นต้น ชื่อว่า สมมุติเทพ เพราะชาวโลกสมมุติว่าเทพ ตั้งแต่กาลถูกสมมุติว่า เป็นผู้ยิ่งใหญ่ เหล่าสัตว์ผู้เกิดในเทวโลก ชื่อว่าอุป- ปตติเทพ ส่วนพระซีณาสพ ชื่อว่าวิสุทธิเทพ สมจริงดังคำที่ท่านได้กล่าวไว้ดังนี้ว่า

พระเจ้าแผ่นดิน พระราชเทวี และพระราชกุมาร ชื่อว่าสมมุติเทพ

เทวดาชั้นสูงกว่านั้น หมายถึงเอาภูมมเทพขึ้นไป ชื่อว่าอุปปตติเทพ

พระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้าและพระซีณาสพ ชื่อว่าวิสุทธิเทพ²⁵

ชื่อว่า**เทวธรรม** เพราะใช้ในความหมายว่า “ธรรมของเทพเหล่านี้” คำว่า **วุจเจเร** แปลว่า ย่อมกล่าว จจริงอยู่ กุศลธรรมมีหิริและโอตตปปะเป็นมูล ชื่อว่าเทวธรรม เพราะใช้ในความหมายว่า “ธรรมของเทพเหล่านั้นแม้ทั้ง 3 โดยความหมายว่า เหตุ เพราะเป็นเหตุแห่งความถึงพร้อมแห่งตระกูล ความเกิดขึ้นในเทวโลก และความเป็นผู้บริสุทธิ์ แม้บุคคลทั้งหลายผู้ประกอบด้วย เทวธรรมเหล่านั้น ชื่อว่าผู้มีเทวธรรม เพราะเหตุนี้ พระพุทธเจ้าเมื่อทรงแสดงธรรมเหล่านั้น โดยเทศนาอันเป็นปุคคลาธิษฐาน จึงตรัสว่า เราเรียกบุคคลผู้สูงประจักษ์ เป็นคนตั้งงามว่าผู้มีเทวธรรมในโลก

²¹ ดูเทียบ ขุ.จ. (ไทย) 30/104/355-356., ขุ.ป. (ไทย) 31/112/173-174.

²² ดูเทียบ ขุ.ม. (ไทย) 29/3/12., ขุ.จ. (ไทย) 30/2/46.

²³ ดูเทียบ ม.ม. (ไทย) 12/503/540.

²⁴ ขุ.จ. (บาลี) 30/119/235.

²⁵ ดูเทียบ ขุ.จ. (ไทย) 30/119/388.

ยกฺโข อิมํ ฆมฺมเทสนํ สุตฺวา ปสนฺนจิตฺโต โพธิสฺตตํ อาห:- “ปณฺฑิต อหํ ตุมหากํ ปสนฺโน, เอกํ ภาตฺรํ เหม, กตฺรํ อาเนมิ”ติ. “กนิฏฺฐ อาเนหิ”ติ. “ปณฺฑิต ตวํ เภวลํ เทวธมฺเม ชานาสี-เยว, น ปนฺ เตสุ วตฺตสี”ติ. “กึ การณา”ติ? “ยํ การณา เชฏฺฐกํ จเปตฺวา กนิฏฺฐ อาณาเปนฺโต เชฏฺฐา-ปจายิกกมฺมํ น กโรสี”ติ. เทวธมฺเม จาหํ ยกฺช ชานามิ, เตสุ จ วตฺตามิ. มยฺยหิ อิมํ อรณฺณํ เอตํ นิสุสาย ปวิฏฺฐา. เอตสฺส หิ อตฺถาย อมฺหากํ ปิตฺรํ เอตสฺส มาตา รชฺชํ ยาจิ, อมฺหากํ ปนฺ ปิตา ตํ วรํ อทฺตฺวา อมฺหากํ อนุรฺกฺขณตฺถาย อรณฺณวาสํ อนุชานิ. โส กุมารโ ออนุตฺติตฺตฺวา อมฺเหหิ สหฺธิ อากฺโต. “ตํ อรณฺณเ-เอโก ยกฺโข ชาหิ”ติ วุตฺเตปิ น โกจิ สทฺทหิสฺสตี, เตนาหํ ครทฺทยภิโต ตเมว อาณาเปมิตี. “สาธฺ สุสาธฺ ปณฺฑิต ตวํ เทวธมฺเม จ ชานาสี, เตสุ จ วตฺตสี”ติ ปสนฺนจิตฺโต ยกฺโข โพธิสฺตตสฺส สาธฺกาโร ทฺตฺวา ทฺเวปี ภาตฺโร อาเนตฺวา อทาสี.

ยักฺษพิงฺงธรรมเทสนานี้แล้ว มีจิตเลื่อมใส จึงกล่าวกับพระโพธิสัตว์ว่า บัณฑิต เรา เลื่อมใสต่อท่าน จะให้น้องชายคนหนึ่ง จะให้นำน้องชายคนไหนมา พระโพธิสัตว์กล่าวว่า ท่านจงนำ น้องชายคนเล็กมา ยักฺษกล่าวว่า บัณฑิต ท่านรู้เทวธรรมอย่างเดียวกับท่านนั้น แต่ไม่ประพฤติในเทวธรรม เหล่านั้น พระโพธิสัตว์กล่าวว่า เราไม่ประพฤติในเทวธรรม เพราะเหตุไร ยักฺษกล่าวว่า ข้อที่ท่านให้น่า น้องชายมาเว้นพี่ชาย ไม่กระทำความของผู้ประพฤติมอบน้อมต่อผู้เจริญ จึงไม่ประพฤติในเทวธรรม พระโพธิสัตว์กล่าวว่า ยักฺษ เรารู้เทวธรรมและประพฤติในเทวธรรม เพราะว่า เราอาศัยน้องชายคน นี้ จึงเข้ามายังป่านี้ ด้วยว่า มารดาของน้องชายนี้ทูลขอราชสมบัติ เพื่อประโยชน์แก่น้องชายคนนี้ก็กับพระ บิดาของเรา แต่พระบิดาของเราไม่ประทานพรนั้น จึงทรงอนุญาตการอยู่ป่า เพื่อประโยชน์แก่การ รักษาพวกเรา กุมารนั้นติดตามมากับพวกเรา แม้เมื่อเรากล่าวว่า ยักฺษคนหนึ่งเคี้ยวกินกุมารนั้นในป่า ใคร ๆ ก็จักไม่เชื่อ ด้วยเหตุนี้ เรากลับภัยคือการตีเตียน จึงให้น่ากุมารนั้นมา ยักฺษมีจิตเลื่อมใสว่า ดี ละ ดีละ ท่านบัณฑิต ท่านรู้เทวธรรมและประพฤติในเทวธรรมเหล่านั้น จึงให้สาธุการแก่พระโพธิสัตว์ ได้นำน้องชายแม่ทั้งสองมาให้

อด นํ โพธิสฺตโต อาห:- “สมม ตวํ ปุพฺเพ อตฺตนา กเตน ปापกมฺเมน ปเรสํ มิสฺสโลหิต-ชาทโก ยกฺโข ทฺตฺวา นิพฺพตฺโต, อิทานิ ปุณฺปิ ปापเมว กโรสี, อิทํ เต ปापกมฺมํ นิรยาที่หิ มุจฺจิตฺโต โอกาสํ น ทสฺสตี, ตสฺมา อิตฺโต ปฏฺฐาย ปापํ ปหาย กุสฺลํ กโรหิ”ติ. อสฺกฺขิ จ ปนฺ ตํ ทเมตฺ. โส ตํ ยกฺชํ ทเมตฺวา เตน สฺวิหิตารกฺโข ตตฺเถว วสนฺโต เอกทิวสํ นกฺขตฺตํ โอลเเกตฺวา ปิตฺตุ กาลกตภาวํ ฅตฺวา ยกฺชํ อาทาย พาราณสี คณฺตฺวา รชฺชํ คเหตฺวา จนฺทกุมารสฺส โอบรชฺชํ สุริยกุมารสฺส เสนาปติภูจฺฉานํ ทฺตฺวา ยกฺชสฺส รมณฺเญ จานเ อายตฺนํ กาเรตฺวา ยถา โส อคฺคมาลํ อคฺคปฺปมํ อคฺคภตฺตณฺจ ลภตี, ตถา อกาสิ. โส ฆมฺเมน รชฺชํ กาเรตฺวา ยถากมฺมํ คโต.

ครั้งนั้น พระโพธิสัตว์จึงกล่าวกับยักฺษนั้นว่า เพื่อนเกิดเป็นยักฺษ เคี้ยวกินเนื้อและ เลือดของคนเหล่าอื่น เพราะกรรมชั่วที่ตนกระทำแล้วในกาลก่อน บัดนี้ ท่านจะทำความชั่วอีกอยู่หรือ กรรมชั่วของท่านนี้จักไม่ให้ออกาส เพื่อพ้นจากนรกเป็นต้น เพราะเหตุนี้ ตั้งแต่บัดนี้ไป ท่านละกรรม ชั่วแล้วจงกระทำกุศล ก็แล พระโพธิสัตว์สามารถเพื่อทรมานยักฺษนั้น จึงทรมานยักฺษนั้นแล้ว ได้มีการ รักษาที่ยักฺษนั้นจัดแจงแล้ว อยู่ในป่านั้นแล ตรวจดูนักษัตรในวันหนึ่ง ทราบความที่พระบิดาสวรรคต แล้ว จึงพาเอายักฺษไปยังกรุงพาราณสี ยึดเอาราชสมบัติแล้ว ให้ตำแหน่งอุปราชแก่จันทกุมาร ตำแหน่ง เสนาปติแก่สุริยกุมาร ให้สร้างที่อยู่อาศัยในที่อันนารีนรมย์แก่ยักฺษ ได้กระทำอย่างที่ยักฺษจะได้

พวงดอกไม้อันเลิศ ดอกไม้อันเลิศ ของหอมอันเลิศ ผลไม้อันเลิศ และอาหารอันเลิศ พระโพธิสัตว์นั้น
ครอบครองราชสมบัติโดยธรรมแล้วไปตามกรรม

สรุปคือ พระคาถาที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ในชาดกนี้คือ “หิริโอตตปสมปนา สุขก-
ธมสมมาหิตา สนโต สปุริสา โลเก เทวธมมาติ วุจฺเจร”²⁶ แปลว่า สปุริสชนในโลกนี้ มีปกติเป็นผู้
สงบ ถึงพร้อมด้วยหิริโอตตปปะ (คือความละอายและความเกรงกลัว) มันอยู่ในธรรมอันผ่องแผ้ว ท่าน
กล่าวว่าผู้ทรงเทวธรรม ดังนี้²⁷ หิริตั้งอยู่ด้วยความละอายภายในแล้วไม่ทำบาป โอตตปปะตั้งอยู่โดย
ความกลัว 4 ประการ คือ กลัวตนจะติเตียนตนเองบ้าง กลัวผู้อื่นจะครหาบ้าง กลัวอาชญาบ้าง กลัวภัย
ในอบายบ้าง จึงไม่ทำบาป เหมือนการไม่กล้าจับเหล็กร้อนเพราะกลัวไหม้ สัตบุรุษผู้สงบระงับ จึง
เรียกว่า ผู้มีเทวธรรมในโลก

คำว่า เทวธรรม อธิบายคำว่า เทว ว่า เทพ มี 3 ประเภท คือ 1) สมมติเทพ
2) อุปัติ-เทพ และ 3) วิสุทธิเทพ พระเจ้าแผ่นดินและพระราชเทวี ราชกุมารเป็นต้น ชื่อว่าสมมติเทพ
เพราะชาวโลกสมมติว่าเป็นเทพ เทวดาผู้อุบัติในเทวโลก เทพสูง ๆ ขึ้นไปตั้งแต่ภูมเทวดาไป ชื่อว่า
อุปัติเทพ พระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า และพระชีนาสพ ชื่อว่า วิสุทธิเทพ กุศลธรรมมี
หิริโอตตปปะเป็นมูล ชื่อว่า เป็นธรรมของเทพทั้ง 3 ประเภทเหล่านี้ เพราะว่าเป็นเหตุแห่งกุศลสัมปทา
แห่งการที่ทำให้บังเกิดในเทวโลกและแห่งความหมดจด เพราะเหตุนี้ จึงชื่อว่าเทวธรรม แม้บุคคลผู้
ประกอบด้วยเทวธรรมเหล่านั้น ก็เป็นผู้มีเทวธรรม²⁸

4) ประชุมชาดก

ผีเสื้อน้ำ	เป็นภิกษุผู้มีบริวารมาก
พระสุริยกุมาร	เป็นพระอานนท์
พระจันทกุมาร	เป็นพระสารีบุตร
ส่วนพระมหิสสาสกุมาร	คือพระพุทธเจ้า ²⁹

5) คติธรรม: คนควรมีหิริโอตตปปะคือความละอายต่อความชั่ว กลัวต่อความชั่ว
เรียกว่าผู้มีเทวธรรม จะมีความปลอดภัยในที่ทุกสถานในกาลทุกเมื่อ เพราะเป็นคุณธรรมของเทพ
ทั้งหลาย

2. นพปานชาดก

1) เนื้อเรื่องย่อ

ชาดกเรื่องนพปานชาดก (20) ว่าด้วยวานรใช้ไม้้อตม่น้ำ

พระพุทธเจ้าทรงปรารภท่อนไม้้อเป็นรูทะลุตลอด เพราะการอธิษฐานเดิมของ
พระองค์เอง จึงตรัสชาดกว่า ในอดีตกาล พระโพธิสัตว์เป็นพญากระบี มีบริวารแปดหมื่นตัว ได้สั่งหมู่
วานรว่าในป่านี้อาจมีต้นไม้มีพิษบ้าง สระโบกขรณีที่มีอมมนุษย์หวงแหนบ้าง เมื่อจะกินผลไม้ใดที่ยังไม่
เคยกิน หรือน้ำที่ยังไม่เคยดื่ม ให้ถามก่อน วันหนึ่ง ไปถึงที่สระโบกขรณี ก็ไม่ตม่น้ำ นั่งคอย เมื่อพญา
วานรโพธิสัตว์มาถึง ก็เดินวนเวียนสระโบกขรณีนั้น เห็นแต่รอยเท้าลงไม่เห็นรอยเท้าขึ้น รู้ว่าสระ

²⁶ ขุ.ชา. (บาลี) 27/6/2.

²⁷ ชาดก, หนังสือที่ระลึกงานฉลองสิริราชสมบัติครบ 50 ปี เรื่องนิบาตชาดก เล่ม 1, หน้า 28.

²⁸ ขุ.ชา.เอกก.อ. (ไทย) 1/6/202.

²⁹ ขุ.ชา.เอกก.อ. (บาลี) 1/6/181-190, (ไทย) 1/6/194-204.

โภกขณินี้มีผีเสื้อน้ำหวงแหน ฝ่ายผีเสื้อน้ำจึงแปลงร่างน่าเกลียดน่ากลัว แยกน้ำออกมา พญาวานรจึงนำท่อนไม้้อมา ระลึกถึงบารมีทั้งหลาย แล้วกระทำสักการียาเอาปากเป่า ไม้้อได้เป็นโพรงตลอด ไม่เหลือปล้องอะไร ๆ ไว้ภายใน แล้วนำท่อนไม้้อท่อนอื่นมาเป่าให้เป็นเช่นนี้ ด้วยการอธิษฐาน ไม้้อแม่ทั้งหมดที่เกิดรอบสระโภกขณินี้เป็นรูตลอดตั้งแต่นั้นมา แล้วถือไม้้อนั่งล้อมสระโภกขณินี้อยู่ที่ฝั่งสูบน้ำมาดื่มเหมือนดื่มน้ำด้วยก้านบัว ทำให้ผีเสื้อน้ำไม่ได้อาหารจึงกลับไปที่พักของตน

2) พระพุทธพจน์

ทิสวา ปทมนุตติณณิ

ทิสวานนตริตฺ ปท

นเพน วาริ ปิสสาม

เนว มํ ตวํ วริสสสิ³⁰

พญาวานรไม่เห็นรอยเท้าที่ขึ้นมา เห็นแต่รอยเท้าที่ลงไป จึงกล่าว
ว่า พวกเราจักดื่มน้ำด้วยหลอดไม้้อ ท่านจักฆ่าเราไม่ได้

3) อรรถกถา

ทิสวา ปทมนุตติณณิ ทิสวานนตริตฺ ปทน”ติฯ

ตสสโต:- ภิกขเว โส กปิราชา ตสสา โปกฺขรณิยา เอกมปิ อุตติณณปทํ นาทุส, โอตริตฺ ปน โอตติณณปทเมว อทุส. เอวํ ทิสวา ปทมนุตติณณิ ทิสวาน โอตริตฺ ปทํ “อทุธาย โปกฺขรณิ อมนุสสปริคคหิตา”ติ ฤตวา เตน สหิ สลลปโนโต สปุริโส อาห:-“นเพน วาริ ปิสสามา”ติ.

ตสสโต:- มยํ ตว โปกฺขรณิยํ นเพน ปานียํ ปิวิสสามาติ. ปน มหาสโต อาห:- “เนว มํ ตวํ วริสสสิ”ติ.

เอวํ นเพน ปานียํ ปิวนตํ สปุริสมปิ มํ ตวํ เนว วริสสสิติ อตโธ.

พญาวานรไม่เห็นรอยเท้าที่ขึ้นมา เห็นแต่รอยเท้าที่ลงไป³¹

เนื้อความแห่งคำอันเป็นคานานันว่า ภิกษุทั้งหลาย พญาวานรนั้น ไม่ได้เห็นรอยเท้าที่ก้าวขึ้นแม้รอยเท้าเดียว ในสระโภกขณินั้น แต่ได้เห็นรอยเท้าที่ก้าวลง คือ รอยเท้าขำลงนั่นเอง ไม่เห็นรอยเท้าที่ก้าวขึ้น เห็นรอยเท้าที่ก้าวลงอย่างนี้ จึงทราบว่าเป็น “สระโภกขณินี้มีมนุษย์หวงแหนแล้วแน่แท้” เป็นสัตบุรุษ เมื่อเจรจากับผีเสื้อน้ำนั้น จึงกล่าวว่า “พวกเราจักดื่มน้ำด้วยไม้้อ”

เนื้อความแห่งคานานันว่า “พวกเราจักดื่มน้ำดื่มในสระโภกขณินี้ของท่าน ด้วยไม้้อ”

พระมหาสัตว์กล่าวอีกว่า ท่านจักฆ่าเราไม่ได้ อธิบายว่า แม้ท่านจักฆ่าเราผู้เป็นสัตบุรุษ ผู้ดื่มน้ำดื่มน้ำด้วยไม้้ออย่างนี้

เอวญจ ปน วตวา โปธิสโตโต เอกํ นพทณทกํ อาหาราเปตวา ปารมียอ อวชเชตวา สจจกิริยํ กตวา มุเชน ธมิ, นโฬ อนโต กิลฺลิจิ คณฺสี อเสเสตวา สพฺพตถกเมว สฺสิโร อโหสิ. อิมินา นิยามเณ อปรมปิ อปรมปิ อาหาราเปตวา มุเชน ธมิตวา อทาสิ. เอวํ สนฺเต ปน น สกฺกา นิฏฺฐาเปตฺ, ตสฺมา เอวํ น คเหตุพฺพ. โปธิสโตโต ปน “อิมํ โปกฺขรณิ ปริวารेतวา ซาตา สพฺเพปิ นพฺวา เอกจฺฉิทฺทา โหนตฺ”ติ อธิฏฺฐาสิ. โปธิสตตานถฺหิ หิตฺตฺวาจฺจ สส มหนตฺตาย อธิฏฺฐานํ สมิชฺชติ. ตโต ปฏฺฐาย สพฺเพปิ ตํ โปกฺขรณิ ปริวารेतวา อฏฺฐิตนพฺวา เอกจฺฉิทฺทา ซาตา. อิมสฺมิถฺหิ กปฺเป จตฺตาริ กปฺปฏฺฐิจฺยปาฎิ- หาริยานิ นาม. กตมานิ จตฺตาริ? จนนฺเต สสทกฺขณํ สกฺลมปิ อิมํ กปฺปิ จสฺสติ, วฏฺฐกฺขตเก อคฺคิโน นิพฺพุตฺตฺวานํ สกฺลมปิ อิมํ กปฺปิ อคฺคิ น ฉายิสฺสติ, ฆฏฺฐิการณิเวสนฺนฺวานํ สกฺลมปิ อิมํ กปฺปิ อโนวสฺสํ

³⁰ ขุ.ชา. (บาลี) 27/20/5.

³¹ ขุ.ชา. (ไทย) 27/20/9.

จสสตี, อิม โปกฺขรณิ ปรีวาเรตวา อุฏฺฐิตนฺหา สกฺลมิ อิม กปฺปี เอกจฺฉิทฺทา ภวิสฺสนฺตตี อิมานิ จตฺตาริ กปฺปฏฺฐียปาฏฺฐิหาริยานิ นาม.

ก็แล พระโพธิสัตว์ ครั้นกล่าวอย่างนี้แล้ว จึงได้นำท่อนไม้้อลำหนึ่งมา ระลึกถึงบารมีทั้งหลายแล้ว กระทำสังจกิริยา ใช้ปากเป่า ไม้้อได้เป็นโพรงไปตลอดทั้งลำเลยทีเดียว ไม่เหลือปุมอะไร ๆ ไว้ในภายใน โดยทำนองนี้ พระโพธิสัตว์ให้หน้าไม้้อแม่อื่นอีกมา ใช้ปากเป่าแล้วได้ให้ไป ก็เมื่อเป็นอย่างนี้ ก็ไม่อาจเพื่อให้สำเร็จ เพราะเหตุนั้น จึงไม่ควรถือเอาอย่างนี้ พระโพธิสัตว์อริชฺฐานว่า ขอไม้้อแม่ทั้งหมดที่ล้อมสระโบกขรณินี้ มีรู้เดียวตลอด จจริงอยู่ การอริชฺฐานก็สำเร็จเพราะอุปการะแห่งประโยชน์เกื้อกูลของพระโพธิสัตว์ทั้งหลายยิ่งใหญ่ ตั้งแต่นั้นมา ไม้้อที่เกิดล้อมสระโบกขรณินั้นแม่ทั้งหมด เกิดมีรู้เดียวสิงอยู่ในกัปนี ชื่อว่าปาฏฺฐิหาริยที่ต้งอยู่ชั่วมัก มี 4 อย่าง คือ

- 1) ลักษณะกระต่ายในดวงจันทร์ จักต้งอยู่ตลอดกัปนีแม่ทั้งสี่
- 2) ที่แห่งไฟดับในวิภูฏกชาติก ไฟจักไม่ไหม้ตลอดกัปนีแม่ทั้งสี่
- 3) ที่เป็นที่อยู่ของนายช่างหม้อ ฝนไม่รั่วรด จักต้งอยู่ตลอดกัปนีแม่ทั้งสี่
- 4) ไม้้อที่เกิดล้อมสระโบกขรณินี้ จักมีรู้เดียวตลอดกัปนีแม่ทั้งสี่

ปาฏฺฐิหาริย 4 อย่างเหล่านี้ ชื่อว่าปาฏฺฐิหาริยต้งอยู่ตลอดกัป ดังพรรณนามาฉะนี้

โพธิสฺตโต เอว อธิฏฺฐหิตฺวา เอกํ นพฺ อาทาย นิสีทิ, เตปิ อสีตฺสทสฺสวานฺรา เอกํ อาทาย โปกฺขรณิ ปรีวาเรตวา นิสีทิสฺสุ. เตปิ โพธิสฺตตฺสส นเพน อากทฺติตฺวา ปานียํ ปิวนกาเล สพฺเพ ตีเร นิสินฺนาว ปิวิสฺสุ. เอวฺ เตหิ ปานียเ ปิวิตฺเต ทกรกฺขโส กิจฺจิจิ อลภิตฺวา อนตฺตมโน สกนิเวสนเมว คโต. โพธิสฺตโตปิ สปริวารโ อรณฺณเมว ปาวิสฺสิ.

พระโพธิสัตว์อริชฺฐานอย่างนี้แล้ว จึงนั่งถือเอาไม้้อลำหนึ่ง วานรแปดหมื่นแม่เหล่านั้น ถือเอาไม้้อตัวละลำ นั่งแวดล้อมสระโบกขรณินี้ วานรแม่ทั้งหมดนั้น นั่งค้มที่ฝั่งแล ในเวลาที่พระโพธิสัตว์จุมตมน้ำดื่มด้วยไม้้อ เมื่อกวนรเหล่านั้นค้มน้ำดื่มแล้วอย่างนี้ ฝิเสื่อน้ำไม่ได้อะไร ๆ มีใจไม่เบิกบาน ไปยังที่อยู่ของตนนั้นแล ฝ่ายพระโพธิสัตว์พร้อมด้วยบริวาร ก็เข้าไปปาเหมือนกัน

4) ประชุมชาดก

ฝิเสื่อน้ำ	เป็นพระเทวทัต
วานรแปดหมื่น	เป็นพุทธบริษัท
ส่วนพญาวานร	คือพระพุทธเจ้า ³²

5) คติธรรม: ผู้มีปัญญาอย่าอรัรักษาคัวได้และเอาตัวรอดเสมอ

3. กุลาวกชาติก

1) เนื้อเรื่องย่อ

ชาดกเรื่องกุลาวกชาติก (31) ว่าด้วยผู้ใหญ่บ้านกล่าวความเท็จ

ชาดกเรื่องนี้ ในอรรถกถาเรื่องกุลาวกชาติก ว่าด้วยการเสียสละ ดังนี้

พระพุทฺธเจ้าทรงปรารภภิกษุผู้ค้มน้ำที่ไม่ได้กรอง ตรัสชาดกกว่า อดีตกาล ในเมืองราชคฤห์ แคว้นมคธ พระโพธิสัตว์เกิดเป็นมฆมาณพ เป็นทานบตี รักษาศีล 5 สร้างปะรำ ทำศาลา ต่อมา มีสหายร่วมทำการกุศล 32 คน ช่วยกันทำถนนหนทาง ทอดสะพาน ขุดสระโบกขรณิ สร้างศาลา

³² ขุ.ชา.เอกก.อ. (บาลี) 1/20/237-241, (ไทย) 1/20/252-255.

ให้ทาน รักษาศีล ต่อมาถูกนายบ้านใส่ความว่าเป็นโจร พระเจ้าแผ่นดินจึงให้จองจำ แล้วให้ช่างเหยียบช่างก็ไม่เหยียบ พระเจ้าแผ่นดินทรงเลื่อมใสพระราชทานสมบัติให้ ต่อมาได้ร่วมกันสร้างศาลาใหญ่ในทาง 4 แพร่ง มฆมาณพมีภรรยา 4 คน คือ นางสุธรรมา นางสุจิตรา นางสุนันทา และนางสุชาดา มฆมาณพบำเพ็ญวัตรบทธ 7 ตลอดชีวิต เมื่อสิ้นชีวิตจึงไปบังเกิดเป็นพระอินทร์ ในภพดาวดึงส์ พร้อมกับภรรยาทั้งหมด มีการเลี้ยงต้อนรับเทวดามีพระอินทร์เป็นต้นที่อุบัติขึ้นใหม่ เมื่อพระอินทร์เห็นพวกอสูรมา จับโยนลงไปที่ภพอสูรภายใต้เขาสิเนรุ พวกอสูรรู้ว่าไม่ใช่เทวโลก จึงจะไปยึดเทพนครคืนมา พระอินทร์ได้ทำสงครามกับอสูร แต่พ่ายแพ้จึงหนีไปด้วยเวชยันตราจรดแล่นเข้าไปทำลายป่าไม้จ้าว ทำให้พวกลูกนกครุฑพลัดตกลงมา พระอินทร์สั่งให้มาตลีหันรถกลับ เพื่อรักษาชีวิตลูกนกครุฑ แต่ตนจะสละชีวิตให้แก่พวกอสูร เมื่อมาตลีสารถกลับรถ ฝ่ายพวกอสูรคิดว่า มีเทวดาจากจักรวาลอื่นมาช่วย จึงหนีกลับไปยังภพอสูรตามเดิม พระอินทร์จึงเสด็จกลับเข้าเทพนคร

ฝ่ายนางสุธรรมา นางสุจิตราและนางสุนันทา ได้จุติมาบังเกิดเป็นบาทบริจาริกาของพระอินทร์ มีเทวสภาชื่อว่าสุธรรมา ได้เกิดขึ้นแก่นางสุธรรมา เพราะผลที่ทำให้ข้อเท้า เกิดอุทธานชื่อว่า จิตรลดาวันขึ้นแก่นางสุจิตรา เพราะผลของการทำอุทธาน มีสระโบกขรณีชื่อนันทาเกิดขึ้นแก่นางสุนันทา เพราะผลของการขุดสระโบกขรณี ส่วนนางสุชาดาเกิดเป็นนางนงกยาง เพราะไม่ได้กระทำกุศลกรรมไว้ พระอินทร์จึงให้นางตั้งอยู่ในศีล 5 นางก็ได้รับการศึกษาแล้วจุติมาเป็นธิดาช่างหม้อ และจุติมาเป็นธิดาของจอมอสูรเวปจิตติ มีรูปร่างงดงามด้วยอานิสงส์แห่งศีล พระอินทร์จึงทรงนำนางมายังเทพนคร

2) พระพุทธพจน์

กุลาวกา มาตลี สิมพลิสมี

อิสามุเชน ปรีวชยสุสุ

กามิ จชาม อสุเรสุ ปาณิ

มาเม ทิชา วิกุลวา อเหตุ³³

มาตลีเทพบุตร ที่ต้นจิวมีลูกนกครุฑอยู่ เธอจงหันรถกลับ เราประสงค์จะสละชีวิตให้พวกอสูร ลูกนกพวกนี้อย่าได้แหลกลาญเลย

3) อรรถกถา

โพธิสตโต มาตุ อุปภูจัน ปิตุ อุปภูจัน กุเล เชฎฐาปจายิกกम्म สจจวาจ อมรุสวาจ อปิสุณวาจ มจเฉรวินยนติ อิมานิ สตต วตปทานิ ปุเรตวา:-

“มาตาเปตติกริ ชนตุ

กุเล เชฎฐาปจายินิ

สณหิ สขิลสมภาสิ

เปสุณเวยยปปหายินิ.

“มจเฉรวินเย ยุตติ

สจจ โโกธาภิภู นริ

ติ เว เทวา ตาวตีสวา

อาหุ สปุริโส อิติ”ติ³⁴

เอว ปัสสิยภาว อापชชิตวา ชีวิตปริโยसानเ ตาวตีสภวเน สกโก เทวราชา หุตวา นิพพตติ เตปิสส สหายา ตตเถว นิพพตตีสู.

³³ ขุ.ชา. (บาลี) 27/31/8.

³⁴ ส.ส. (บาลี) 15/257/275.

พระโพธิสัตว์บำเพ็ญวัตรบท 7 เหล่านี้ให้บริบูรณ์ คือ การบำรุงมารดา การบำรุงบิดา การกระทำการประพุดอ่อนน้อมผู้ใหญ่ในตระกูล วาจาสัตย์ วาจาไม่หยาบ วาจาไม่ส่อเสียด การกำจัดความตระหนี่ ถึงความเป็นผู้ที่ควรสรรเสริญอย่างนี้ว่า

เทพชั้นดาวดึงส์ เรียกนระผู้เป็นสัตว์เกิด ผู้เลี้ยงมารดาบิดา ผู้ประพุด
อ่อนน้อมผู้ใหญ่ในตระกูล ผู้กล่าววาจาอ่อนหวาน นุ่มนวล ละคำส่อเสียด
ประกอบในการกำจัดความตระหนี่ ผู้มีคำสัตย์ ครอบงำความโกรธ นั้นแล
ว่า เป็นสัตบุรุษ

มหาสโต “สมม มาตลี มา อมเห นิสสาย เอเต กิลมณฑุ, น มย อีสสิริย นิสสาย
ปานวธกมม กโรม, เอเตส ปน อตถาย มย ซีวิต ปริจจชิตวา อสุรานํ ทสสาม, นิวตเตยตํ รถ” นติ วตวา
อิมิ คากมาห :-

“กุลาวกา มาตลี สิมพลีสมี
อิสามุเขน ปริวชชยสสุ.
กามิ จชาม อสุเรสุ ปาณ
มาเม ทิชา วิกุลวา อหะสุน” ตีฯ

ตตถ กุลาวกาติ สุปณณโปตกา. มาตลีติ สารถิ อามนเตสิ. สิมพลีสมินติ ปสสุ เอเต
สิมพลีรุกเข โอลมพนตา จิตาติ ทสเสติ. อิสามุเขน ปริวชชยสสุติ เอเต เอตสส รตสส อิสามุเขน ยถา
น หลณนติ เอวิ เต ปริวชชยสสุ. กามิ จชาม อสุเรสุ ปาณนติ ยทิ อมเหสุ อสุรานํ ปาณิ จชนเตสุ
เอเตส สิตถิ โหติ กามิ จชาม เอกเสเนว มย อสุเรสุ อมหากิ ปาณิ จชาม. มาเม ทิชา วิกุลวา อหะสุน
ติ อิมิ ปน ทิชา อิมิ ครุโพตกา วิทฐตวิจฺจนณิตกุลาวกตาย วิกุลวา มา อหะสุ มา อมหากิ ทุกขิ
เอเตส อูปริ ชิป นิวตตย นิวตตย รถนติ.

พระมหาสัตว์กล่าวว่า “สหายมาตลี ขอนกเหล่านี้้อย่าลำบากเพราะเราเลย เราจะ
ไม่อาศัยความเป็นใหญ่กระทำกรรมคือการฆ่าสัตว์ แต่เราสละชีวิตเพื่อประโยชน์แก่ลูกนกครุฑ
เหล่านั้น มอบตัวแก่พวกอสูร จงกลับรถ” แล้วกล่าวคาถาว่า

มาตลีเทพบุตร ที่ต้นจิวมีลูกนกครุฑอยู่ เธอจงหันองรถกลับ เราประสงค์
จะสละชีวิตให้พวกอสูร ลูกนกพวกนี้อย่าได้แหลกลาญเลย³⁵

ลูกนกครุฑ ชื่อว่ากุลาวกะ ในคานานั้น พระอินทร์ตรัสเรียกสารถิว่า มาตลี ด้วยคำว่า
สิมพลีสมี พระอินทร์แสดงว่า เธอจงดูนกเหล่านั้น จับห้อยอยู่ที่ต้นจิว คำว่า อิสามุเขน ปริวชชยสสุ
ความว่า จงเว้นลูกนกเหล่านั้น โดยองรถนั้น คือโดยประการที่พวกมันจะไม่เดือดร้อน คำว่า กามิ
จชาม อสุเรสุ ปาณิ ความว่า ถ้าว่า เมื่อเราสละชีวิตแก่พวกอสูรอยู่ ความปลอดภัยจะมีแก่ลูกนก
เหล่านั้นไซ้ เราจะสละแน่นอน คือ จะสละชีวิตของพวกเราแก่อสูรทั้งหลายโดยแท้นั้นแล คำว่า มาเม
ทิชา วิกุลวา อหะสุ ความว่า นกเหล่านี้ คือลูกนกครุฑเหล่านี้ อย่านำไปตัดจากกรัง เพราะรังถูก
ทำลายให้ละเอียดแล้ว ท่านอย่าทิ้งความทุกข์ของเราไปให้แก่กเหล่านี้ จงกลับรถ จงกลับรถ
มาตลีสังคาหกเทพบุตรฟังคำของพระอินทร์นั้นแล้วจึงได้กลับรถ ชับมุ่งหน้าต่อเทวโลกโดยทางอื่น

³⁵ ขุ.ชา. (ไทย) 27/31/13.

ส่วนพวกอสูรเห็นพระอินทร์นั้นกลับรยอยู่แน่นแล คิดว่า “พระอินทร์จะมาจากจักรวาล แม่เหล่าอื่นแน่น รดจักได้กำลังกลับมา” กลับต่อมรณภัยหนีเข้าไปยังภพอสูรนั้นแล

4) ประชุมชาดก

มาตลีสารถิ	เป็นพระอานนท์
ส่วนพระอินทร์	คือพระพุทธเจ้า ³⁶

5) **คติธรรม:** ผู้กล่าวคำเท็จ ย่อมถึงความเสื่อม หัวหน้าคนต้องใส่ใจถึงชีวิตของคนอื่นเป็นเรื่องเล็กน้อย

4. โลกษชาดก

1) เนื้อเรื่องย่อ

ชาดกเรื่องโลกษชาดก (41) ว่าด้วยเจ้าอวาสาสริชยา

พระพุทธเจ้าทรงปรารภพระโลกษติสสเถระ ผู้ทำตระกูลให้พินาศ ผู้ปราศจากลาภ เมื่อถือปฏิสนธิในท้องหญิงชาวประมงคนหนึ่ง ทำให้หมู่บ้านแก้วภูมคามในแคว้นโกศล ชาวประมงหาปลาไม่ได้เลยสักตัว จากนั้นมา ชาวประมงเหล่านั้นพบแต่ความพินาศ ถูกไฟไหม้บ้าน 7 ครั้ง ถูกปรับ 7 ครั้ง ได้หาตัวกาลกิณี จึงแบ่งเป็นสองพวกไปเรื่อย ๆ กระทั่งเหลือตระกูลของเขา ก็รุมกันโบยตีไล่ออกไป พอคลอดแล้วโตขึ้นมารดาจึงทิ้งหนีไป จนพระสารีบุตรพาไปบวช เป็นพระโลกษติสสเถระ เป็นพระไม่มีบุญ มีลาภน้อย ท่านไม่เคยได้ฉันทิมท้อง ท่านเจริญวิปัสสนาจนสำเร็จพระอรหันต์ เป็นคนอัปมงคลจนวันปริณิพพาน เพราะครั้งก่อนได้ทำลายลาภของผู้อื่น คือเมื่อสมัยพระกัสสปพุทธเจ้า เคยเป็นเจ้าอวาสา มีกุกุมพีผู้หนึ่งเป็นผู้อุปฐาก

ต่อมาเมื่อพระชินาสพองค์หนึ่งได้มาถึงถิ่นนี้ กุกุมพีให้การอุปฐากพระอาคันตุกะอย่างดี เจ้าอวาสาไม่พอใจและเริ่มอิจฉา วันรุ่งขึ้นเจ้าอวาสาก็ตีระฆังด้วยเล็บ เคาะประตูด้วยเล็บ แล้วไปบ้านของกุกุมพีโดยล่ำฟังบอกว่าพระอาคันตุกะยังไม่ตื่น ขณะที่พระชินาสพได้เหาะไปที่อื่นแล้ว กุกุมพีได้ฝากข่าวปายาสไปถวายพระชินาสพ เจ้าอวาสาก็นำไปเททิ้งเสีย เมื่อกลับถึงวัดไม่พบภิกษุรูปนั้น จึงคิดว่าคงเป็นพระชินาสพ ตนได้ทำกรรมเพราะเห็นแก่ท้อง จึงได้ตรอมใจจนมรณภาพไปเกิดในนรกหลายแสนปี แล้วมาเกิดเป็นยักษ์ 500 ชาติ เป็นสุนัข 500 ชาติ จูติจากสุนัขก็มาเกิดในตระกูลคนเข็ญใจชื่อมิตตพิณฑุกะ บิดามารดาต้องทุกข์ยากเข็ญใจจึงทุบตีขับไล่เขาออกไป จนไปพบกับพระโพธิสัตว์ซึ่งเป็นอาจารย์ที่ศาปาโมกข์ สอนศิลปะแก่มาณพ 500 คน ในเมืองพาราณสี เขาก็ได้ศึกษาด้วย แต่เป็นเด็กดื้อ ไม่เชื่อฟังคำสั่งสอน เทียวชกต้อย แม้พระโพธิสัตว์จะสั่งสอนก็ไม่เชื่อฟัง เขาจึงเป็นคนโง่เขลา หนีเที่ยวไป ได้ทำให้ชาวบ้านถูกราชทัณฑ์ 7 ครั้ง ไฟไหม้บ้าน 7 ครั้ง บ่อน้ำพัง 7 ครั้ง จึงถูกรุมตีขับไล่ออกไป

เขาจึงไปเป็นลูกเรือ เรือแล่นไปได้ 7 วัน ก็หยุดนิ่ง เขาจับสลากกาลกิณีได้ 7 ครั้ง จึงถูกลอยแพไปพบวิมานแก้วผลึก มีเทพธิดา 4 นาง ด้วยผลที่ได้รักษาศีลไว้ในศาสนาของพระกัสสปพุทธเจ้า แต่เป็นเวมานิกเปรต เขาลอยแพต่อไปอีกได้เทพธิดา 8 นางในวิมานเงิน 16 นางในวิมานแก้วมณี 32 นางในวิมานทอง จนไปถึงเมืองยักษ์ มียักษิณีตนหนึ่งแปลงกายเป็นแม่แพะเที่ยวอยู่ มิตตพิณฑุกะ คิดจะจับแพะกิน จึงถูกนางยักษ์สลัดขามทะเลไปตกที่เมืองพาราณสี ขณะนั้นแม่แพะของ

³⁶ ขุ.ชา.เอกก.อ. (บาลี) 1/31/274-284., (ไทย) 1/31/289-298.

พระเจ้าแผ่นดินถูกโจรลักมาซ่อนไว้ มิตตวินทุกะจึงคิดว่า จะให้แพะตีกลับไปถึงวิมานของเทพธิดา เมื่อเขาจับ แม่แพะก็ร้องขึ้น เขาจึงถูกจับเพราะเข้าใจผิดว่าเป็นคนขโมยแม่แพะ ถูกทูปตี พอดีอาจารย์ ทิศาปาโมกข์มาพบจึงได้ช่วยเขาไว้

2) พระพุทธพจน์

โย อตถกามสส หิตานุกมปิโน

โอวชขมาโน น กโรติ สาสนํ

อชียา ปาทโมลุมภ

มิตตโก วีย โสจติ³⁷

ผู้ใดที่คนอื่นผู้มีจิตเกื้อกูล อ่อนโยน กล่าวสอนอยู่

ไม่กระทำตามคำสอนของบุคคลผู้หวังความเจริญ

ผู้นุเคราะห์ด้วยเหตุอันเป็นประโยชน์ ผู้นั้นย่อมเศร้าโศก

เหมือนมิตตวินทุกะจับขาแพะแล้วเศร้าโศกอยู่³⁸

3) อรรถกถา

ตตถ อตถกามสสาติ วุชฺฐี อัจฉนตสส. หิตานุกมปิโนติ หิตเนน อนุกมปมานสส. โอวชขมาโนติ มุทุเกน หิตจิตเตน โอวทียมาโน. น กโรติ สาสนนติ อนุสิฏฺฐน กโรติ ทุพฺพโจ อโนวาทโก โหติ. มิตตโก วีย โสจตีติ ยถายํ มิตตวินทโก อชิกาย ปาทํ คเหตุวา โสจติ กิลมตี เอวํ นิจจกัลลํ โสจตีติ อิมาย คาถาย โพรสิสตโต ธรรมํ เทเสสิ.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า อตถกามสส ได้แก่ ผู้ปรารถนาความเจริญ คำว่า หิตานุกมปิโน ได้แก่ ผู้นุเคราะห์ด้วยประโยชน์เกื้อกูล คำว่า โอวชขมาโน ได้แก่ กล่าวสอนอยู่ด้วยจิตเกื้อกูล อ่อนอ่อนโยน คำว่า น กโรติ สาสนํ ได้แก่ ไม่กระทำตามคำพรา้สอน คือ เป็นผู้ว่ายาก สั่งสอนไม่ได้ คำว่า มิตตโก วีย โสจติ ความว่า ย่อมเศร้าโศกตลอดกาลเนื่องด้วยเหตุ เหมือนมิตตวินทุกะนี้จับขาแพะแล้วเศร้าโศกอยู่ คือลำบากอยู่ฉะนั้น พระโพธิสัตว์แสดงธรรมด้วยคาถานี้ ฉะนั้นแล

เอวํ เตน เถเรน เอตตเก อทฺธาเน ตีสุเยว อตตภาเวสุ กุจฺฉิปุโร ลทฺธปุพฺโพ. ยกุเขน หุตฺวา เอกทิวสํ คพฺภมลํ ลทฺธํ สุนเขน หุตฺวา เอกทิวสํ ภตฺตวมนํ ปรีนินพฺพานทิวเส ธรรมเสนาปติสฺसानุภาเวน จตฺตมธฺธํ ลทฺธํ. เอวํ ปฺรสุส ลากฺขนตรายกรณํ นาม มหาทิสฺสนติ เวทิตพฺพํ. ตสฺมี ปน กาลे โสปี อจฺริโย มิตตวินทโกปิ ยถากมมํ คโต.

พระเถระนั้นเคยได้อาหารเต็มท้องใน 3 ภัตภาพนั้นเที่ยว ในกาลมีประมาณเท่านั้น อย่างนี้ คือ

1) เป็นยักษิได้ (กิน) มลทินแห่งครรภ์ (รก) ในวันหนึ่ง

2) เป็นสุนัขได้ (กิน) สำรอกแห่งภัตร (ราก) ในวันหนึ่ง

3) ได้ของอร่อย 4 อย่าง ด้วยอำนาจของพระธรรมเสนาบดี ในวันเป็นที่ปรีนินพพาน

ซึ่งว่าการกระทำอันตรายต่อลาภของบุคคลอื่น พึงทราบว่ามีโทษมากอย่างนี้ ก็ในกาลนั้น ทั้งพระโพธิสัตว์ผู้เป็นอาจารย์ ทั้งมิตตวินทุกะ ก็ได้ไปตามกรรมแล้ว

³⁷ ขุ.ชา. (บาลี) 27/41/11.

³⁸ ขุ.ชา. (ไทย) 27/41/18.

4) ประชุมชาดก

มิตตพินทุกะ เป็นพระโลสกตีสสเถระ
ส่วนอาจารย์ทศปาโมกข์ คือพระพุทธเจ้า³⁹

5) **คติธรรม:** คนที่มีนิสัยชอบบอจฉัตราร้อน กลัวคนอื่นได้ดีเด่นกว่าตน หรือแย่งของ ๆ ตน ย่อมประสบเคราะห์กรรมเลวร้ายในบั้นปลาย การทำร้ายผู้บริสุทธิ์นั้นเป็นบาปหนัก

5. วานรินทชาดก

1) เนื้อเรื่องย่อ

ชาดกเรื่องวานรินทชาดก (57) ว่าด้วยพญาวานรเจ้าปัญญา

ชาดกเรื่องนี้ ปรากฏในพระไตรปิฎกเป็นนิบาตชาดกลำดับที่ 57 ทุกนิบาต เรื่องวานรินทชาดก ว่าด้วยพญาวานรพันศัตรู ดังนี้ “กระซึกกล่าวว่อบุคคลที่ประกอบด้วยคุณธรรม 4 ประการ จึงปราบศัตรูได้ว่า พญาวานร ผู้ใดมีธรรม 4 ประการนี้คือ (1) วชิรสังจะ (2) วิจารณปัญญา (3) ความเพียร (4) จาคะ เช่นกับท่าน ผู้นั้นย่อมครอบงำศัตรูที่ตนพบเห็นได้”⁴⁰

นอกจากนี้ ยังมีชาดกที่มีเนื้อเรื่องคล้ายกัน แต่ต่างกันเล็กน้อยที่อุบายการเอาตัวรอดของพญาวานรดังนิบาตชาดกเรื่อง สุนสูมารชาดก จะได้แสดงต่อไป ดังนี้

ชาดกเรื่องสุนสูมารชาดก (208) ปรากฏในพระไตรปิฎกเป็นนิบาตชาดกลำดับที่ 208 ดังนี้ “พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นพญาวานร เอาตัวรอดจากกระซึกได้ด้วยปัญญา และได้กล่าวกับกระซึกว่า ผลมะม่วง ผลหว้า และผลขนุนที่เห็นที่สมุทรมังโกลน ผลมะเดื่อของเราประเสริฐกว่าท่านมีร่างกายใหญ่โต แต่ปัญญาน้อย จึงถูกราลวง”⁴¹

ชาดกเรื่องนี้ ในอรรถกถาเรื่องสุนสูมารชาดก กล่าวว่า พระพุทธองค์ทรงปรารภพระเทวทัตหมายจะปลงชีวิตพระองค์ ตรัสเล่าว่า พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพญาวานร อาศัยอยู่ตรงค้ำแม่น้ำคงคา ซึ่งมีกระซึกสองสามีภรรยาอาศัยอยู่ กระซึกภรรยาแพ้ออกอยากกินเนื้อหัวใจของพญาวานร กระซึกสามีจึงทำอุบายลวงพญาวานรว่าจะพาข้ามแม่น้ำไปกินผลไม้ฝั่งตรงข้าม พญาวานรหลงเชื่อ ขึ้นขึ้นหลังกระซึก กระซึกพาไปได้หน่อยก็จมตัวลง พญาวานรจึงร้องขึ้น กระซึกบอกว่า ภรรยาตนแพ้ออกอยากกินเนื้อหัวใจลิง พญาวานรจึงว่าหัวใจตนไม่ได้อยู่ที่ตัว แต่แขวนไว้ที่ต้นมะเดื่อ เพราะว่าเมื่อกระโดดไปมาตามยอดไม้ หัวใจก็คงจะแหลกรากูไปหมด กระซึกจึงพาไปที่ต้นมะเดื่อ เมื่อถึงต้นมะเดื่อ พญาวานรก็กระโดดขึ้นต้นมะเดื่อไป แล้วกล่าวว่า หัวใจของสัตว์ใดจะมาแขวนไว้บนยอดไม้

นอกจากเรื่องทีกล่าวมาแล้วนั้น ยังมีชาดกที่มีเนื้อเรื่องเหมือนกันแต่มีคาถาที่ปรากฏในพระไตรปิฎกต่างกันเล็กน้อยคือ เรื่องกุมภิลชาดกและวานรชาดก ซึ่งเนื้อหาของทั้ง 2 เรื่องนี้ในอรรถกถาก็มีความคล้ายคลึงกับเนื้อหาในพระไตรปิฎก จึงขอนำเฉพาะเนื้อเรื่องในพระไตรปิฎกมาแสดงพอสังเขป ดังนี้

ชาดกเรื่องกุมภิลชาดก ว่าด้วยกระซึกสรรเสริญพญาวานร ปรากฏในพระไตรปิฎกเป็นนิบาตชาดกลำดับที่ 224 ดังนี้ “พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นพญาวานรแสดงธรรมแก่กระซึกว่า

³⁹ ขุ.ชา.เอกก.อ. (บาลี) 2/41/1-10., (ไทย) 2/41/1-9.

⁴⁰ ขุ.ชา. (ไทย) 27/57/24.

⁴¹ ขุ.ชา. (บาลี) 27/115-116/58., (ไทย) 27/115-116/95.

ผู้ที่มีธรรม 4 ประการคือ วีสัจจะ วิจารณปัญญา ความเพียร จาคะ ย่อมพ้นจากศัตรูได้ ส่วนผู้ใดไม่มีคุณธรรมอันเป็นเครื่องให้เจริญอย่างยิ่ง 4 ประการนี้คือ สัจจะ ธรรมะ ธิติ จาคะ ผู้นั้นย่อมครอบงำศัตรูที่ตนพบเห็นไม่ได้”⁴²

ชาตกรื่องวานรชาตก ว่าด้วยวานรโพธิสัตว์ ปรากฏในพระไตรปิฎกเป็นนิบาตชาตกลำดับที่ 342 ดังนี้ “พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นพญาวานร คิดหาอุบายเอาตัวรอดจากจระเข้ได้ด้วยปัญญาของตนเอง แล้วได้กล่าวกับจระเข้ว่า ตนสามารถขึ้นจากน้ำมาบนบกได้ ไม่ตกอยู่ในอำนาจของจระเข้อีกต่อไป พอถึงที่สำหรับผลมะม่วง ลูกหว้า และขนุน ที่ต้องข้ามฝั่งสมุทรไปกิน ผลมะเดื่อฝั่งนี้ดีกว่า”⁴³

รวมเรื่องที่ว่าด้วยพญาวานรกับจระเข้ ที่ปรากฏในพระไตรปิฎก 4 เรื่องคือ วานรินทชาตก สูงสูมารชาตก กุมภิลชาตกและวานรชาตก ดังที่ได้แสดงมาแล้ว

ชาตกรื่องนี้ ในอรรถกถาเรื่องวานรินทชาตก ว่าด้วยพญาวานรพันศัตรู ดังนี้

“พระพุทธองค์ทรงปรารภพระเทวทัตเพียรพยายามจะปลงพระชนม์พระองค์ ทรงนำเอาเรื่องในอดีตมาแสดงว่า ในอดีตกาล พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นพญาวานรอาศัยอยู่ในป่าใหญ่ ใกล้แม่น้ำแห่งหนึ่ง กลางแม่น้ำนั้นมีเกาะหนึ่งซึ่งอุดมด้วยผลไม้นานาชนิด ทุก ๆ วัน พญาวานรจะกระโดดข้ามไปยังเกาะนั้น โดยกระโดดไปบนก้อนหินที่โผล่พ้นน้ำกลางลำน้ำ กระโจนข้ามไปอีกทอดหนึ่ง ในแม่น้ำนั้น มีจระเข้ผิวเมื่อยอาศัยอยู่ นางจระเข้เกิดแพ้ท้องอยากจะกินหัวใจพญาวานร จระเข้สามีก็คิดอุบายขึ้นไปนอนหมอบนั่งบนก้อนหิน ซึ่งพญาวานรใช้เป็นที่พักกระโดด เมื่อพญาวานรจะกระโดดข้ามอย่างทุก ๆ วัน รู้สึกผิดสังเกตว่า หินก้อนนั้นสูงพ้นน้ำผิดปกติ น้ำก็ไม่ได้ลดลง จึงสร้างทำเป็นเรียกก้อนหิน 3 ครั้ง จระเข้ก็หลงกลตอบออกไป พญาวานรจึงรู้ว่าเป็นจระเข้มานอนอยู่ต้องการหัวใจของพญาวานร พญาวานรจึงออกอุบายให้จระเข้อ้าปากไว้ตนจะกระโดดลงไปในปากจระเข้ให้คาบไว้ พญาวานรรู้ว่าธรรมดาของจระเข้เมื่ออ้าปากก็จะหลับตา พญาวานรก็กระโดดลงไปเหยียบศีรษะจระเข้ในเวลาหลับตา กระโดดขึ้นฝั่งไปอย่างรวดเร็ว

2) พระพุทธพจน์

ยสเสเต จตุโร ธมมา

วานรินท ยถา ตว

สจฺจํ ธมฺโม ธิติ จาโค

ทีฏฺฐ โส อตีวตฺตตี⁴⁴

พญาวานร ผู้ใดมีคุณ 4 ประการนี้ คือ (1) วีสัจจะ (2) วิจารณปัญญา (3) ความเพียร (4) จาคะ เช่นกับท่าน ผู้นั้นย่อมครอบงำศัตรูที่ตนพบเห็นได้⁴⁵

3) อรรถกถา

ตตถ ยสฺสาติ ยสฺส กสฺสจํ ปุคฺคสฺส. เอเตติ อิทานิ วตฺตพฺเพ ปจฺจกฺขโต นิทฺทิสฺติ. จตุโร ธมฺมาติ จตฺตารโ คฺณนา. สจฺจจฺนติ วีสจฺจํ “มม สนฺตํ อาคมฺิสฺสามิ”ติ วตฺวา มุสฺสาวาโท อกฺตฺวา อาคโตะยฺเววติ เอตํ เต วีสจฺจํ. ธมฺโมติ วิจารณปญฺญา “เอวํ กเต อิทํ นาม ภวิสฺสตี”ติ เอสา เต

⁴² ขุ.ชา. (บาลี) 27/147-148/63., (ไทย) 27/147-148/104., ขุ.ชา.ทก.อ. (บาลี) 3/147-148/207-208., (ไทย) 3/147-148/242-243.

⁴³ ขุ.ชา. (ไทย) 27/165-168/190-191.

⁴⁴ ขุ.ชา. (บาลี) 27/57/14.

⁴⁵ ขุ.ชา. (ไทย) 27/57/24.

วิจารณ์ปณณ อตถิ. **ธิตีติ** อพโพจฉินนํ วีริยํ วุจจติ เอตมปิ เต อตถิ. **จาโคติ** อตตปริจจาโค ตวํ อตตํ ปริจจชิตฺวา มม สนตํ อาคโต. ยํ ปนาหํ คณฺหิตฺตุ นาสกฺขี มยฺหเมเวส โทโส. **ทิกฺขณฺติ** ปจฺจามิตฺตํ. **โส อติวตฺตตีติ** ยสฺส ปุคฺคสฺส ยถา ตว เหวํ เอเต จตฺตารอ ธมฺมา อตถิ โส ยถา มํ อชฺช ตวํ อติกกนฺโต ตเถว อตฺตโน ปจฺจามิตฺตํ อติกกมฺติ อภิภวตีติ. เหวํ กุมภีโล โปธิสฺสत्ตํ ปสฺสีตฺวา อตฺตโน วสฺสฺฐานํ คโต.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า **ยสฺส** ได้แก่ บุคคลใดบุคคลหนึ่ง คำว่า **เอเต** ความว่า ย่อมปรากฏโดยประจักษ์ ในธรรมที่เราจะกล่าวในบัดนี้ คำว่า **จตุโร ธมฺมา** ได้แก่ คุณ 4 ประการ คำว่า **สจฺจ** ได้แก่ วจีสัจจะ คือที่ท่านบอกว่า “จักมายังสำนักของเรา” มิได้กระทำมุสาวาท มาจริง ๆ ที่เดียว ข้อนี้เป็นวจีสัจจะของท่าน คำว่า **ธมฺโม** ได้แก่ วิจารณ์ปัญญา คือ ท่านมีวิจารณ์ปัญญานี้ว่า “เมื่อทำอย่างนี้แล้ว จักมีผลข้อนี้” ความเพียรอันไม่ย่อหย่อนขาดตอน ท่านเรียกว่าธิตี แม้คุณธรรมข้อนี้ก็มิแก่ท่าน คำว่า **จาโค** ได้แก่ การบริจาคน คือ ท่านสละตนแล้วจึงมายังสำนักของเรา แต่เราไม่สามารถจับท่านได้ นี่เป็นโทษของเราเท่านั้น คำว่า **ทิกฺข** ได้แก่ ปัจจามิตร (ศัตรู) คำว่า **โส อติวตฺติ** ความว่า คุณ 4 ประการนี้มีแก่บุคคลใด เหมือนมีแก่ท่าน บุคคลนั้นย่อมก้าวล่วง คือครอบงำศัตรูของตน เหมือนท่านล่วงพ้นข้าพเจ้าในวันนี้

4) ประชุมชาดก

จระเข้	เป็นพระเทวทัต
เมียจระเข้	เป็นนางจิญญจมาณวิกา
ส่วนพญาวานร	คือพระพุทธเจ้า ⁴⁶

5) คติธรรม: ผู้ที่มีคุณ 4 ประการคือ วจีสัจจะ วิจารณ์ปัญญา ความเพียร จาคะ ย่อมพ้นจากศัตรูได้ ผู้รู้เท่าทันเหตุที่เกิดขึ้นโดยฉับพลัน ย่อมพ้นจากความคับขันอันเกิดจากศัตรู และจะไม่เดือดร้อนในภายหลัง ผู้มีปัญญาย่อมเอาตัวรอด และต้องใช้ปัญญาในเวลาเกิดเหตุคับขัน

6. พินารวตชาดก

1) เนื้อเรื่องย่อ

ชาดกเรื่องพินารวตชาดก (128) ว่าด้วยวัตรของแมว (หนูกับสุนัขจึงจอกเจ้าเล่ห์) พระพุทธเจ้าทรงปรารภภิกษุผู้หลอกลวงรูปหนึ่ง ตรัสชาดกว่า ในอดีตกาล พระโพธิสัตว์เกิดเป็นหนู มีบริวารหลายร้อยตัวอยู่ในป่า สุนัขจึงจอกตัวหนึ่ง เห็นฝูงหนูนั้นคิดจะกินหนูเหล่านี้ จึงทำอุบายลวง พญาหนูเห็นสุนัขจึงจอกแล้วคิดว่า สุนัขจึงจอกนี้คงเป็นผู้มีศีล จึงถามว่าชื่ออะไร สุนัขจึงจอกตอบว่า ชื่อธรรมิกะ ซึ่งแปลว่าผู้ตั้งอยู่ในธรรม⁴⁷ ที่ยืนด้วยเท้าข้างเดียวไม่ยืนเหยียบแผ่นดินด้วยสี่เท้า เพราะถ้าเหยียบแผ่นดินสี่เท้า แผ่นดินก็จะไม่อาจทนอยู่ได้ อาจจะถูกกลืน ยืนอ้าปากเพื่อกินลมอย่างเดียว ไม่กินอาหารอื่น หนูนับว่าทำความเคารพต่อพระอาทิตย์ พญาหนูโพธิสัตว์หลงเชื่อ เมื่อเวลาพาฝูงหนูกลับไป สุนัขจึงจอกก็จับเอาหนูตัวสุดท้ายกินทุกครั้ง จนฝูงหนูบางตาลง พญาหนูจึงตั้งข้อสงสัยในสุนัขจึงจอก วันหนึ่งจึงเดินตามหลังฝูง สุนัขจึงจอกก็วิ่งตามไปจับถูกพญาหนู

⁴⁶ ขุ.ชา.ทก.อ. (บาลี) 3/147-148/207-208., (ไทย) 3/147-148/242-243.

⁴⁷ ปุ๋ย แสงฉาย, พระเจ้า 500 ชาดก ฉบับพิสดาร, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ลูก ส.ธรรมภักดี, 2539), หน้า 128.

ๆ จึงว่า เจ้าสุนัขจิ้งจอกเจ้าเล่ห์ ประพฤติแอบอ้าง แล้วกระโดดกัดคอสุนัขจิ้งจอกถึงแก่ความตาย
บริวารก็กัดกินเนื้อสุนัขจิ้งจอกนั้นเป็นอาหาร นับแต่นั้นมาพวกหนูก็อยู่กันอย่างมีความสุข ไม่มีภัย

2) พระพุทธพจน์

โย เว ธมฺมํ ธชฺชํ กตฺวา

นิกุฬโห ปาปมาจเร

วิสสาสยิตฺวา ภูตานิ

พินหารํ นาม ตํ วต⁴⁸

ผู้ใดกล่าวเชิดชูธรรมให้เป็นธงชัย ล่องลงให้เหล่าสัตว์ตายใจแล้วซ่อนตน

ประพฤติชั่วความประพฤติของผู้นั้นชื่อว่า เป็นความประพฤติของแมว⁴⁹

3) อรรถกถา

ตตถ โย เวติ ขตติยาทีสุ โย โกจิเทว. **ธมฺมํ ธชฺชํ กตฺวา**ติ ทสกุสลกมมปถธมฺมํ ธชฺชํ
กริตฺวา ภูฏํ กโรนโต วิย อุตฺสาเปตฺวา ทสเสนโตติ อตฺโถ. **วิสสาสยิตฺวา**ติ “สีลวา อยฺน”ติ สณฺณาย
สณฺชาตวิสสาสยานิ กตฺวา. **พินหารํ นาม ตํ วต**นติ ตํ เอวํ ธมฺมํ ธชฺชํ กตฺวา รโห ปาปานิ กโรนตสฺส วตํ
เกรวณิกวตํ นาม โหตีติ อตฺโถ.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า **โย เว** ความว่า บรรดากษัตริย์เป็นต้น บุคคลใดคนหนึ่งนั้น
แล คำว่า **ธมฺมํ ธชฺชํ กตฺวา** ความว่า กระทำธรรมคือกุศลกรรมบท 10 ประการให้เป็นธงชัย อธิบายว่า
ยกขึ้นแสดงเหมือนทำให้เป็นยอด คำว่า **วิสสาสยิตฺวา** ความว่า ทำให้เกิดความคั่นเคียดด้วยสำคัญว่า
“ผู้นี้มีศีล” คำว่า **พินหารํ นาม ตํ วต** ความว่า ความประพฤติของผู้ทำธรรมให้เป็นธงชัยแล้วทำความ
ชั่วในทีล้อย่างนั้นนั้นนั้นแล ชื่อว่าเป็นวัตรอันประกอบด้วยความล่องลง

มุสิกราชา กเถนโตว อุปฺปตฺติวา ตสฺส คีวํยํ ปตฺติวา หนุกสฺส เหมฺจฺจา อนฺโตคลนาหิย
ขฺลิตฺวา คลนาหิ ฆาเลตฺวา ชีวิตฺกขยํ ปาเปสิ. มุสิกคโณ นีวตฺติตฺวา สิงคาลํ “มฺรุ มฺรุ”ติ ขาตีตฺวา
อคมาสิ. ปรมาคตฺวา กิรสฺส มํสํ ลภิสฺสุ ปจฺฉา อาคตา น ลภิสฺสุ. ตโต ปฏฺฐาย มุสิกคโณ นีพุกโย ชาโต.

พญาหนูก่่าวอยู่เที่ยว กระโดดขึ้นเกาะคอของมันไว้ กัดที่ก้านคอใต้คาง ทำก้านคอ
ให้ฉีกแล้วทำให้ถึงความสิ้นชีวิต หมู่หนูก่กลับมากัดสุนัขจิ้งจอกตั้งมุ่มม่า ๆ แล้วพากันไป ได้ยินว่า หนูก่
ตัวที่มาก่อนก็ได้เนื้อของสุนัขจิ้งจอกนั้น ตัวที่มาก็หลังก็ไม่ได้ ตั้งแต่นั้นมา หมู่หนูก่ก็ไม่มีภัย ได้ความสุข

4) ประชุมชาดก

สุนัขจิ้งจอก

เป็นภิกษุหลอกลวง

ส่วนพญาหนู

คือพระพุทธเจ้า⁵⁰

ข้อความในเอกสารของกองโบราณคดีกรมศิลปากร ดังนี้ “จิตรกรรมที่เสาต้นที่ 5
ด้านที่ 17 ช่วงล่าง เขียนชาดกเรื่องมุสิกชาดกอยู่ในเอกกนิบาต ความว่าพระโพธิสัตว์เสวยพระชาติ
เป็นพญาหนู ปราบสุนัขจิ้งจอกซึ่งทำอุบายหลอกกินบริวารของตน”⁵¹

ชื่อเรื่องของชาดกเรื่องนี้ ในเอกสารของกองโบราณคดี เขียนชื่อชาดกว่าเรื่องมุสิก
ชาดก ใกล้เคียงกับชื่อเรื่องในอรรถกถาคือเรื่องมุสิกชาดก แต่ในพระไตรปิฎกฉบับมหาจุฬาฯ ปรากฏ

⁴⁸ ขุ.ชา. (บาลี) 27/128/32.

⁴⁹ ขุ.ชา. (ไทย) 27/128/52.

⁵⁰ ขุ.ชา.เอกก.อ. (บาลี) 2/128/292-294., (ไทย) 2/128/299-301.

⁵¹ งานอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนัง กองโบราณคดี กรมศิลปากร, ภาพไตรภูมิและชาดกที่เสายภายในพระ
วิหารหลวง วัดสุทัศน์เทพวรารามราชววิหาร, หน้า 135 และการบรรยายรายละเอียดของภาพดูได้ในหน้า 141.

ชื่อว่าเรื่องพิฬารวตชาดกซึ่งทั้งหมดมีเนื้อเรื่องที่สอดคล้องกัน ดังนั้นในเอกสารประกอบการสอนนี้จึงใช้ชื่อว่าพิฬารวตชาดก

5) **คติธรรม:** ผู้เอาธรรมบังหน้า เจ้าเล่ห์หลอกหลวงตั้งสุนัขจิ้งจอก จะต้องถึงความพินาศ “ผู้ใดแลเห็นธรรมเป็นธงชัย ให้สัตว์ทั้งหลายตายใจ ซ่อนตนประพฤติชั่ว ความประพฤติของผู้ นั้นชื่อว่าเป็นความประพฤติของแมว”⁵² อย่าหลงเชื่อคนที่มีพฤติกรรมเอาธรรมบังหน้า

7. ขตาสนชาดก

1) เนื้อเรื่องย่อ

ชาดกเรื่องขตาสนชาดก (133) ว่าด้วยนกหนีภัย

พระพุทธเจ้าทรงปรารภภิกษุรูปหนึ่งถูกไฟไหม้บรรณศาลา จึงตรัสชาดกว่า ในอดีตกาล พระโพธิสัตว์กำเนิดเป็นพญานก พาบรรดานกบริวารไปอาศัยอยู่ที่ต้นไม้ใหญ่ริมสระน้ำ กิ่งไม้ที่เหล่านกนั้นจับอยู่ ยื่นแผ่ออกไปในสระน้ำที่มีพญานาคคุ้ยดินหนึ่งอาศัยอยู่ พญานาคคิดว่า นกทั้งหลายได้ถ่ายมูลลงไปในสระน้ำที่อยู่ของตน จึงคิดอุบายทำน้ำให้ลูกเป็นไฟเผาต้นไม้ ให้พวกนกหนีไป ด้วยความโกรธ พญานาคได้ทำให้น้ำเดือดพล่านขึ้นก่อน ต่อมาจึงทำน้ำให้มีควันขึ้น สุดท้ายจึงทำให้เป็นเปลวเพลิงลุกโผลงขึ้น พญานกโพธิสัตว์ได้เห็นดังนั้นก็นึกแปลกใจว่าปกติจะใช้น้ำดับไฟ แต่น้ำนั้นกลับลุกเป็นไฟ คงมีอันตรายจึงได้ชักชวนบริวารบินหนีไปอยู่ที่อื่น ฝ่ายพวกนกที่ไม่เชื่อฟังพญานกโพธิสัตว์ยังคงจับอยู่ที่เดิมไม่ไปไหนก็ถึงแก่ความตายทั้งหมด

2) พระพุทธพจน์

เขมฺ ยหิ ตตถ อรี อุทธีโรโต

ทกสส มชฺเฌ ชลเต ขตาสโน

น อชช วาโส มหิยา มหีรุเห

ทิสา ภชวโห สรณชช โน ภย⁵³

ความเกษมสำราญมีอยู่บนหลังผิวน้ำใด บนหลังผิวน้ำนั้นมีศัตรูเกิดขึ้น ไฟลุกโผลงอยู่ท่ามกลางน้ำ วันนี จะอยู่บนต้นไม้ซึ่งเกิดที่พื้นดินไม่ได้อีก พวกเจ้าจงพากันบินไปยังทิศต่าง ๆ เกิด วันนีที่ฝั่งของพวกเรามีภัยเกิดขึ้นแล้ว⁵⁴

3) อรรถกถา

ตตถ เขมฺ ยหิ ตตถ อรี อุทธีโรโตติ ยสมิ อุทกปิฏฺเฐ เขมภาโว นิพฺภยภาโว ตสมิ อตต-
ปจจตฺถิโก สปตโต อุกฺกจิโต. ทกสสาติ อุทกสส. ขตาสโนติ อคฺคิ. โส หิ ขตฺ อสนาติ ตสฺมา “ขตาสโน”ติ
วฺจจติ. น อชช วาโสติ อชช โน วาโส นตฺถิ. มหิยา มหีรุเหติ มหีรุโห วฺจจติ รุกฺโข ตสมิ อิมิสฺสา มหิยา
ชาเต รุกฺขเตติ อตฺโถ. ทิสา ภชวโหติ ทิสา ภชถ คจฺจนฺ. สรณชช โน ภยฺนติ อชช อมหากํ สรณฺโต ภย
ชาตํ ปฏฺฐิสรณฺภูจฺานโต ภยฺ อูปฺปนฺนติ อตฺโถ.

⁵² ขุ.ชา. (บาลี) 27/128/32., (ไทย) 27/128/52., ขุ.ชา.เอกก.อ. (บาลี) 2/128/292-294., (ไทย) 2/128/299-301.

⁵³ ขุ.ชา. (บาลี) 27/133/33.

⁵⁴ ขุ.ชา. (ไทย) 27/133/55.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า **เขมย ยหิ ตตถ อริ อุทริโต** ความว่า ความเกษม คือ ความไม่มีภัย บนหลังน้ำใด บนหลัง(น้ำ)นั้น ข้าศึกศัตรูตั้งขึ้นแล้ว บทว่า **ทกสส** ได้แก่ น้ำ คำว่า **ฆตาสโน** ได้แก่ ไฟ ไฟนั้นย่อมกินเปรียง เพราะเหตุนั้น ท่านจึงเรียกว่า ฆตาสนะ คำว่า **น อชช วาโส** ความว่า วันนี้พวกเราไม่มีการอยู่ สองคำว่า **มทिया มหิริเห** ความว่า ต้นไม้ท่านเรียกว่า มหิริหะ บนต้นไม้ที่ขึ้นเกิดบนแผ่นดินนี้ สองคำว่า **ทิสา ภาชโวห** ความว่า พวกเจ้าจงบินไป คือ จงไปสู่ทิศทั้งหลาย คำทั้งหลายว่า **สรณชช โน ภัย** ความว่า วันนี้ภัยจากที่พึงเกิดขึ้นแล้วแก่พวกเรา คือ ภัยเกิดขึ้นแล้วจากที่อันเป็นที่พึงอาศัย

เอวํ วตวา โโพสโตโต อตตโน วจนกเร สกุณเ อาทาย อุปตติวา อณฺณตถ คโต.
โพสโตตสส วจณํ อคฺคเหตุวา จิตฺตสกุณา ชีวิตกฺขยํ ปตฺตา.

พระโพธิสัตว์กล่าวแล้วอย่างนี้ พาพวกนกผู้ทำตามคำของตนบินไปในที่อื่น พวกนกผู้ไม่เชื่อคำของพระโพธิสัตว์แล้วดำรงอยู่ ถึงความสิ้นชีวิตแล้ว

4) ประชุมชาดก

พวกนกผู้ทำตามพญานก เป็นพุทธบริษัท
ส่วนพญานกโพธิสัตว์ คือพระพุทธเจ้า⁵⁵

5) **คติธรรม:** เมื่อได้รู้ว่ามีภัยควรรีบหนีจากที่นั้น หรือหาวิธีการป้องกันภัยนั้น ที่อยู่อันเหมาะสมคือที่อยู่ที่ปลอดภัยปราศจากศัตรูมาปองร้ายทำลายกัน เมื่ออยู่ที่ใดแล้วอย่ามั่งง่าย ทำสกปรก คนอื่นเขาจะเกลียดชัง และทำร้ายเอา⁵⁶

8. กากชาดก

1) เนื้อเรื่องย่อ

ชาดกเรื่องกากชาดก (146) ว่าด้วยกาวิดน้ำด้วยจะงอยปาก

พระพุทธเจ้าทรงปรารภภิกษุชราหลายรูป ร้องให้คร่ำครวญถึงภรรยาเก่าของพระชรารูปหนึ่งที่ยังมีชีวิตอยู่ จึงตรัสชาดกว่า กาดัวหนึ่งพานางกาผู้ภรรยาเที่ยวหากินถึงฝั่งมหาสมุทร ขณะนั้นฝูงชนทำพิธีกรรมแก่พญานาค ด้วยน้ำนม ข้าวปายาส ปลา เนื้อและสุราเป็นต้น เมื่อคนไปกินหมดแล้ว ก็ไปกินเครื่องพิธีกรรมนั้น แต่นางกาได้ดื่มสุราเข้าไปจนเมา จะไปเล่นน้ำในมหาสมุทร มีคลื่นลูกหนึ่งซัดเอานางกาตกไปในมหาสมุทร ปลาตัวหนึ่งจึงอุบนางกาไปกินเสีย กาก็ร้องให้รำพันว่าเมียของเราตายแล้ว ฝูงกาจึงมาช่วยกันจะวิดน้ำในสมุทรให้แห้ง แล้วนำนางกาขึ้นจากมหาสมุทร คิดแล้วก็ลงไปอมน้ำให้เต็มปากแล้วนำไปบ้วนทิ้งบนบก พวกกาขนน้ำเต็มจนคอแห้ง ขาตะไกรล้า เหน็ดเหนื่อยไปตามกัน ไม่อาจทำให้มหาสมุทรเหือดแห้งได้ ยังคงเต็มเหมือนเดิม เทวดาประจำสมุทรจึงไล่ฝูงกานี้ให้หนีไป

2) พระพุทธพจน์

อปี นุ หนุกา สนฺตา
โอรามาม น ปาเรม

มุขญจ ปริสุสฺสตี
ปุเรตเว มโหติ⁵⁷

⁵⁵ ขุ.ชา.เอกก.อ. (บาลี) 2/133/306-308., (ไทย) 2/133/314-316.

⁵⁶ พุณศักดิ์ ศักดานุวัฒน์ และจอม บุญตาเพศ ป., นิทานชาดก พระเจ้าห้าร้อยชาติ, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมบรรณาการ, 2516), หน้า 525.

⁵⁷ ขุ.ชา. (บาลี) 27/146/36.

คางของพวกเราแล้วหนอ ปากก็ซีดเขียว พวกเราพากันวิตอยู่
ก็ไม่อาจทำให้น้ำแห้งได้ หวังน้ำใหญ่ก็ยังคงเต็มอยู่เช่นเดิม⁵⁸

3) อรรถกถา

ตตถ อปี นุ หนุกา สนตติ อปี โน หนุกา สนตติ อปี อมหากั หนุกา กิลนตติ.
โอรามม น ปาเรมาติ มยั อตตโน พเลน มหาสมุทฺทอทุกิ อากทฺตาม โอสาเรม ตุจฉิ ปน นั กาคุ น
สกุโกม. อยญฺหิ ปุรเตว มโหทธิติ.

เอวญจ ปน วตฺวา สพเพปิ เต กากา “ตสฺสา กากิยา เอวรूपิ นาม ตฺถุฑิ อโหสิ
เอวรูปานิ วฏฺฏกฺขินี เอวรूपิ ฉวิสมฺธานัน เอวรूपิ มรฺุสสทฺโท. สา โน อิมิ จโรสมฺทฺทํ นิสฺสาย นฺฏฺฐา”ติ
พฺหุ วิปฺปลปีสุ. เต เอว วิปฺปลปฺมานे สมฺทฺทเทวตา เภรารูปิ ทสฺเสตฺวา ปลาเปสิ เอว เตสํ โสตฺถิ อโหสิ.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า อปี นุ หนุกา สนตติ ความว่า แม้คางของพวกเราแล้ว
แม้คางของพวกเราแล้ว คำว่า โอรามม น ปาเรม ความว่า พวกเราพากันอมน้ำในมหาสมุทร
ไปทั้งตามกำลังของตน ก็ไม่อาจทำให้น้ำแห้งได้ อนึ่ง พวกเราไม่สามารถทำสมุทมนั้นให้ว่างเปล่า เพราะ
หวังน้ำใหญ่ย่อมเต็มเหมือนเดิมนั่นเอง

ก็แลครั้นกล่าวแล้วอย่างนี้ กาเหล่านั้นแม้ทั้งหมดต่างก็พูดพรั้าเพ้อมากมายว่า “นาง
กานั้นได้มีจงอยปากเห็นปานนี้ นัยน์ตากลมเห็นปานนี้ ผิวพรรณทรวดทรงเห็นปานนี้ เสียงไพเราะเห็น
ปานนี้ เพราะอาศัยสมุทมนั้นเป็นโจรนี้ นางกานั้นของพวกเราหายไปแล้ว” เทวดาในสมุทมนั้นแสดงรูปที่น่า
กลัว ทำฝูงกาเหล่านั้นที่กำลังร้องพรั้าเพ้ออยู่อย่างนี้ให้หนีไป กาเหล่านั้นได้มีความสวัสดิ์อย่างนี้

4) ประชุมชาดก

นางกา	เป็นภรรยาเก่า
กา	เป็นพระชรา
ฝูงกาที่เหลือ	เป็นพระชรา
ส่วนเทวดารักษาสมุทมนั้น	คือพระพุทธเจ้า ⁵⁹

5) คติธรรม: คนโง่งยอมทำอะไรที่ไม่เข้าท่าเสมอ เห็นสิ่งที่ไม่ควรทำว่าควรทำ ทั้งนี้
เพราะเขาไม่ได้ใช้สติและปัญญา การทำอะไรโดยไม่ใช้ปัญญา ย่อมทำให้เหนื่อยตายเปล่า ผู้มีความโง่
ไม่ใช้ปัญญา ย่อมได้รับความลำบาก เสียแรงเปล่าเหมือนพวกกาพากันวิตน้ำทะเลให้แห้งยอมไม่มีวัน
สำเร็จได้ ส่วนคนฉลาดจะทำการใดต้องตรិตรองก่อน รู้ว่าสิ่งใดควรทำหรือไม่ เพราะฉะนั้น อย่า
มองข้ามความปลอดภัย

9. สิงคาลชาดก

1) เนื้อเรื่องย่อ

ชาดกเรื่องสิงคาลชาดก (152) ว่าด้วยราชสีห์กับสุนัขจิ้งจอก
พระพุทธเจ้าทรงปรารภบุตรช่างกัลบกคนหนึ่ง หลงรักพระราชธิดาของพระเจ้าลิจฉวิ
องค์หนึ่งจนตรอมใจตาย จึงตรัสชาดกว่า ในอดีตกาล พระโพธิสัตว์เป็นราชสีห์ มีน้องชายหกตัว มี
น้องสาวหนึ่งตัว อาศัยอยู่ในถ้ำทอง ใกล้กันนั้นมีถ้ำแก้วผลึกอยู่ถ้ำหนึ่งมีสุนัขจิ้งจอกตัวหนึ่งอาศัยอยู่

⁵⁸ ขุ.ชา. (ไทย) 27/146/59.

⁵⁹ ขุ.ชา.เอกก.อ. (บาลี) 2/146/336-339., (ไทย) 2/146/348-350.

สุนัขจิ้งจอกมีจิตรักใคร่ในนางราชสีห์ เมื่อพี่ชายทั้ง 7 ออกไปหาอาหาร เหลือแต่นางราชสีห์ตัวเดียวอยู่ในถ้ำ สุนัขจิ้งจอกจึงไปเกี่ยวพาราสี แต่นางราชสีห์ไม่พอใจ

เมื่อราชสีห์พี่ชายกลับมา นางจึงได้เล่าเรื่องสุนัขจิ้งจอกมาเกี่ยวพาราสีให้ราชสีห์ผู้พี่ฟัง ราชสีห์พี่ชายทั้ง 6 ตัวก็เดือดดาล และเห็นแก้วผลึกในถ้ำนั้นเป็นอากาศว่าง คิดว่าจักฆ่ามันเสียจึงวิ่งเข้าไปด้วยความโกรธอย่างเต็มที่ ได้ชนกับแก้วผลึกถึงแก่ความตาย ราชสีห์พี่ชายใหญ่ เห็นพี่น้องทั้งหกตายหมด มองดูแล้วใคร่ครวญว่าธรรมดาสุนัขจิ้งจอกจะนอนอยู่บนอากาศไม่ได้เป็นอันขาด พิจารณาดูแล้วจึงรู้ว่าเป็นถ้ำแก้วผลึก ไม่ใช่อากาศว่าง แล้วราชสีห์โพธิสัตว์ก็ส่งเสียงร้องบันลือสีหนาทขึ้น สุนัขจิ้งจอกได้ยินเสียงแล้วก็หัวใจแตกตายด้วยความกลัว

2) พระพุทธพจน์

อสเมกขิตกมมุนต์	ตฺริตาภินิปาตินิ
सानิ กมมานิ ตปเปนติ	อุน्हํ วชฺโฆหิตํ มุเข.
สีโห จ สีหนาเทน	ททฺทโร อภินาทยิ
สุตฺวา สีหสฺส นิคฺโขสํ	สิงคาลโ ททฺทเร วสํ
ภิตฺเต สนฺตาสมาปาติ	ททยณฺจสฺส อปฺผลิ ⁶⁰

การงานเหล่านั้นย่อมทำบุคคลผู้ที่มีได้พิจารณา ทำด้วยความรีบร้อน ให้เดือดร้อนเหมือนกลิ่นของร้อนเข้าไปในปาก

ราชสีห์ได้บันลือสีหนาทไปทั่วภูเขาเงิน สุนัขจิ้งจอกที่อาศัยอยู่ในภูเขาเงิน ได้ยินเสียงก็ก้องของราชสีห์เกิดความกลัวความสะดุ้งจนหัวใจแตกตาย

3) อรรถกถา

ตตถ อสเมกขิตกมมุนต์ ตฺริตาภินิปาตินนติ โย ปุคฺคโล ยํ กมฺมํ กตฺตุกาโม โหติ ตตถ โทสํ อสเมกขิตฺวา อนุปฺธาเรตฺวา ตฺริโต หุตฺวา เวเคนฺเว ตํ กมฺมํ กาคฺ อภินิปตฺติ ปกฺขนฺทติ ปฏิปชฺชติ ตํ อสเมกขิตกมมุนต์ ตฺริตาภินิปาตินิ เอวํ สานิ กมมานิ ตปเปนติ โสเจนฺติ กิลเมนฺติ. ยถา ก็? **อุน्हํ-วชฺโฆหิตํ มุเขติ** ยถา ภูณฺชนฺเตน “อิทํ สีตลํ อิทํ อุนฺห”นฺติ อนุปฺธาเรตฺวา อุน्हํ อชฺโฆหรณฺียํ มุเข อชฺโฆหริตํ จปิตํ มุขมฺปิ กณฺจรมฺปิ กุจฺฉิมฺปิ ทหฺติ โสเจติ กิลเมติ เอวํ ตถารูปํ ปุคฺคลํ สานิ กมมานิ ตปเปนฺติ.

ในคานานี้มีความหมายต่อไปนี้ คำว่า **อสเมกขิตกมมุนต์ ตฺริตาภินิปาตินิ** ความว่า บุคคลใดประสงค์จะทำการงานสิ่งใดไม่พิจารณาให้ดี คือ ไม่ทันใคร่ครวญดูโทษในการงานนั้น รีบร้อนพรวดพราด คือ จูโจมลงมือทำการงานนั้นโดยเร็วพลัน การงานเหล่านั้น ย่อมยังบุคคลนั้น ผู้มิได้พิจารณา ทำด้วยความรีบร้อนให้เดือดร้อน คือ เศร้าโศกลำบาก เหมือนอะไร **เหมือนกลิ่นของร้อนเข้าไปในปาก (อุน्हํ วชฺโฆหิตํ มุเข)** อธิบายว่า เหมือนอย่างอาหารที่ยังร้อนบุคคลผู้บริโภคไม่ใคร่ครวญดูว่า ของนี้เย็น ของนี้ร้อน กลิ่นเข้าไปปากไป ก็ย่อมลวกปาก คอ แม้กระทั่งท้อง ทำให้เขาเศร้าโศกลำบาก ฉนฺได การงานเหล่านั้นย่อมทำบุคคลผู้เช่นนั้นให้เดือดร้อนฉนฺदैยกัน

อิติ โส สีโห อิมํ คาลํ วตฺวา “มม ภาติกา อนุปายกุสฺสตาย ‘สิงคาลํ มาเรสฺสามา’ติ อติเวเคน ปกฺขนฺทิตฺวา สยํ มตา อหํ ปน เอวรูปํ อกฺตฺวา สิงคาลสฺส ผลิกฺคฺหายํ นิปนฺนสฺเสว ทหฺย

⁶⁰ ขุ.ชา. (บาลี) 27/3-4/38.

ผาเลสสามิ”ติ สิงคาลสสุ อาโรหนโอโรหนมคค์ สลลกเขตวา ตทภิมุโข หุตวา ติกขตตุ สีหนาทํ นทิ
ปถวียา สหฐี อากาสํ เอกนินนาทํ โอโหสิ. สิงคาลสสุ ผลิกคฺหาญํ นิปนฺนสเสว สิตตสิตสสุ ทหย์ ผลิ โส
ตตเถว ชีวิตกขย์ ปาปุณนิ.

ราชสีห์พระโพธิสัตว์กล่าวคาถานี้ตั้งนี้แล้ว คิดว่า พวกน้องชายของเราไม่ฉลาด ใน
อุบายโผนเข้าไปโดยรวดเร็วด้วยหมายว่าเราจักฆ่าสุนัขจิ้งจอก ตัวเองกลับตาย แต่เราจะไม่ทำแบบนั้น
จักทำให้หัวใจเจ้าสุนัขจิ้งจอกซึ่งกลัวแล้ว ๆ นอนอยู่ถ้าแก้วผลึกเท่านั้นแตก ราชสีห์พระโพธิสัตว์
กำหนดดูทางขึ้นลงของสุนัขจิ้งจอกแล้วหันหน้าไปทางนั้น บันลือสีหนาทขึ้น สามครั้ง อากาศกับ
พื้นดินได้มีเสียงกึกก้องเป็นเสียงเดียวกัน สุนัขจิ้งจอกผู้กลัวแล้ว ๆ นอนอยู่ในถ้ำแก้วผลึกนั้นแหละ
หัวใจแตกแล้ว สุนัขจิ้งจอกได้ถึงความสิ้นชีวิตที่ถ้ำแก้วผลึกนั่นเอง

ตตถ สโหติ จตตารโ สีหา:- ตินสโห ปณฺทฺสโห กาสสโห สุรตตทตฺถปาโท เกสร-
สโหติ. เตสุ เกสรสโห อธิ อธิปุเปโต. **ททฺทฺ อภินาทยิติ** เตน อสนิปาตสททสทิสเณ เภรวตเรน
สีหนาทเณ ตํ รชตปพฺพตํ อภินาทยิ เอกนินนาทํ อากาสิ. **ททฺทฺเร วสนฺติ** ผลิกมิสฺสเก รชตปพฺพเต
วสนฺโต. **ภโถ สนฺตาสมาปาทีติ** มรณภเยน ภโถ จิตฺตฺตฺรารสํ อาปาที. **ทหฺยญฺจสฺส อปฺผลิติ** เตน จสฺส
ภเยน ทหฺยํ ผลิติ.

ในคาถานั้น มีความหมายดังต่อไปนี้ คำว่า **สีหะ** มีอธิบายว่า สีหะมี 4 ชนิด คือ

- 1) ตินสสีหะ (ราชสีห์มีหญ้าเป็นอาหาร)
- 2) ปณฺทฺสสีหะ (ราชสีห์มีขนกายสีเหลือง)
- 3) กาสสสีหะ (ราชสีห์มีขนกายสีดำ)
- 4) เกสรสสีหะ (ราชสีห์มีปลายหาง ปากและเท้าแดง)

ทั้ง 4 ชนิดนั้น ในที่นี้ประสงค์เอาเกสรราชสีห์ คำว่า **ททฺทฺ อภินาทยิ** คือ บันลือไป
ทั่วภูเขาเงินด้วยเสียงสีหนาทอันน่าสะพรึงกลัวดังเสียงอสณิปาตฟาดสักร้อยครั้ง คือ ทำเสียงกึกก้อง
เป็นอันเดียวกัน คำว่า **ททฺทฺเร วสนฺติ** คือ อยู่ที่ภูเขาเงินอันเจือด้วยแก้วผลึก คำว่า **ภโถ สนฺตาสมาปาที**
คือ กลัวแต่มรณภัย ถึงความหวาดสั่นใจ คำว่า **ทหฺยญฺจสฺส อปฺผลิ** คือ จนหัวใจของสุนัขจิ้งจอกนั้น
แตกเพราะความกลัวนั้น ๆ

เอวํ สโห สิงคาลํ ชีวิตกขย์ ปาเปตฺวา ภาตโร เอกสมฺมึ จาเน ปฏฺิจฺฉาเทตฺวา เตสํ
มตฺถาวํ ภคินียา อากิจฺชิตฺวา ตํ สมฺสฺสาเสตฺวา ยาวชิวํ กญฺจนคฺหาญํ วสิตฺวา ยถากมฺมํ คโโต.

ราชสีห์โพธิสัตว์ให้สุนัขจิ้งจอกถึงความสิ้นชีวิตอย่างนี้แล้ว จึงปกปิดน้องชายไว้ ณ ที่
อันเดียวกัน มาบอกความที่น้องชายเหล่านั้นตายเสียแล้วแก่น้องสาว ปลอดภัยน้องสาว อยู่ในถ้ำทอง
จนสิ้นชีวิต ได้ไปตามกรรมแล้ว

4) ประชุมชาดก

สุนัขจิ้งจอก	เป็นบุตรช่างกัลบก
นางราชสีห์	เป็นพระธิดาของเจ้าลิฉฉวี
น้อง ๆ ทั้งหก	เป็นพระเถระรูปใดรูปหนึ่ง
ส่วนราชสีห์พี่ใหญ่	คือพระพุทธเจ้า ⁶¹

⁶¹ ขุ.ชา.ทก.อ. (ไทย) 3/3-4/5-9., (ไทย) 3/3-4/6-11.

5) **คติธรรม:** การจะตอบโต้ศัตรู จงพิจารณาให้ถ่องแท้เสียก่อน ว่าศัตรูอยู่ในภาวะอย่างไรแน่ มิใช่เอาแต่ความโกรธ หรืออารมณ์วู่วาม เพราะการทำเช่นนั้นเป็นการชุดหลุมฝังตัวเอง หรือพาตัวเองไปสู่หลุมฝังศพ ท่ามกลางเสียงหัวเราะของศัตรูโดยแท้⁶² การงานที่ทำโดยมิทันได้พิจารณา ทำด้วยความรีบร้อนให้เดือดร้อนเหมือนกลิ่นของร้อนเข้าไปในปาก⁶³ อาจตายได้เพราะความโง่เขลา เพราะฉะนั้น จึงคิดก่อนทำ ไม่ควรทำก่อนคิด

10. สุกรชาดก

1) เนื้อเรื่องย่อ

ชาดกเรื่องสุกรชาดก (153) ว่าด้วยสุกรทำสุรราชสีห์

พระพุทธเจ้าทรงปรารภภิกษุแก่รูปหนึ่ง ตรัสชาดกว่า ในอดีตกาล พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นพญาราชสีห์ มีสุกรจำนวนมากอาศัยอยู่ใกล้สระ วันหนึ่งพญาราชสีห์ล่าสัตว์กินจนอิ่มแล้วไปดื่มน้ำในสระ เห็นสุกรแล้วคิดว่าสักวันจะกินมัน จึงหลบไปก่อน แต่สุกรตัวหนึ่งกลับคิดว่าราชสีห์กลัวมัน จึงทำราชสีห์สู้ ราชสีห์รับคำท้าว่าอีก 7 วันมาสู้กัน สุกรตัวนั้นไปเล่าให้ญาติฟัง พวกญาติต่างพากันตกใจกลัว เจ้าหมูไม่รู้กำลังของตัวเองจะสู้กับราชสีห์ พวกเราจะพลอยตายไปด้วย พวกสุกรจึงหาวิธีแก้ โดยให้ไปคลุกเกลือเกลือกับคูดเนาในที่ถ่ายอุจจาระของพวกดาบส แล้วรอให้ตัวแห้งทำอยู่ทั้ง 7 วัน พอวันสุดท้ายก็เกลือตัวให้เปียกชุ่มด้วยน้ำค่างแล้วให้ไปยืนเหนือลมเพื่อให้ราชสีห์ได้กลิ่นเหม็น พญาราชสีห์จึงไม่ทำอันตรายอะไรด้วยสุกรสกปรก ไม่อาจกัดด้วยปากหรือเหยียบด้วยเท้า ขอยอมแพ้ให้สุกรชนะแล้วกลับไป สุกรจึงว่าตนชนะแล้ว แต่พวกมันตัวอื่น ๆ ไม่กล้าอยู่ที่นี้อีกต่อไป เพราะคิดว่าคงถูกจับกินเข้าสักวัน จึงหนีไปอยู่ที่อื่น

2) พระพุทธพจน์

จตุปปโท อหิ สมม

ตวมปี สมม จตุปปโท

เอหิ สมม นิวตตสสุ

กี นุ ภีโต ปลายสิ.

อสุจิ ปุติโลโมสิ

ทุคคฺนโธ วายสิ สุกร

สเจ ยฺยุมิตฺตกาโมสิ

ชยฺย สมม ททามิ เต⁶⁴

นี้สหาย เราก็มี่ 4 เท้า ถึงท่านก็มี 4 เท้า จงกลับมาก่อนสหาย ท่านกลัวหรือ จึงได้หนีไป

เจ้าสุกรผู้สหาย เจ้ามีเนื้อตัวไม่สะอาด ขนก็เหม็นเน่า มีกลิ่นเหม็นคลุ้งกระจายไป ถ้าเจ้าต้องการจะสู้รบกับเรา เราขอยกชัยชนะให้เจ้า

3) อรรถกถา

สีโห ตสฺส กถิ สุตฺวา “สมม สุกร อชฺช อมหากิ ตยา สหฺธิ สงฺคาโม นตฺถิ อีโต ปน สตตฺเต ทิวเส อิมสมฺมียเว จาเน สงฺคาโม โหตุ”ติ วตฺวา ปกฺกามิ. สุกโร “สีเหเน สหฺธิ สงฺคาเมสฺสามิ”ติ ญฺจปฺภฺญาโจ ตํ ปวตฺติ ฅาตฺกานํ อารโจะสิ. เต ตสฺส กถิ สุตฺวา ภิตตฺติตา “อิทานิ ตฺวํ สพฺเพปิ อมฺहे นาสฺสสฺสิ อตฺตโน พลํ อชานิตฺวา สีเหเน สหฺธิ สงฺคามํ กตฺตฺกาโมติ สีโห อาคนฺตฺวา สพฺเพปิ อมฺहे

⁶² พูนศักดิ์ ศักดานุวัฒน์ และจอม บุญตาเพศ ป., **นิทานชาดก พระเจ้าห้าร้อยชาติ**, หน้า 592.

⁶³ ขุ.ชา. (บาลี) 27/3-4/38., (ไทย) 27/3/62., ขุ.ชา.ทุก.อ. (บาลี) 3/3/7-8., (ไทย) 3/3/9.

⁶⁴ ขุ.ชา. (บาลี) 27/5-6/39.

ชีวิตกษย์ ปาเปสสตี สาหสิกกมม มา กรี”ติ อาหฺสุ. โสปี ภัตตสีโต “อิทานิ ก็ กโรมี”ติ ปุจฺฉิ. สุกรา “สมม ตฺว เอตส์ ตาปสานํ อุจฺจารณฺมิ คนฺตวา ปุติคูเถ สตฺต ทิวสานิ สรฺริํ ปริวณฺเฑตฺวา สุกฺขาเปตฺวา สตฺตเม ทิวเส สรฺริํ อุสฺสาวพินฺทุหิ เตเมตฺวา สีหสฺส อาคมฺนโต ปุริมฺตรํ คนฺตวา วาตโยคํ ฌตฺวา อุปริวา เต ติฏฺฐ สฺจิจาติโก สีโห ตว สรฺริคนฺธํ ฌายิตฺวา ตฺยหํ ฌยํ ทตฺวา คมฺิสสตี”ติ อาหฺสุ. โส ตถา กตฺวา สตฺตเม ทิวเส ตตฺถ อณฺุชาสี. สีโห ตสฺส สรฺริคนฺธํ ฌายิตฺวา คุณมกฺขิตฺถาวํ ฌตฺวา “สมม สุกร สุนฺทโร เต เลโส จินฺตฺโต สเจ ตวํ คุณมกฺขิตฺโต นาภวิสฺส อิเรว ตํ ชีวิตกษย์ อปาเปสฺสํ อิทานิ ปน เต สรฺริํ เนว มุเชน ทฺสิตฺถุน ปาเพน ปหริตฺถ สกฺกา ฌยํ เต ทมฺมี”ติ วตฺวา ทฺติยํ คาถมาห:-

พญาราชสีห์ฟังคำสุนทรนั้นแล้วกล่าวว่า แน่สุกรผู้สหาย วันนี้เรายังไม่มีการต่อสู้กับท่าน อีกเจ็ดวันจากวันนี้ การต่อสู้จึงค่อยมีกัน ณ ที่นี้แน่แหละ แล้วก็หนีไป สุกรดีอกดีใจที่เราจักได้ทำการต่อสู้กับพญาราชสีห์ บอกความเป็นไปนั้นแก่พวกญาติ พวกนั้นฟังคำสุนทรนั้นแล้ว ต่างตกใจกลัวกล่าวว่า คราวนี้ท่านจักให้เราพลอยพินาศกันไปหมด ท่านไม่รู้จักกำลังตน แล้วยังอยากจะทำการต่อสู้กับพญาราชสีห์ พญาราชสีห์มาแล้วจักทำพวกเราทั้งหมดให้ถึงความสิ้นชีวิต กรรมที่เป็นไปผลุนผลัน ท่านอย่าได้ทำเลย สุกรนั้นหวาดกลัวจึงถามว่า คราวนี้เราจะทำไร สุกรทั้งหลายจึงบอกว่า สหายท่านจงไปที่ถ่ายอุจจาระของพวกดาบสเหล่านั้น เกลือกตัวแล้วปล่อยให้แห้งสักเจ็ดวัน พอวันที่เจ็ดจงให้กายชุ่มน้ำค้าง ไปก่อนหน้าที่พญาราชสีห์จะมา รู้ทางลมพัดแล้วจงยืนอยู่เหนือลม พญาราชสีห์เป็นสัตว์มีชาติสะอาดได้ดมกลิ่นตัวของท่าน ก็จักให้ชัยชนะแก่ท่านไป สุกรนั้นได้ทำอย่างนั้น ในวันที่เจ็ดได้ไปยืนอยู่ที่นั่น พญาราชสีห์ได้กลิ่นตัวสุกรนั้นรู้ว่าเปื้อนคุณ จึงกล่าวว่า สุกรผู้สหาย เล่ห์กลท่านคิดได้ดีจริง ถ้าท่านจักไม่เปื้อนคุณ เราจักทำท่านให้ถึงความสิ้นชีวิตที่นี้แน่แหละ แต่บัดนี้เราไม่อาจจะเอาปากกัด เอาเท้าตบตัวของท่านได้ เรายอมให้ชัยชนะแก่ท่าน ดังนี้แล้วได้กล่าวคาถาที่ 2

ตตถ ปุติโลโมติ มีพหฺมกฺขิตตฺตา ทฺคฺคนฺธโรโม. ทฺคฺคนฺธโร วายสีติ อนฺิฏฺฐเชคฺจฺฉ-
ปฏฺิฏฺฐคนฺธโร ทฺตฺวา วายสี. ฌยํ สมม ททามิ เตติ “ตฺยหํ ฌยํ เทมิ อหํ ปฺราซีโต คจฺฉ ตว”นติ วตฺวา สีโห
ตฺโตว นินฺวตฺติตฺวา โคจฺรํ คเหตุวา สเร ปานียํ ปิวิตฺวา ปพฺพตฺคฺหเมว คโต. สุกรโรปี “สีโห เม ชิโต”ติ
ฌาตฺกานํ อาโรเจสี เต ภัตตสีตา “ปุณฺ เอกทิวสํ อาคจฺฉนฺโต สีโห สพฺเพว อมเห ชีวิตกษย์ ปาเปสฺสตี”ติ
ปลายิตฺวา อณฺุตถ อคมฺิสฺสุ.

ในคาถาที่ 2 นั้น คำว่า ปุติโลโม คือ ขนมีกลิ่นเหม็นเพราะเปื้อนคุณ คำว่า ทคฺคนฺธโร วายสี ได้แก่ กลิ่นปฏิกูลน่ารังเกียจนักฟังไป คำว่า ฌยํ สมม ททามิ เต คือ พญาราชสีห์กล่าวว่า เราให้ชัยชนะแก่ท่าน เรายอมแพ้แล้ว ท่านไปเถอะ แล้วกลับจากที่นั่นหาเหยื่อ ต้มน้ำในสระแล้วไปคู้หาบรรพตตามเดิม ฝ่ายสุกร บอกแก่พวกญาติว่า เราชนะราชสีห์แล้ว พวกนั้นต่างพากันกลัวหวาดหวั่นคิดว่า สักวันหนึ่ง พญาราชสีห์ก็จักทำพวกเราให้ถึงความสิ้นชีวิตกันหมด จึงหนีไปที่อื่น

4) ประชุมชาดก

สุกร	เป็นภิกษุแก่
ส่วนพญาราชสีห์	คือพระพุทธเจ้า ⁶⁵

⁶⁵ ข.ชา. (บาลี) 27/3-4/38., (ไทย) 27/3/62., ข.ชา.ทก.อ. (บาลี) 3/3-4/5-9., (ไทย) 3/3-4/6-11.

5) **คติธรรม:** คนโง่เมื่อเห็นผู้อื่นเกลียดตัวก็เข้าใจว่าเขากลัว หารู้ไม่ว่าเขาไม่สู้เพราะเกลียดต่างหาก เข้าทำนองอย่าเอาไม้สั้นไปรันซี่ การทำอะไรเกินตัว จะนำพาความเดือดร้อนมาให้ตนไม่ได้รับประโยชน์สุขใด ๆ

11. คุณชาตก

1) เนื้อเรื่องย่อ

ชาตกเรื่องคุณชาตก (157) ว่าด้วยมิตรธรรม

พระพุทธเจ้าทรงปรารภพระอนันท์ได้ผ้าสาฎก 1,000 ผืน ได้ตรัสชาตกว่ากาลครั้งหนึ่ง พระโพธิสัตว์เกิดเป็นราชสีห์ วันหนึ่งจะจับเนื้อตัวหนึ่ง จึงกระโดดตกลงไปในบ่อโคลนตมไม่สามารถขยับเขยื้อนขึ้นมาได้ ยืนอดอาหารอยู่ถึง 7 วัน สุนัขจิ้งจอกตัวหนึ่งผ่านมา ราชสีห์จึงร้องเรียกให้ช่วยเหลือ สุนัขจิ้งจอกเข้าไปช่วยเหลือจนราชสีห์ขึ้นจากหล่มได้ แล้วไปล่าเนื้อมามอบให้สุนัขจิ้งจอกกิน หลังจากนั้นพาไปอยู่ที่ถ้ำด้วยกันพร้อมกับครอบครัว ต่อมานางราชสีห์เกิดระแวงขึ้น จึงได้ขับไล่พวกสุนัขจิ้งจอก เมื่อราชสีห์รู้จึงได้เล่าเรื่องสุนัขจิ้งจอกเป็นผู้มีบุญคุณ ช่วยเหลือชีวิตตนขึ้นจากโคลนตม ถ้าไม่ได้สหายจิ้งจอกนี้ช่วยตนคงตายอยู่ที่นั่นให้นางราชสีห์ฟัง พร้อมทั้งเตือนนางราชสีห์นางฟังแล้วจึงขอโทษสุนัขจิ้งจอก แต่นั้นมาสัตว์ทั้งหมดก็อยู่อย่างกลมเกลียวกันเหมือนเดิมเป็นมิตรกันตลอด 7 ชั่วตระกูล

2) พระพุทธพจน์

เยน กามิ ปณาเมติ	ธมโม พลวัต มิตี
อุณนทนต์ วิชานาหิ	ชาต สรณโต ภย.
อปี เจปิ ทุพพโล มิตโต	มิตตธมเมสุ ติฏฐติ
โส ภาตโก จ พนรุ จ	โส มิตโต โส จ เม สขา
ทาจินิ มาติมณฺญิตโถ	สิงคาโล มม ปาณโห ⁶⁶

ผู้มีอำนาจย่อมขับไล่ผู้น้อยตามความพอใจของตน นี่เป็นธรรมดาของผู้มีกำลัง นางมฤคีสุนัขจิ้งจอกผู้ช่วยเหลือสหายคนบั่นลือสีหนาท คุกคามบุตรและภรรยาของข้าพเจ้า ท่านจงทราบเถิด ที่ฟังของพวกเรามีภัยเกิดขึ้นแล้ว

ถึงแม้ว่ามิตรจะมีกำลังด้อยกว่า แต่ดำรงอยู่ในมิตรธรรม เขาชื่อว่าเป็นญาติ เป็นเผ่าพันธุ์ เป็นมิตร และเป็นเพื่อนของเรา นี่นางผู้มีเขี้ยวแหลมคมเจ้าอย่าได้ดูหมิ่น สุนัขจิ้งจอกผู้ให้ชีวิตแก่เราอีกเลย

3) อรรถกถา

ตตถ เยน กามิ ปณาเมติ ธมโม พลวัตนต์ พลวา นาม อีสสโร อตตโน เสวกิ เยน ทิสภาเคน อิจฉติ เตน ทิสภาเคน โส ปณาเมติ นีหริติ. เอส ธมโม พลวัต อัย อีสสรานํ สภาโว ปเวณิธมโมว ตสฺมา สเจ อมหากํ วาสํ น โรเจถ อุชุกเมว โน นีหริถ วิหะเนน โก อตถิติ ทีเปนโต เอวมาห. มิตฺติ สึหํ อาลปติ. โส หิ มิคราชตาย มิกา อสส อตถิติ มิตี. อุณนทนต์ติปิ ตเมว อาลปติ. โส หิ อุณนทานํ ทนทานํ อตถิตาย อุณนตา ทนตา อสส อตถิติ อุณนทนต์. “อุณนตทนต์”ติปิ ปาโจเยว.

⁶⁶ ขุ.ชา. (บาลี) 27/13-14/40.

วิชานาหิติ “เอส อิสสรานัม ธมโม”ติ เอวํ ชานาหิ. **ชาติ สรณโต ภยฺนติ** อมหากํ ตุมเห ปตฺติภูจฺจานภูเจน สรณํ ตุมหากถฺยเวย สนฺติกา ภยํ ชาติํ ตสฺมา อตฺตโน วสนฺภูจฺจานเมว คมิสฺสามาติ ทีเปติ.

ในคานานัน คำว่า **เยน กามํ ปณามเต ธมโม พลวตํ** ความว่า ผู้มีอำนาจ ที่ชื่อว่าผู้มีกำลัง ย่อมขับไล่คือย้อมนำผู้น้อยไปทางทิศที่ตนพอใจ สุนัขจึงจอกกล่าวอย่างนี้เพื่อแสดงว่า นี่เป็นธรรมดาคือเป็นสภาวะ ได้แก่ เป็นประเพณีของผู้มีกำลัง เพราะฉะนั้น ถ้าท่านไม่พอใจให้เราอยู่ก็จงไล่กันตรง ๆ เกิด จะเหินบแนมกันไปเพื่อประโยชน์อะไร สุนัขจึงจอกเรียกนางราชสีห์ว่า นางมฤคิ (มิกิ) แท้จริง ราชสีห์เป็นเจ้าของมฤค เพราะมีเนื้อเป็นอาหาร เหตุที่ตนเป็นเจ้าของเนื้อ สุนัขจึงจอกเรียก ราชสีห์ ด้วยคำว่า **อุณฺนทนต์** (ผู้มีเขี้ยวแหลมคม) ด้วยว่าราชสีห์นั้นมีเขี้ยวแหลมคม พระบาลีว่า **อุณฺนทนต์** ก็มีบ้าง คำว่า **วิชานาหิ** ความว่า ท่านจงทราบเถิดว่า นี่เป็นธรรมดาของผู้มีอำนาจ ด้วย คำว่า **ชาติ สรณโต ภยํ** สุนัขจึงจอกกล่าวว่า ท่านชื่อว่าเป็นที่พึ่งของเราเพราะได้เป็นที่อาศัย ภัยเกิดแก่เราจากสำนักของท่าน เพราะฉะนั้น เราจึงไปที่อยู่ของพวกเราตามเดิม

อปโร นโย:- ตว **มิกิ สีหิ อุณฺนทนต์** มม ปุตฺตทวารํ ตชเชนตี **เยน กามํ ปณามเต** เยน เยนากาเรน อิจฺจติ เตน ปณามเต ปวตฺตติ วิเหเจติปิ ปลาเปติปิ เอวํ ตวํ วิชานาหิ ตตฺถ ก็ สกฺกา อมหะหิ กาคฺ. **ธมโม พลวตํ** เอส พลวตฺตานํ สภาโว อิทานิ มยํ คมิสฺสาม. กสฺมา? **ชาติ สรณโต ภยฺนติ**.

อีกนัยหนึ่งความว่า **นางมฤคิ คือนางราชสีห์ ผู้มีเขี้ยวแหลมคม** บันลือสีหนาท คุกคามบุตรและภรรยาของข้าพเจ้า ชื่อว่า **ย้อมขับไล่ผู้น้อยตามความพอใจ** คือ ย้อมขับไล่ ประพฤติ เบียดเบียนบ้าง คุกคามให้หนีไปบ้าง ตามอาการที่ตนปรารถนา ท่านจงรู้อย่างนี้เถิด ในเรื่องนั้นเราไม่ อาจทำอะไรได้ **นี่เป็นธรรมดาของผู้มีกำลัง** คือเป็นสภาวะของผู้มีกำลัง บัดนี้ พวกเราจะไปละ **เพราะ ภัยเกิดจากที่พึ่งแล้ว**

ตตฺถ **อปี เจปีติ** เอโก **อปีสทฺโท** ออนุคฺคหฺตฺโถ เอโก สมภาวนฺตฺโถ. ตตฺตรายํ โยชนา:- **ทพฺพโลปี เจ มิตฺโต มิตฺตธมฺเมสุ อปี ติฏฺฐติ** สเจ จาตุ สกฺโกติ โส ฅาตฺโก จ พนฺธุ จ โส เมตฺต- จิตฺตตาย **มิตฺโต โส จ เม** สหายภูเจน สขา. **ทาจิณี มาติมณฺณิตฺโถติ** ภทฺเท ทาธาสมฺปนฺเน สีหิ มา มยฺหิ สหายํ วา สหายี วา อติมณฺณิ อยฺญหิ **สิงคาโล มม ปาณฺโทติ**.

ในคำว่า **ถึงแม้** นั้น คำหนึ่งมีความหมายคล้ายตาม คำหนึ่งมีความหมายยกย่อง ในคำนั้นมีคำประกอบอธิบายดังต่อไปนี้ ถึงแม้มิตรจะมีกำลังน้อยถ้าตั้งอยู่คืออาจเพื่อตั้งอยู่ในมิตรธรรม ผู้นั้นก็เป็นทั้งญาติเป็นพี่น้อง ชื่อว่าเป็นมิตร เพราะมีเมตตาจิต ชื่อว่าเป็นสหาย เพราะร่วมการงานด้วย คำว่า **นี่นางผู้มีเขี้ยวแหลมคมเจ้าอย่าได้ดูหมิ่น** ความว่า นี่นางผู้มีเขี้ยวแหลมคม เจ้าอย่าได้ดูหมิ่นสุนัข จึงจอกผู้ให้ชีวิตแก่เราอีกเลย เพราะว่าสุนัขจึงจอกนี้เป็นผู้ช่วยชีวิต เราไว้

4) ประชุมชาตก

สุนัขจึงจอก	เป็นพระอานนท์
ส่วนราชสีห์	คือพระพุทธเจ้า ⁶⁷

5) **คติธรรม:** มิตรแท้ ย่อมช่วยเหลือให้พ้นภัยได้ เพื่อนที่ดีไม่ควรดูถูกรังเกียจ เดียดฉิวที่เพื่อนของตนซึ่งมีฐานะด้อยกว่า เพื่อนกินหายง่าย เพื่อนตายหายาก

⁶⁷ ข.ชา.ทุก.อ. (บาลี) 3/13-14/23-28., (ไทย) 3/13-14/27-32.

12. ทริวาหนชาดก

1) เนื้อเรื่องย่อ

ชาดกเรื่องทริวาหนชาดก (186) ว่าด้วยพระเจ้าทริวาหนะ

พระพุทธเจ้าทรงปรารภภิกษุชบพวกผิต ทรงนำอดีตชาดกมาแสดงว่า ในอดีตกาล พราหมณ์สี่คนพี่น้องบวชเป็นฤๅษี อยู่ในหิมวันตประเทศ ต่อมาฤๅษีพี่ชายใหญ่ถึงแก่กรรม ไปเกิดเป็น พระอินทร์เสด็จมาเยี่ยมน้องทั้ง 3 แล้วมอบของวิเศษไว้ให้แก่ทั้ง 3 คน คือพรั้าที่จะตัดตามคำสั่งตัด กลองที่ตีด้านหนึ่ง ข้าศึกจะหนีไป ตีอีกด้านจะมีจตุรงค์เสนามาห้อมล้อม และหม้อนมส้ม (ทริ) วิเศษไว้ เมื่อต้องการนมส้ม ก็ให้รินหม้อนี้ นมส้มในหม้อนี้จะไหลออกไม่มีที่สิ้นสุด จนเป็นแม่น้ำได้ ฤๅษีทั้ง 3 ก็ได้ ใช้ของวิเศษที่ได้รับมา

มีสุกรตัวหนึ่งคาบแก้วมณีวิเศษเหาะไปถึงเกาะแห่งหนึ่ง มีคนเรืออัปปางคนหนึ่งได้ ขโมยแก้วมณีนี้ไป แล้วเหาะข้ามทะเลไปถึงที่อยู่ของ 3 ฤๅษี เมื่อเห็นอานุภาพของวิเศษทั้งสาม จึงลวง ฆ่าฤๅษีทั้งสามเสียแล้วยึดเอาของวิเศษนั้นไป แล้วเหาะไปเมืองพาราณสี ยึดเมืองได้ด้วยของวิเศษทั้ง สาม เป็นพระเจ้าแผ่นดินพระองค์ใหม่พระนามว่า พระเจ้าทริวาหนะ วันหนึ่งราชบุรุษเก็บมะม่วงทิพย์ ได้ผลหนึ่ง จึงนำไปถวายพระเจ้าทริวาหนะทรงเสวย รสชาติเป็นเลิศ จึงโปรดให้นำเมล็ดไปปลูกในพระ ราชอุทยาน แล้วให้บำรุงรดด้วยน้ำนม เติมด้วยของหอมห้าชนิด จนเจริญเติบโตให้ผลมีรสอร่อย ได้ โปรดให้ส่งผลมะม่วงไปถวายพระเจ้าแผ่นดินองค์อื่น ๆ แต่ใช้เงี่ยงกระเบนแทงหน่อทิ้งออกเสียแล้ว ส่งไป เพื่อไม่ให้งอกเป็นต้นขึ้น พระเจ้าแผ่นดินองค์หนึ่งจึงได้ให้นายอุทยานของตนไปทำลายมะม่วง ของพระเจ้าทริวาหนะ เขาไปถึงกรุงพาราณสีก็ไปแฝงตัวเป็นผู้ดูแลอุทยาน ได้นำต้นสะเดาและเถา บอระเพ็ดไปปลูกล้อมรอบต้นมะม่วง ทำให้ต่อมามะม่วงกลับเป็นรสขมแล้วหนีไป เมื่อพระเจ้าทริ วาหนะเสวยผลมะม่วง ก็พบว่ามิรสขม อำมาตย์จึงทูลแจ้งเหตุว่า ต้นมะม่วงนี้มีต้นสะเดาและเถา บอระเพ็ดล้อมอยู่ เหตุที่อยู่ร่วมกันกับต้นสะเดาที่มีรสขม มะม่วงจึงมีรสขมไปด้วย จึงทรงรับสั่งให้ตัด และรื้อถอนรากต้นสะเดาและเถาบอระเพ็ดเสีย ให้บำรุงต้นมะม่วงอย่างที่เคยทำมาจึงกลับมีรสเลิศ อย่างเดิม

2) พระพุทธพจน์

วณณคนธรรสูเปโต	อมโพย อหฺวา ปุเร
ตเมว ปุชฺ ฌมาโน	เกนมโพ กุกฺกปฺโโล.
ปุจิมนทปริวโร	อมโพ เต ทริวาหน
มุถฺ มุเลน สฺสฏฺฐ	สาขา สาขา นิเสวเร
อสาตสนนิวาเสน	เตนมโพ กุกฺกปฺโโล ⁶⁸

ในกาลก่อน มะม่วงนี้มีผิวสวย กลิ่นหอม รสอร่อย ได้รับการบำรุง เหมือนเดิม เพราะเหตุไร จึงกลับกลายเป็นมะม่วงที่มีรสขมไป

ข้าแต่พระเจ้าทริวาหนะ มะม่วงของพระองค์มีต้นสะเดาล้อมรอบ ราก กับรากเกี่ยวพันกัน กิ่งกับกิ่งประสานกัน เพราะการเกี่ยวข้องกับต้นไม้ ที่มีรสขมไม่น่าพอใจนั้น มะม่วงต้นนี้จึงกลายเป็นไม้ที่มีรสขมไป

⁶⁸ ขุ.ชา. (บาลี) 27/71-72/50-51.

3) อรรถกถา

ตตถ **ปุจฉินทปริวารโธติ** นิมพรุกขปริวารโ. **สาขา สาขา นิเสวเรติ** ปุจฉินทสสุ สาขาโย อมพรุกขสสุ สาขาโย นิเสวณติ. **อสาตสนนิวาเสนาติ** อมธูเรหิ ปุจฉินทเทหิ สหุธี สนนินวาเสน. **เตนาติ** เตน การณณ อัย อมโพ กฏุกปผลโ อสาตผลโ ติตตตคผลโ ชาโตติ.

ความในพระคานานั้น คำว่า **ปุจฉินทปริวารโ** คือ ล้อมรอบด้วยต้นสะเดา คำว่า **สาขา สาขา นิเสวเร** ได้แก่ กิ่งของต้นสะเดาประสานกันกับกิ่งของต้นมะม่วง คำว่า **อสาตสนนิวาเสน** คือ เพราะการเกี่ยวข้องกับต้นสะเดาที่มีรสขม คำว่า **เตน** ความว่า เพราะเหตุนั้น ต้นมะม่วงนี้จึงมีรสขมคือ มีรสขมนำพาใจ ฯ

ราชา ตสสุ วจัน สุตวา สพเพปิ ปุจฉินทเท จ ผคคววลลियो จ ฉินทาเปตวา มูลานิ อุทธราเปตวา สมณตา อมธูรปัสสุ หราเปตวา มธูรปัสสุ ปกชิปาเปตวา ชิโรทกสกุชโรทกคนโธทเกหิ อมพพิ ปฏิกคคาเปสิ. โส มธูรสสคเคน ปุน มธูโรว อโหสิ. ราชา ปกตियุยานปาลสเสว อุยยานิ นิยยาเทตวา ยาวตายุกัน จตวา ยถากมม คโต.

พระเจ้าแผ่นดินสดับคำพระโพธิสัตว์ จึงรับสั่งให้ตัดต้นสะเดาและเถาบริพฤกษ์ออกทั้งหมด ให้ถอนราก ค่อยดินมีรสไม่ตรอบ ๆ ต้นออก ให้ขุดดินที่ใส่แทน แล้วให้รดน้ำบำรุงด้วยน้ำนมสดน้ำตาลกรวดและน้ำหอม ต้นมะม่วงได้กลับมีรสอร่อยอีกเพราะคลุกเคล้าด้วยของมีรสอร่อย พระราชามอบหมายพระราชอุทยานให้พนักงานสวนนายเดิม ดำรงพระชนม์ชีพจนถึงชิตอายุขัย ก็ได้เสด็จล่องลับไปตามยถากรรม

4) ประชุมชาดก

อำมาตย์บัณฑิต คือพระพุทเจ้า⁶⁹

5) **คติธรรม:** ไม่ว่าคนหรือสัตว์ ย่อมแปรปรวนไปตามผู้ที่ตนใกล้ชิด ดังคำที่ว่า คบคนเช่นไร ย่อมเหมือนคนเช่นนั้น ขึ้นชื่อว่าการอยู่ร่วมกับอัสติบุรุษเป็นสิ่งเลวทราม ทำแต่ความฉิบหาย อย่าว่าแต่อยู่ร่วมกับคนชั่ว ทำความฉิบหายให้แก่มนุษย์เลย แม้ต้นมะม่วงซึ่งไม่มีจิตใจ อยู่ร่วมกับต้นสะเดายังขมได้

13. มันทธาตราชชาดก

1) เนื้อเรื่องย่อ

ชาดกเรื่องมันทธาตราชชาดก (258) ว่าด้วยพระเจ้ามันทธาตุนั้น พระพุทเจ้าทรงปรารภภิกษุผู้กระสันจะสึกรูปหนึ่งเพราะเห็นความสวยงามของสตรี จึงตรัสชาดกนี้ว่า ในอดีตกาล พระเจ้ามันทธาตุนั้นทรงประกอบด้วยรัตนะ 7 และอิทธิฤทธิ์ 4 ครองราชย์เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ ทรงครองราชย์เป็นพระเจ้าจักรพรรดิแปดหมื่นสี่พันปี ทรงมีพระชนมายุหนึ่งอสงไขย

วันหนึ่ง พระเจ้ามันทธาตุนั้นเสด็จไปยังเทวโลกชั้นจาตุมหาราชิกาพร้อมด้วยจักรแก้วและบริษัท ทำวามหาราชทั้ง 4 ได้ให้การต้อนรับและถวายราชสมบัติในเทวโลก กาลเวลาล่วงไปช้านาน พระองค์ไม่สามารถทำค้นหาให้เต็มต่อพระราชประสงค์ได้ จึงเสด็จไปเทวโลกชั้นดาวดึงส์ พระอินทร์ทรงแบ่งเทวราชสมบัติของพระองค์ครั้งหนึ่งถวายพระเจ้ามันทธาตุนั้นมา พระราชา 2 พระองค์ ทรง

⁶⁹ ข.ชา.ทก.อ. (บาลี) 3/71-72/101-105., (ไทย) 3/71-72/119-124.

ครองราชสมบัติในภพดาวดึงส์ เมื่อเวลาเวลาล่วงไป สามโกฏิหกหมื่นปี พระอินทร์ก็จุติไป พระอินทร์ พระองค์อื่นก็มาอุบัติแทน เป็นเช่นนี้จนนับพระอินทร์ถึง 36 พระองค์จุติไปแล้ว พระเจ้า มั่นธาตุนั่งครองราชสมบัติในเทวโลก

เมื่อเวลาล่วงไป กามตัณหาก็ยังเกิดขึ้นแก่พระองค์เพิ่มมากยิ่งขึ้นจึงทรงดำริว่าจะฆ่า พระอินทร์เสีย แล้วครองราชสมบัติในเทวโลกคนเดียว แต่ก็ไม่อาจฆ่าพระอินทร์ได้ ด้วยตัณหาคือ ความอยากเป็นเหตุของความวิบัติ อายุสังขารของท้าวเธอจึงเสื่อมไป ความชราก็ปรากฏ ธรรมดา ร่างกายมนุษย์ย่อมไม่แตกดับในเทวโลก พระเจ้ามั่นธาตุนั่งพลัดจากเทวโลกตกลงในพระราชอุทยานใน มนุษย์โลก ทรงมีรับสั่งว่า ให้แจ้งข่าวแก่มหาชนว่า พระเจ้ามั่นธาตุมหาราชครองราชสมบัติเป็นพระเจ้าจักรพรรดิในมหาทวีปทั้งสี่ มีทวีปน้อยสองพันเป็นบริวาร ครองราชสมบัติในเทวโลกชั้นจาตุมา- มหาราชิกาทลอดกาลนาน แล้วได้ครองราชสมบัติในเทวโลกตามปริมาณพระชนมายุของพระอินทร์ถึง 36 องค์ ยังทำตัณหาคือความอยากให้เต็มไม่ได้เลย ได้สวรรคตไปแล้ว แล้วก็เสด็จสวรรคตไป

2) พระพุทธพจน์

ยาวตา จนทิมสุริยา	ปริหรนติ ทิสา ภนติ วิโรจนา
สพเพว ทาสา มนธาตุ	เย ปาณา ปรวิสสิตา.
น กหาปนวสุเสน	ติตติ กาเมสุ วิชชติ
อปปสุสาทา ทูชา กามา	อิตติ วิญญาเย ปณฺธิโต.
อปปี ทิพเพสุ กาเมสุ	รตฺติ โส นาทิจจจติ
ตณฺหุขยรโต โทติ	สมมาสมพุทธสาวโก ⁷⁰

ดวงจันทร์และดวงอาทิตย์โคจรรอบภูเขาสิเนรุ สองแสงสว่างไสวไปทั่วทิศ มีกำหนดประมาณเท่าไร สัตว์ทั้งหลายที่อาศัยแผ่นดินอยู่ ในที่มีกำหนด ประมาณเท่านั้น ล้วนเป็นทาสของพระเจ้ามั่นธาตุมหาดังนั้น

ขึ้นชื่อว่าความอึดในกามทั้งหลาย ไม่มีแม้ด้วยฝนกหาปนณะ กามทั้งหลาย มีความยินดีน้อยแต่มีทุกข์มาก บัณฑิตรู้ชัดแล้วอย่างนี้

สาวกของพระพุทธเจ้า ไม่ยินดีในกามทั้งหลาย แม้ที่เป็นทิพย์ แต่ยินดี ในความสิ้นตัณหา

3) อรรถกถา

ตตถ ยาวตาติ ปริจเฉทวจนฺ. **ปริหรนติ**ติ ยตฺตเกน ปริจเฉเทน สิเนรุ ปริหรนติ. **ทิสา ภนติ**ติ ทสฺสุ ทิสาสฺสุ ภาสนติ ปภาสนติ. **วิโรจนา**ติ อาโลกกรณตยา วิโรจนสภาวา. **สพเพว ทาสา มนธาตุ** เย **ปาณา ปรวิสสิตา**ติ เอตตเก ปเทเส เย ปรวินิสสิตา ปาณา ชนปทวาสิโน มนุสสา สพเพเว เต “ทาสา มยฺ รณโถ มนธาตุสฺส ออยโย โน ราชา มนธาตา”ติ เอวํ อุกคตตฺตา ภูชิสฺสาปิ สมานา ทาสายเว.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า **ยาวตา** เป็นคำกล่าวถึงการกำหนด คำว่า **ปริหรนติ** ความว่า เวียนรอบภูเขาสิเนรุ โดยกำหนดเพียงใด คำว่า **ทิสา ภนติ** ความว่า สองแสง คือสว่างไสวไปทั่วทิศ ทั้ง 10 คำว่า **วิโรจนา** คือชื่อว่ามีปกติรุ่งเรือง เพราะกระทำการส่องแสง คำว่า **สพเพว ทาสา มนธาตุ**

⁷⁰ ขุ.ชา. (บาลี) 27/22-24/77.

เย ปาณา ประวิสสิตา ความว่า ในประเทศถิ่นมีประมาณเท่านี้ สัตว์เหล่าใด คือมนุษย์ผู้อยู่ในชนบทซึ่งอาศัยแผ่นดิน สัตว์เหล่านั้นทั้งมวล แม้เป็นไทยก็ชื่อว่าเป็นทาสนั่นเอง เพราะเข้าถึงความเป็นผู้ควรจะกล่าวได้อย่างนี้ว่า “เราทั้งหลายเป็นทาสของพระเจ้ามันธาดู พระเจ้ามันธาดูเป็นนายของเราทั้งหลาย”

น กหาปณวสุเสนาติ เตสํ ทาสภูตานํ มนุสสานํ อนุคคหาย ยํ มนธาดตา อภิโฆฏฺฐวา สตตรตนวสสํ วสุสาเปติ ตํ อธิ “กหาปณวสุ” นติ วุตตํ. **ติตติ กาเมสุติ** เตสนาปิ กหาปณวสุเสน วตฺถุกามกิเลสกาเมสุ ติตติ นาม นตฺถิ เอวํ พุทฺฐุรา เอสา ตณฺหา. **อปฺปสฺสาทา พุชา กามาติ** สุปินฺนุภมตฺตา กามา นาม อปฺปสฺสาทา ปริตฺตสุชา พุชฺชเมว ปเนตฺถ พุทฺตรํ. ตํ พุชฺชกฺขนธสุตฺตปริยาเยน ทีเปตพฺพํ. **อิตติ วิญญาเยติ** เอวํ ชานิตฺวา.

ในคำว่า **น กหาปณวสุเสน** ท่านเรียกฝนแก้ว 7 ประการ ที่พระเจ้ามันธาดูปรบพระหัตถ์ให้ตกลงเพื่ออนุเคราะห์มนุษย์ผู้เป็นทาสเหล่านั้นว่า ฝนกหาปณะ คำว่า **ติตติ กาเมสุ** ความว่า ขึ้นชื่อว่าความอึดในวัฏฏกามและกิเลสกาม ไม่มีเพราะฝนคือกหาปณะเมื่อนี้ ตัณหานี้ยากที่จะให้เต็มได้ อย่างนี้ คำว่า **อปฺปสฺสาทา พุชา กามา** ความว่า ขึ้นชื่อว่ากามทั้งหลายเพียงอุปมาด้วยความฝัน มีความยินดีน้อย คือมีความสุขน้อย แต่ความทุกข์ในกามนี้มีมากเหลือเกิน ความทุกข์นั้นบัณฑิตพึงแสดงโดยปริยายว่าด้วยทุกขกัณฑ์ชั้นสูงสุด คำว่า **อิตติ วิญญาเย** ความว่า บัณฑิตกำหนดรู้อย่างนี้แล้ว

ทิวเพสุติ เทวตานํ ปริโภเคสุ รูปาทิสฺสุ. **รตี โสติ** โส วิปสฺสโก ภิกฺขุ ทิวเพหิ กามะหิ นิมนฺตียมาโนปิ เตสุ รตี นาธิคจฺจติ อายสฺมา สมฺมิตฺติ วิย. **ตณฺหกฺขยโรตติ** นิพพานโรต. นิพพานญฺหิ อากมฺม ตณฺหา ชียติ ตสฺมา ตํ “ตณฺหกฺขโย” ตี วุจฺจติ. ตตฺถ รโต โหติ อภิโรโต. **สมฺมาสมฺพุทฺธสาวโกติ** พุทฺธสฺส สวณฺนเต ชาโต พุทฺธสุโต โยคาวจรบุคฺคโล.

คำว่า **ทิวเพสุ** คือเป็นเครื่องบริโภคนของเหล่าเทวดามีรูปเป็นต้น คำว่า **รตี โส** ความว่า ภิกษุผู้มีปัญญาเห็นแจ้งนั้น แม้ถูกเชื้อเชิญด้วยกามคุณทิพย์ก็ยอมไม่ถึงความยินดีในกามเหล่านั้น เหมือนดังท่านสมมติ คำว่า **ตณฺหกฺขยโรต** คือเป็นผู้ยินดีในพระนิพพาน จริงอยู่ ตัณหา ย่อมสิ้นไป เพราะอาศัยพระนิพพาน เพราะเหตุนั้น พระนิพพานนั้นจึงเรียกว่า “ธรรมเป็นที่สิ้นตัณหา” พระสาวกของพระพุทธเจ้าเป็นผู้ยินดีแล้ว คือเป็นผู้ยินดียิ่งแล้วในธรรมเป็นที่สิ้นตัณหา นั้น คำว่า **สมฺมาสมฺพุทฺธสาวโก** ได้แก่ พระโยคาวจรบุคคผลผู้พหุสูต ชื่อว่าเป็นสาวกของพระพุทธเจ้า เพราะเป็นผู้เกิดแล้วในที่สูงสุดแห่งการฟัง

4) ประชุมชาดก

พระเจ้ามันธาดุมหาราช คือพระพุทธเจ้า⁷¹

5) คติธรรม: ขึ้นชื่อว่าความอึดในกามทั้งหลายไม่มีแม้ด้วยฝนกหาปณะ กามทั้งหลายมีความยินดีน้อยแต่มีทุกข์มาก บัณฑิตรู้ชัดแล้วอย่างนี้ สาวกของพระพุทธเจ้า ไม่ยินดีในกามทั้งหลายแม้ที่เป็นทิพย์ แต่ยินดีในความสิ้นตัณหา⁷² การอยู่ครองเรือนไม่อาจทำตัณหาให้เต็มได้ ขึ้นชื่อว่ากามตัณหานี้ เต็มได้ยาก ประดุจมหาสมุทรแม้จะครองราชย์เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ ครองเทวราช

⁷¹ ขุ.ชา.ติก.อ. (บาลี) 4/22-24/41-45., (ไทย) 4/22-24/44-48.

⁷² ขุ.ชา. (บาลี) 27/23-24/77., (ไทย) 27/23-24/125., ขุ.ชา.ติก.อ. (บาลี) 4/22-24/41-45., (ไทย) 4/22-24/44-48.

สมบัติในเทวโลก ก็ไม่สามารถที่จะทำการค้นหาของตนให้เต็มได้ และโดยปกติของคนปกติทั่วไปไม่มีใครชอบให้ใครขอ

14. สุวัณณกัถกกุฏชาดก

1) เนื้อเรื่องย่อ

ชาดกเรื่องสุวัณณกัถกกุฏชาดก (267) ว่าด้วยนางข้างพังอ่อนวอนบุญทอง พระพุทธเจ้าทรงปรารภอุบาสิกาที่ช่วยสามีให้พ้นภัยด้วยวาจาอ่อนหวาน ตรัสชาดก ว่า ในอดีตกาล มีพญาปูทองตัวใหญ่อาศัยอยู่ในห้วงน้ำใหญ่ชื่อว่ากุฬีรหะ แปลว่า หนองปู ปูทองนั้นใหญ่โตเท่าลานนวดข้าว จับข้างกินเป็นอาหาร จนข้างทั้งหลายไม่กล้าลงห้วงน้ำนั้น ในกาลนั้น พระโพธิสัตว์เกิดเป็นข้างมีกำลังเรี่ยวแรงสมบูรณ์ มีบริวารมาก มีนางข้างพังเชือกหนึ่งเป็นภรรยา

วันหนึ่งได้บอกข้างบิดาว่าตนจะจับปูใหญ่ให้ได้ จึงถามข้างทั้งปวงว่า ปูนั้นจับข้างในเวลาลงหาอาหาร หรือในเวลาขึ้น ได้ฟังว่า ในเวลาขึ้น จึงให้พวกข้างลงห้วงน้ำ กินอาบจนเพียงพอแล้วขึ้นมาก่อน ตนเดินอยู่หลังโขลงข้าง พญาปูจึงเอาก้ามทั้งคู่นีบเท้าพระโพธิสัตว์ไว้แน่นจุดดิ่งข้าง พระโพธิสัตว์จะให้เข้าปากตน พระโพธิสัตว์จึงร้องให้ช่วย ข้างทั้งปวงกลัวมรณภัย ส่งเสียงร้องแล้วหนีไป เหลือแต่นางข้างได้กล่าวปลอบสามีแล้วอ่อนวอนพญาปูทองด้วยถ้อยคำอ่อนหวาน ขอให้ปล่อยสามีตน พญาปูได้ยินเสียงนางข้างก็ใจอ่อน จึงคลายก้ามออกจากเท้าข้าง ข้างจึงยกเท้าเหยียบหลังปู จนกระดองแตก ผุ่งข้างก็ได้กลับมาช่วยกันกระเทิบพญาปูจนแหลกละเอียด

ก้ามทั้งสองของพญาปูได้กระเด็นตกไปแล้วลอยแม่น้ำคงคาไป ก้ามหนึ่งลอยไปติดอยู่หน้าท่าหลวง พระเจ้าแผ่นดินพื่อน้อง 10 องค์ พบเข้าก็เอาไปทำตระโพนชื่ออาณิกมุทิงคะ ส่วนอีกก้ามลอยเข้าไปยังมหาสมุทร พวกอสูรนำไปแล้วทำเป็นกลอง ชื่ออหัมพรเกรี ต่อมา พวกอสูรพายแพ้วในสงครามกับพระอินทร์ จึงทิ้งกลองหนีไป พระอินทร์จึงให้นำไปไว้ในดาวดึงส์ กลองนี้ตีเสียงดังกระหึ่มดุจเมฆคำราม

2) พระพุทธพจน์

สิงคี มิโค อายตจกขุเนตโต

อภูจิตตโจ วาริสโย อโลโม

เตนาภิกุโต กปณิ รุทามิ

มา เหว มั ปาณสมั ชเหยย.

อวยย น ตั ชหิสสามี

กฤษชรี สภูริทายนั

ปจพยา จาตุรุตตาย

สุปปิโย โหสิ เม ตูว.

เย กุฬีรา สมุตทสมิ

คังคาย ยมุนาย จ

เตสั ตูว วาริโซ เสฏโฐ

มุลจ โรทนต์ยา ปตี⁷³

เราถูกปูทองซึ่งมีตาไปออกมา มีกระดุกเป็นหนึ่งอาศัยอยู่ในน้ำ ไม่มีขนหนีบแล้ว ร้องขอความกรุณาอยู่ เจ้าอย่าทิ้งเราผู้เป็นสามีคู่ชีวิตไปเลย

ข้าแต่ลูกเจ้า ดิฉันจะไม่ทิ้งท่าน ผู้เป็นข้างมีอายุ 60 ปี เสื่อมกำลัง ท่านเป็นสามีสุดที่รักของดิฉัน ยิ่งกว่าแผ่นดินอันมีมหาสมุทรทั้ง 4 เป็นขอบเขต

⁷³ ข.ชา. (บาลี) 27/49-51/81.

ท่านเป็นสัตว์น้ำ ที่ประเสริฐกว่าปูทั้งหลายในสมุทร ในแม่น้ำคงคา และ
ในแม่น้ำยมนา ขอท่านจงปล่อยสามีของข้าพเจ้าผู้ร้องให้อยู่เถิด

3) อรรถกถา

ตตถ **สิงคี มิโคติ** สิงคี สุวณณวณโณ มิโค. ทวีหิ อเพหิ สิงคกัจจํ สาธเนเตหิ ยุตตตาย
สิงคีติ อตโธ. มิโคติ ปน สพพปาณสงคาหกวเสน อธิ กุฬีโร วุตโต. **อายตจกขุเนตโต**ติ เอตถ
ทสสนญฺเณน จกขุ นยณญฺเณน เนตตํ อายตานิ จกขุสงขาตานิ เนตตานิ อสสาติ อายตจกขุเนตโต
ทีฆอกซีติ อตโธ. อญฺญิมิวสส ตจกัจจํ สาธเตตีติ **อญฺญิตตโจ. เตนาภิกุโต**ติ เตน มิเคน อภิกุโต
อชฺโฌตถโต นิจฺจลํ คหิตํ หุตฺวา. **กปณํ รุทามิตี** การุณญปฺปตโต หุตฺวา รุทามิ วิรวามิ. **มา เหว มนฺติ** มํ
เอวรูปํ พยสนปฺปตตํ อตฺตโน ปาณสมํ ปิยสามิกํ ตฺวํ มา เหว ชหิตํ.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า **สิงคี มิโค** ได้แก่ ปูทอง คือมีสีเหลืองคล้ายทอง ชื่อว่า สิงคี
(ปูทอง) เพราะประกอบด้วยก้ามทั้งสองอันยังกิจของก้ามให้สำเร็จ ส่วนในคำว่า **มิโค** นี้ ท่านกล่าวว่า
ปู ด้วยสามารถประมวลชื่อทั่วไป ในคำว่า **อายตจกขุเนตโต** มีอธิบายว่า เรียกว่า จักขุ เพราะมี
ความหมายว่า เห็น ที่เรียกว่า เนตร เพราะมีความหมายว่า นำรูปมา เนตรคือจักขุของสัตว์นั้นยาว
เพราะเหตุนี้ สัตว์นั้นจึงชื่อว่า มีเนตรคือจักขุยาว อธิบายว่า มีตาโปน สัตว์นั้นชื่อว่า มีกระดูกเป็นหนัง
(**อญฺญิตตโจ**) เพราะกระดูกของมันนั้นแหละให้สำเร็จกิจแทนหนังได้ คำว่า **เตนาภิกุโต** ความว่า เราถูก
ปูนั้นหนีบแล้ว คือตะครุบไว้ ได้แก่จับไว้แน่น คำว่า **กปณํ รุทามิ** ความว่า ถึงอาการน่ากรณา ร้องให้
คือคร่ำครวญอยู่ คำว่า **มา เหว มํ** ความว่า เราถึงความพินาศเห็นปานนี้เปรียบปานดังชีวิต คือเป็น
สามีที่รักของเธอ อย่างที่เสียละ

ตตถ **สญฺญิหายนนฺติ** ชาตียา สญฺญิวสสกาลสสมิยหิ กุญฺชรา ธาเมน ปริหายนติ สา อหํ
เอวํ งามหีนํ อิมํ พยสนํ ปตตํ ตํ น ชหิตฺสสามิ มา ภาย อิมิสฺสา หิ จตฺตุสฺส ทิสาสฺส สมฺมทํ ปตฺวา จิตฺตยา จา
ตฺรณตตาย ปถวียา ตฺวํ มยฺหํ สญฺญู ปิโยติ.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า **สญฺญิหายนํ** อธิบายว่า จริงอยู่ ช้างทั้งหลาย ย่อมเสื่อมกำลัง
ในเวลามีอายุ 60 ปี โดยกำเนิด เป็นอันช้างพึงแสดงว่า ดิฉัน จะไม่ละทิ้งท่านผู้สมบูรณ์ด้วยกำลังอย่าง
นี้ ผู้ถึงความพินาศนี้ ท่านอย่ากลัวเลย เพราะว่าท่านเป็นที่รักของดิฉันยิ่ง ในแผ่นดินอันตั้งอยู่จรด
มหาสมุทร ในทิศทั้ง 4 นี้ ชื่อว่ามีมหาสมุทรทั้ง 4 เป็นขอบเขต

ตสฺสสตโธ:- เย สมฺมทเท วา คงคาย วา ยมฺมุนาย วา กุฬีรา สพเพสํ วณฺณสมปตฺติยา จ
มหนตตฺเตน จ ตฺวเมว เสฏฺโฐ อุตตโม. เตน ตํ ยาจามิ มยฺหํ โรทมนาย สามิกํ มุญฺจาติ.

พึงทราบความแห่งคานี้ว่า ปูเหล่านี้มีในสมุทรรก็ตาม แม่น้ำคงคาก็ตาม แม่น้ำ
ยมนาก็ตาม ท่านเหล่านั้นเป็นผู้ประเสริฐ คือสูงสุดแห่งปูเหล่านั้นทั้งหมด ทั้งโดยความสมบูรณ์แห่ง
ผิวพรรณ ทั้งโดยความมีร่างกายใหญ่ เพราะฉะนั้น ดิฉันจึงวิงวอนท่าน ขอท่านจงปล่อยสามีของดิฉันผู้
ร้องให้อยู่

4) ประชุมชาดก

ช้างพัง

เป็นอุบาสิกาภรรยา

ช้างสามี

คือพระพุทธเจ้า⁷⁴

⁷⁴ ข.ชา.ติก.อ. (บาลี) 4/49-51/74-78., (ไทย) 4/49-51/80-84.

5) **คติธรรม:** สตรีก็มีความดี ความจงรักภักดีต่อสามีของตน อาจช่วยชีวิตของสามีได้ โดยอุบายที่อ่อนโยน คำพูดที่อ่อนหวาน เป็นที่จับใจของศัตรู ทำให้ปล่อยสามีให้พ้นจากภัยอันตรายได้ สอนให้สตรีปฏิบัติตามอย่าง ถ้าสตรีใดทอดทิ้งสามีของตนในยามตกทุกข์ได้ยาก บัณฑิตว่าสตรีนั้นเลวกว่าสัตว์เดรัจฉานที่ยังช่วยเหลือ จงรักภักดี ไม่ทิ้งสามีในยามที่มีอันตราย เพราะฉะนั้น ความร่วมมือ นั้น ทำให้เกิดมิตรภาพ

15. อุลูกชาดก

1) เนื้อเรื่องย่อ

ชาดกเรื่องอุลูกชาดก (270) ว่าด้วยนกเค้า

พระพุทธเจ้าทรงปรารภการทะเลาะของกาและนกเค้าจึงทรงนำชาดกมาแสดงว่า ในอดีตกาล ครั้งปฐมกับ มนุษย์ประชุมกันแต่งตั้งพระเจ้าแผ่นดิน ฝ่ายสัตว์ 4 เท้าก็ตั้งราชสีห์ให้เป็นเจ้าป่า พวกปลาในมหาสมุทรก็ได้ตั้งปลาอานนท์ให้เป็นพระเจ้าแผ่นดิน หมูนกก็พากันประชุมปรึกษากัน ควรตั้งนกสักตัวหนึ่งเป็นเจ้าเวหา แล้วตั้งนกเค้าให้เป็นหัวหน้า แต่มีกาดัวหนึ่งคัดค้านว่า ให้ดูหน้าของนกเค้าผู้ยังไม่โกรธ ยังเห็นปานนี้ เมื่อโกรธ หน้าตาจะเป็นเช่นไร การตั้งนกเค้านี้ให้เป็นเจ้าเวหา กาไม่พอใจ กากล่าวแล้วก็บินร้องไปว่า ข้าพเจ้าไม่ชอบใจ ๆ ฝ่ายนกเค้าก็โกรธมากได้บินไล่กานั้นไป ตั้งแต่นั้นมา กากับนกเค้าจึงได้ผูกเวรกันและกันมาจนถึงปัจจุบัน ในที่สุดนกทั้งหลายจึงตั้งหังสโปดก หงส์ทองให้เป็นเจ้าเวหา

2) พระพุทธพจน์

สพเพหิ กิร ภาตีหิ

โกสิโย อิสฺสโร กโต

สเจ ภาตีหฺนุญญาโต

ภณฺเวยยาหํ เอกวาจิกิ.

ภณ สมม อนุญญาโต

อตถิ ฌมฺมญจ เกวลํ

สนติ หิ ทหฺรา ปกฺขี

ปญฺจวณฺโต ชุตินฺธฺรา.

น เม รุจฺจติ ภาทํ โว

อุลฺลกฺสาภิเสจฺนํ

อกฺกุกฺทสฺส มุขํ ปสฺส

กถิ กุทฺโธ กริฺสฺสติ⁷⁵

ได้ข่าวว่า พวกญาติทั้งหมดจะแต่งตั้งนกเค้าให้เป็นใหญ่ ถ้าพวกญาติอนุญาต ข้าพเจ้าจะขอพูดสักคำหนึ่ง

เอาเถิดเพื่อน พวกเราทั้งหมดอนุญาต แต่เจ้าจงพูดแต่ถ้อยคำที่เป็น อรรถเป็นธรรมเท่านั้น เพราะว่าพวกนกหนุ่ม ๆ ที่มีปัญญา และทรงไว้ซึ่งญาณอันรุ่งเรืองยังมีอยู่

ขอความเจริญรุ่งเรืองจงมีแก่ท่านทั้งหลาย การที่แต่งตั้งนกเค้าให้เป็นใหญ่ นั้น ข้าพเจ้ายังไม่ชอบใจ ท่านจงมองดูหน้านกเค้า ที่ยังไม่โกรธดูซิ ถ้านกเค้าโกรธจะทำหน้าอย่างไร

⁷⁵ ขุ.ชา. (บาลี) 27/58-60/82.

3) อรรถกถา

ตสสโต:- ยา เอสา สาวนา วตตติ ตํ สุตฺวา วทามิ. สพฺเพหิ กิร อิมเหติ สมากเตหิ ภาตีหิ อัย โภสีย ราชา กโต. สเจ ปนาหํ ภาตีหิ อนุญญาโต ภเวยฺย เอตถ วตตพฺพํ เอกวาจิกํ กิจฺจิจฺ ภาณยฺยนฺติ.

อธิบายความคานันนั้นว่า ข้าพเจ้าได้ฟังคำประกาศเป็นไปอยู่นั้น จึงขอพูดบ้าง ได้ยินว่า ญาติทั้งหมดที่มาประชุมกันเหล่านี้ จะทำการแต่งตั้งนวกค่านี้ให้เป็นใหญ่ ถ้าหากญาติทั้งหลายฟังอนุญาตให้ข้าพเจ้า ข้าพเจ้าขอพูดแสดงความคิดเห็นบางอย่างสักคำหนึ่งที่จะต้องจะพูดในเรื่องนี้

ตตถ ภณ สมม อนุญญาโตติ สมม วายส ตฺวํ อมเหติ สพฺเพหิ อนุญญาโต ยํ เต ภณิตพฺพํ ตํ ภณ. **อตถํ ธมฺมญจ เกวลนฺติ** ภณฺนโต จ การณญฺเจว ปเวณิอาคตญจ วจฺนํ อมฺมฺจิตฺวา ภณ. **ปญฺจวณฺโต ชุตินฺธราติ** ปญฺจวณฺสพฺนนา เจว ภาโณภาสธฺรา จ ทหรापि ปกฺขิโน อตฺถิเยว.

บรรดาบทเหล่านั้น คำว่า **ภณ สมม อนุญญาโต** ความว่า แนะนำเพื่อนยาก เราทั้งหมดด้วยกันอนุญาตให้ท่าน จงกล่าวคำต้องการจะกล่าวเถิด คำว่า **อตถํ ธมฺมญจ เกวลํ** ความว่า แต่เมื่อจะพูด จงอย่าพูดละเอียดเหตุผล และคำที่เป็นระเบียบประเพณี คำว่า **ปญฺจวณฺโต ชุตินฺธรา** ความว่า นกทั้งหลายแม้นุ่ม ๆ สมบูรณ์ด้วยปัญญา และทรงความรู้เรื่องด้วยความรู้ ก็มีเหมือนกัน

ตสสโต:- ภทฺทํ ตุมหากํ โหตุ ยํ ปเนตํ ติกฺขตฺตํ สาวนฺวาจาย อุกฺกสฺส อภิสฺเสนํ กริยตี เอตํ มยฺหํ น รุจฺจติ. เอตสฺส หิ อิทานิ ตฺมฺมจฺจิตตสฺส อุกฺกทฺสส มุขํ ปสฺสถ กุทฺโธ ปนายํ ภณํ กิรฺสสตีติ น ชานามิ สพฺพธาปิ เอตํ มยฺหํ น รุจฺจตีติ.

คำอันเป็นคานันนั้น มีอธิบายว่า ขอความเจริญจงมีแก่ท่านทั้งหลาย การที่จะทำการแต่งตั้งนวกค่านี้เป็นใหญ่ ด้วยการประกาศ 3 ครั้งนั้น ข้าพเจ้าไม่ชอบใจเลย แท้จริง ขอให้ท่านดูหน้านวกค่านี้ขณะที่มีจิตยินดี ยังไม่โกรธ เวลานี้เถิด ก็ข้าพเจ้าไม่ทราบว่าจะโกรธแล้วจักทำหน้าอย่างไร ข้าพเจ้าไม่ชอบใจการยกย่องนี้ โดยประการทั้งปวง

4) ประชุมชาดก

หังสฺโปตฺกหฺงสฺทงฺผู้ได้รับอภิเษกให้เป็นพระราชาคือคือพระพุทธเจ้า⁷⁶

5) **คติธรรม:** เป็นผู้นำคนหน้าตาจะต้องยิ้มแย้มเบิกบานเป็นที่สบายใจของลูกน้องและผู้พบเห็น และการผูกเวรกันคือผูกใจเจ็บต่อกัน คিদมุงร้ายกัน ย่อมไม่ตี ทั้งคนและสัตว์ การผูกเวรกันย่อมทำตัวให้เป็นข้าศึกกันโดยไม่รู้ตัว ดังพุทธภาษิตว่า น หิ เวเรน เวรานิ สมมฺนตฺธิ กุทาจน⁷⁷ ไม่ว่าจะเวลาไหน ๆ เวรย่อมไม่ระงับด้วยเวร เวรย่อมระงับด้วยความไม่มีเวรเท่านั้น บุคคลไม่ควรผูกเวรผู้หนึ่งหรือผู้หนึ่ง ต่่าวาเรา ทูบตีเรา ฉกฉกสิ่งของ ๆ เรา ชนะเรา⁷⁸ ควรนึกเสียว่า การที่เขาทำอย่างนั้นก็เพราะบุพกรรมที่มีมา เมื่อนึกอย่างนี้แล้วเวรย่อมระงับไป จงอย่าผูกอาฆาตมาดร้าย หมายมั่นผูกเวรกรรมต่อกัน⁷⁹

⁷⁶ ขุ.ชา.ติก.อ. (บาลี) 4/58-60/86-88., (ไทย) 4/58-60/93-96.

⁷⁷ ม.อ. (บาลี) 14/237/203.

⁷⁸ ม.อ. (ไทย) 14/237/278., ขุ.ขุ. (ไทย) 25/3-4/24-25.

⁷⁹ ปุ๋ย แสงฉาย อนงคาราม, พระเจ้า 500 ชาตหรือมหานินบาตชาตกพิสดาร ฉบับสมบุรณ์ เล่ม 2,

16. กากวตีชาดก

1) เนื้อเรื่องย่อ

ชาดกเรื่องกากวตีชาดก (327) ว่าด้วยนางกากวตี

พระพุทธเจ้าทรงปรารภภิกษุผู้กระสันจะสึกรูปหนึ่ง เพราะอำนาจกิเลส ตรัสชาดกว่า ในอดีตกาล พระโพธิสัตว์เป็นพระเจ้าแผ่นดินผู้ครองเมืองพาราณสี มีมเหสีพระนามว่า กากาติ มีพระรูปโฉมงดงามยิ่ง ดุจนางเทพอัปสร วันหนึ่งมีพญาครุฑตนหนึ่งแปลงร่างเป็นมนุษย์มาเล่นสกากับพระเจ้าแผ่นดิน ได้พบเห็นพระนางกากาตินั้นแล้วเกิดความรักใคร่ในพระนาง จึงแอบพาพระนางหนีไปร่วมอภิรมย์ที่วิมานฉิมพลี

พระเจ้าแผ่นดินให้คนธรรพ์ชื่อนนุทเวระไปค้นหาและนำพระมเหสีกลับมา คนธรรพ์จึงแอบเกาะระหว่างปีกของพญาครุฑไปจนถึงวิมานฉิมพลี ลักลอบได้เสียดกับพระนางกากาติที่วิมานนั้น แล้วก็อาศัยพญาครุฑนั้นกลับมาเมืองพาราณสีอีก เมื่อพญาครุฑมาเล่นสกากับพระเจ้าแผ่นดินอีก คนธรรพ์ก็ถือพิณมาที่สนามสกา ขับร้องเป็นเพลงเรื่อง พญาครุฑ พระนางกากาติ สุบรรณภพ พญาครุฑได้ฟังดังนั้น จึงถามว่า ท่านไปได้อย่างไร นนุทเวระคนธรรพ์จึงบอกว่าไปกับท่าน พญาครุฑจึงกล่าวติเตียนตนเองด้วยความเจ็บใจ ที่มีร่างกายใหญ่โตเป็นพาหนะให้ชายชู้ของเมียทั้งไปและกลับ พญาครุฑจึงนำพระนางกากาติมาถวายคืนพระเจ้าแผ่นดิน แล้วไม่กลับมาเล่นสกาอีกเลย

2) พระพุทธพจน์

วาติ จายี ตโต คนโธ

ยตถ เม วสตี ปิยา

ทูเร อีโต หิ กากวตี

ยตถ เม นิรโต มโน.

กถิ สมุทฺทมตฺรี

กถิ อตฺริ เกปุกิ

กถิ สตฺต สมุทฺทานิ

กถิ สิมฺพลิมารุหิ.

ตยา สมุทฺทมตฺรี

ตยา อตฺริ เกปุกิ

ตยา สตฺต สมุทฺทานิ

ตยา สิมฺพลิมารุหิ.

อิรตฺถ มํ มหากายิ

อิรตฺถ มํ อเจตนิ

ยตถ ชายายหิ ชาริ

อวahami วahami จ⁸⁰

นางผู้เป็นที่รักของข้าพเจ้าอยู่ที่ใด กลิ่นกายนางก็ยังมีหอมฟุ้งมาจากที่นั่น

ข้าพเจ้ามีใจกำหนดยินดีในนางใด นางนั้นชื่อว่ากากวตี อยู่ไกลจากนี้

ท่านข้ามสมุทรไปได้อย่างไร ข้ามแม่น้ำเกปุกะไปได้อย่างไร ข้ามสมุทรทั้ง 7

ไปได้อย่างไร และขึ้นไปยังวิมานฉิมพลีได้อย่างไร

ข้าพเจ้าข้ามสมุทรไปได้เพราะท่าน ข้ามแม่น้ำเกปุกะไปได้เพราะท่าน

ข้ามสมุทรทั้ง 7 ไปได้เพราะท่าน และขึ้นไปยังวิมานฉิมพลีได้ก็เพราะท่าน

น่าติเตียนจริง เราตัวใหญ่เสียเปล่า แต่หามีความคิดไม่ เพราะเราได้นำ

ชายชู้ของเมียตัวเองทั้งไปทั้งกลับ

⁸⁰ ขุ.ชา. (บาลี) 27/105-108/109-110.

3) อรรถกถา

ตตถ **คนโร**ติ ตสสา ทิพพคนธวิลิตตาย สรீรคนโร. **ยตถ เม**ติ ยตถ สุปณณภวเน มม ปิยา วสตี ตโต อิมินา สหฐี กตทกยสัสสะคาย ตสสา อิมสส กาเยน สหฐี อาคโต คนโร วายตีติ อธิปปาโย. **ทุเร อีโต**ติ อิมมหา จานา ทุเร. **หิ-กาโร** นิปาตมตโต. **กาทวตี**ติ กาทวตี เทวี. **ยตถ เม**ติ ยสสา อูปริ มม มโน นิโรโต.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า **คนโร** ได้แก่ กลิ่นตัวนางซึ่งไล่ทำด้วยกลิ่นทิพย์ คำว่า **ยตถ เม** อธิบายว่า หญิงที่รักของเราอยู่สุบรรณพิภพใด เพราะนางทำการเคล้าคลึงกายกับพญาครุฑนี้ กลิ่นกายของนางนั้นจึงพุ่งมากับกลิ่นกายของพญาครุฑนี้ จากสุบรรณพิภพนั้น คำว่า **ทุเร อีโต** คือในที่ไกลจากที่นี่ **หิ** อักษรเป็นเพียงนิบาต พระนางกาทวตีได้แก่พระเทวีพระนามว่า กาทวตี คำว่า **ยตถ เม** อธิบายว่า ใจของข้าพเจ้ากำหนดยินดีต่อนางใด

ตสสโต:- ตวั อิม ชมพูทีปสมุทท์ ตสส ปรัต เกปุ๊ก นาม นที ปพพตบุตรสุ จิตานิสตต สมุททานิ จ กถ อตริ เกนุปาเยน ตินโน สตต สมุททานิ อติกกมิตวา จิต อมหากั ภาวน สิมพลี-รูกขยจ กถ อารุหิตี.

ใจความแห่งคำอันเป็นคานานั้นว่า สมุทแห่งชมพูทวีปนี้ก็ดี แม่น้ำชื่อว่าเกปุ๊กข้างหน้าสมุทนั้นก็ดี สมุททั้ง 7 ซึ่งตั้งอยู่ในระหว่างภูเขากัก็ดี ท่านข้ามได้อย่างไร คือข้ามไปแล้วด้วยอุบายอะไร และอย่างไร ท่านจึงขึ้นวิมานต้นฉิมพลีอันเป็นภพของข้าพเจ้า ซึ่งตั้งอยู่เลยสมุททั้ง 7

ตตถ **ตยา**ติ ตยา กรณภูเตน ตว ปตตบุตร นิสินโน อห สพพเมต อกาสินตี อตโต.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า **ตยา** ความว่า เรานั่งแผงแล้วในระหว่างปีกของท่าน ได้กระทำทุก ๆ สิ่งนี้ เพราะท่านเป็นตัวเหตุ

ตตถ **อิรตุ มน**ติ อตตานัน ครหนโต อาห. **อเจต**นนิ มหาสรีตาย ลหุภาวครุภาวสส อชานนตาย อเจตนิ. **ยตถ**ติ ยสมา. อิท วุตต โหติ:- ยสมา อห อตตโน ซายาย ชาร อิม คนธพพิ ปตตบุตร นิสินโน อาเนนโต อวหามิ เนนโต จ วหามิ ตสมา อิรตุ มนติ. โส ต อาเนตวา พาราณสิ-รณโย ทตวา ปุน นครี นาคมาสิ.

บรรดาคำเหล่านั้น พญาครุฑเมื่อจะติดตนเอง จึงกล่าวด้วยคำว่า **อิรตุ ม** คำว่า **อเจตนิ** ความว่า ชื่อว่าไม่มีความคิด เพราะไม่รู้สักกิริยาเบาและหนัก เพราะเป็นผู้มีร่างกายใหญ่ คำว่า **ยตถ** มีคำที่ท่านกล่าวอธิบายไว้ดังนี้ว่า เพราะท่านคนธรรพนี้เป็นชู้กับภรรยาของตน ซ่อนอยู่แล้วในระหว่างปีก เราพามาบ้าง พาไปบ้าง ฉะนั้น จึงนำตำหนิเรา พญาครุฑนั้น จึงได้พาเสด็จพระนางนำไปถวายแต่พระเจ้าแผ่นดิน แล้วมิได้กลับไปอีก

4) ประชุมชาดก

นญฺเฏเวร เป็นภิกษุผู้กระสันจะสึก
ส่วนพระเจ้าแผ่นดิน คือพระพุทธเจ้า⁸¹

5) **คติธรรม:** ไม่มีใครจะเก็บรักษาตัวไว้ได้นอกจากสตรีนั้นจะรักษาตนเอง สตรีที่ไม่มีความซื่อตรงต่อสามี ย่อมมีนิสัยไม่เลือกบุรุษสุดแต่ว่าจะได้โอกาสที่จะนอกใจสามีเมื่อใด เมื่อตาย

⁸¹ ขุ.ชา.จตุกก.อ. (บาลี) 4/105-108/296-299., (ไทย) 4/105-108/325-328.

จะต้องตกนรก⁸² สตรีที่มีสามีแล้วควรระมัดระวังตัวในเรื่องเพศสัมพันธ์ ไม่ควรมีเพศสัมพันธ์กับชายอื่น เพราะมีแต่จะนำความเสื่อมเสียมาสู่ตนและบุคคลที่เกี่ยวข้อง การประพฤติตนในแนวทางที่สังคมไม่ยอมรับ จะทำให้ถูกลงโทษทางสังคมดั่งกาก็ และด้วยกาณีนี้อเองจึงทำให้เกิดคำว่า “อীগาก็” ในสังคมไทย คำนี้จะใช้เรียกสตรีที่มากชู้หลายตัว⁸³ เพราะฉะนั้น การหลงกามทำให้พินาศได้

17. ชัมพูชาตก

1) เนื้อเรื่องย่อ

ชาตกเรื่องชัมพูชาตก (335) ว่าด้วยสุนัขจิ้งจอกชัมพูกะอวดเก่ง

พระพุทธเจ้าทรงปรารภพระเทวทัตทำทำทางอย่างพระพุทธองค์ ตรัสชาตกว่า ในอดีตกาล พระโพธิสัตว์เป็นราชสีห์ วันหนึ่ง ฆ่ากระบือกินเนื้ออิ่มแล้วกลับมาอย่างถ้า สุนัขจิ้งจอกตัวหนึ่ง พบราชสีห์นั้น เมื่อไม่อาจหลบหนี จึงนอนหมอบขอเป็นผู้อุปฐากราชสีห์ ราชสีห์จึงนำสุนัขจิ้งจอกนั้น ไปยังที่อยู่ของตน แล้วนำเนื้อที่เหลือมาเลี้ยงดูสุนัขจิ้งจอกทุกวัน ๆ วันหนึ่งสุนัขจิ้งจอกคิดจะไปฆ่าช้างกินแล้วจกนำมาให้ราชสีห์ด้วย ราชสีห์ได้ห้ามไว้ แต่มันก็ดื้อไม่เชื่อฟังไปยืนบนยอดเขา เห็นช้างเชือกหนึ่งกำลังเดินไปตามเชิงเขา จึงกระโดดไปหมายว่าจกตกลงบนกระพองของช้างนั้น แต่พลาดตกไปที่ใกล้เท้า ช้างจึงเหยียบสุนัขจิ้งจอกศีรษะแหลกตายคาที่

2) พระพุทธพจน์

พฺรหฺมา ปวทุตฺตกาโย	โส ทิมทาโร จ ชมพูก
น ตฺวํ ตตฺถ กุเล ชาโต	ยตฺถ คณฺหนติ กุณฺชรํ.
อสีโห สีหฺมานน	โย อตฺตานํ วิกุพฺพติ
โกตฺถว คชมาสชช	เสติ ภูมฺยา อนุตฺถนํ.

ยสฺสสิโน อุตฺตมปุกฺคฺลสฺส
 สญฺชาตชนธสฺส มหพฺพลสฺส
 อสเมกฺขิย ฅามพฺลูปตฺตี
 ส เสติ นาเคน หโตโย ชมพูโก.
 โย จิธ กมฺมํ กุรุเต ปมาย
 ฅามพฺพลํ อตฺตนิ สวีทิตฺวา
 ชปฺเปน มนฺเตน สุภาสิเตน
 ปริกฺขวา โส วิปุลํ ชินาติ⁸⁴

ชัมพูกะ ช้างนั้นมีร่างกายสูงใหญ่และมีงายาว เจ้าไม่ได้เกิดในตระกูลของราชสีห์ที่สามารถจับช้างได้

สัตว์ใดมิใช่ราชสีห์ ทำทำทางเหมือนราชสีห์ สัตว์นั้นจะเป็นเหมือนสุนัขจิ้งจอกถูกช้างเหยียบแล้ว นอนทอดอาลัยอยู่บนแผ่นดิน

⁸² ปุ๋ย แสงฉาย อนงคาราม, พระเจ้า 500 ชาตหรือมหานิบาดชาตกพิสตร ฉบับสมบูรณ์ เล่ม 2, หน้า 242.

⁸³ สืบพงศ์ ธรรมชาติ, รศ.ดร., **วรรณคดีชาตก**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, 2542), หน้า 90.

⁸⁴ **ขุ.ชา.** (บาลี) 27/137-140/114.

ผู้ใดไม่รู้กำลังกาย กำลังปัญญา และกำเนิดของบุคคลผู้มียศ ผู้สูงสุด มีร่างกายใหญ่และมั่นคง มีกำลังมาก ผู้นั้นก็เหมือนซิมพุกะที่ถูกช้างฆ่านอนตายอยู่

ส่วนผู้ใดในโลกนี้รู้กำลังกายและกำลังปัญญาในตน พิจารณาด้วยความรู้ที่ได้เล่าเรียนศึกษามาและด้วยคำสุภาษิต ประมาณตนแล้วจึงทำการงาน ผู้นั้นย่อมมีชัยอย่างไพบุลย์

3) อรรถกถา

ตตถ **พฺรหาติ** มหนโต. **ปวชุตฺตกาโยติ** อุทฺธํ อุกคตกาโย. **ทิมทาโรติ** ทิมทหนโต เตหิ ทนเตหิ ตุมหาทิสเส ปหริตฺวา ชีวิตกฺขเย ปาเปติ. **ยตฺถาติ** ยสฺมี สึหฺกุเล ชาตา มตฺตวาวณฺนิ คณฺหนติ ตฺวํ น ตตฺถ ชาโต สิงคาลกฺกุเล ปน ชาโตสฺสิติ อตฺโถ.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า **พฺรหา** แปลว่า ใหญ่ คำว่า **ปวชุตฺตกาโย** ได้แก่มีตัวสูงเยี่ยม คำว่า **ทิมทาโร** ความว่า ช้างนั้นมีงายาว จะประหารสัตว์เช่นเจ้าให้ถึงความสิ้นชีวิตด้วยงาเหล่านั้น คำว่า **ยตฺถ** อธิบายว่า สัตว์ทั้งหลายเกิดในตระกูลราชสีห์ใด ย่อมจับช้างเขามาฆ่าได้ เจ้ามิได้เกิดในตระกูลนั้น แต่เกิดแล้วในตระกูลสุนัขจึงจอก

ตตถ **วิกุพฺพตฺติ** ปริวตเตติ. **โกตฺถวาติ** สิงคาลโ วิย. **อนุตฺถุนฺนติ** อนุตฺถุนฺนโต. อิหํ วุตฺตํ โหติ:- ยถา อโย โกตฺถุ มหนตํ คชํ ปตฺวา อนุตฺถุนฺนโต ภูมิมิ เสติ เอว โย อโย โท พุพฺพลโล พลวตา วิคฺคหํ กโรติ โสปี เอวรูปว โหตฺติ.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า **วิกุพฺพตฺติ** ได้แก่ เปลี่ยนแปลง คำว่า **โกตฺถว** ได้แก่ เหมือนสุนัขจิ้งจอก คำว่า **อนุตฺถุนฺ** คือ ทอดถอนใจ มีคำอธิบายที่ท่านกล่าวไว้ดังนี้ว่า สุนัขจิ้งจอกนี้ ถึงทุกขเวทนาอย่างหนัก นอนทอดถอนใจอยู่เหนือพื้นดิน ฉันทใด แม้ผู้ใดอื่นมีกำลังน้อยกว่า กระทำการแข่งขันด้วยผู้มีกำลังมาก ก็ฉันทนั้น ผู้นั้นย่อมเป็นเช่นนี้แล

ยสฺสลิโนติ อิสฺสรียวโต. **อุตฺตมปุกฺคตฺสสาติ** กายพฺเลน จ ญาณพฺเลน จ อุตฺตม- ปุกฺคตฺสส. **สฺยชาติขนฺธสฺสาติ** สฺยจฺฉิตฺตมฺหาขนฺธสฺส. **มฺหพฺพลสฺสาติ** มหาถามสฺส. **ถามพฺลุปฺปตฺตินฺติ** เอวรูปสฺส สึหฺสส ถามสงฺชาตํ พฺลญฺเจว สึหฺชาติสงฺชาตํ อุปฺปตฺติญฺจ อชานิตฺวา กายถามญฺจ ญาณ- พฺลญฺจ สึหฺอุปฺปตฺติญฺจ อชานิตฺวาติ อตฺโถ. **ส เสตฺติ** อตฺตทานมฺปิ สึเหเน สทิสํ มณฺณมาโน โส อโย ชมฺพุโก นาคเณ หโต มตฺสยฺนํ เสติ.

คำว่า **ยสฺสลิโน** คือ มีความเป็นใหญ่ คำว่า **อุตฺตมปุกฺคตฺสส** ได้แก่ บุคคลผู้อุดมสมบูรณ์ด้วยกำลังกายและกำลังญาณ คำว่า **สฺยชาติขนฺธสฺส** คือ มีลำตัวแข็งแรง มั่นคงดี คำว่า **มฺหพฺพลสฺส** คือมีเรี่ยวแรงมาก คำว่า **ถามพฺลุปฺปตฺติ** ความว่า ไม่รู้จักกำลังกล่าวคือเรี่ยวแรงแห่งราชสีห์เห็นปานนี้ และชาติกำเนิดกล่าวคือชาติแห่งราชสีห์ อธิบายว่า ไม่รู้จักเรี่ยวแรงแห่งกาย กำลังแห่งญาณ และชาติกำเนิดแห่งราชสีห์ก็ได้ คำว่า **ส เสติ** ความว่า ผู้นั้นคือสุนัขจิ้งจอกนี้ สำคัญตนว่าเหมือนราชสีห์ ก็ถูกช้างฆ่านอนตายอยู่

ปมายาติ ปมินิตฺวา อุปฺปริกฺขิตฺวา. “ปมาณา”ติปิ ปาโจ อตฺตโน ปมาณํ คเหตุวา โย อตฺตโน ปมาเณน กมฺมํ กฺรุเตติ อตฺโถ. **ถามพฺพลนฺติ** ถามสงฺชาตํ พฺลํ กายถามญฺจ ญาณพฺลญฺจติปิ อตฺโถ. **ชปฺเปนาติ** ชเปเน อชฺเณเนนาติ อตฺโถ. **มฺนเตนาติ** อญฺญเอหิ ปญฺชิตฺเตหิ สทฺธิ มฺนเตตฺวา กรเณน. **สฺภาลิเตนาติ** สจฺจาทิกุณฺณยฺตฺเตน อนวชชวเจเนน. **ปริกฺขวาติ** ปริกฺขาสมฺปนฺโน. **โส วิปฺลํ ชินาติ**ติ โย

เอวรูโป โหติ ยัม กิลยจิ กมมัม กุรุมาโน อตตโน งามณจ พลณจ ญตวา ชบุปมนตวเสน ปริจฉินทิตวา สุภาสิต ภาสนโต กโรติ โส วิปุลัม มหนตัม อตถัม ชินาติ น ปริหายตีติ.

คำว่า **ปมาย** ได้แก่ คำนวน คือ ไตร่ตรอง พระบาลีว่า ปมาณา ก็มี (แปลว่า ประมาณ) อธิบายว่า ผู้ใดประมาณตนแล้ว ะทำการงานตามประมาณของตน คำว่า **งามพพล** ได้แก่กำลังกล่าวคือเรี่ยวแรง อธิบายว่า เรี่ยวแรงกาย และกำลังปัญญาก็ได้ คำว่า **ชบุเปน** ได้แก่ ด้วยการเล่าเรียนคือด้วยการศึกษา คำว่า **มนเตน** คือ ด้วยการปรึกษาหารือกับบัณฑิตเหล่าอื่นแล้วจึงกระทำ คำว่า **สุภาสิต** คือ ด้วยคำอันไม่มีโทษที่ประกอบด้วยคุณมีสัจจะเป็นต้น คำว่า **ปริกขวา** คือ ถึงพร้อมด้วยการกำหนด คำว่า **โส วิปุลัม ชินาติ** ได้แก่ ผู้นั้นเป็นเช่นนี้ อธิบายว่า เมื่อจะทำการงานอย่างใดอย่างหนึ่ง รู้เรี่ยวแรงและกำลังของตนแล้วกำหนดด้วยอำนาจการเล่าเรียนและการปรึกษาหารือ กล่าวแต่คำสุภาชิตกระทำ ผู้นั้นย่อมชนะ คือไม่เสื่อมประโยชน์ทั้งไพบูลย์ ทั้งมากมาย

4) ประมุขชาตก

สุนัชจิงจอก	เป็นพระเทวทัต
ส่วนราชสีห์	คือพระพุทธเจ้า ⁸⁵

5) **คติธรรม:** โทษที่ไม่รู้ประมาณตน ผู้ใดไม่รู้กำลังกาย กำลังปัญญา และกำเนิดของบุคคลผู้มียศ ผู้สูงสุด มีร่างกายใหญ่และมั่นคง มีกำลังมาก ผู้นั้นก็เหมือนขี้พุกะที่ถูกช่างฆ่าอนตายอยู่ ส่วนผู้ใดในโลกนี้รู้กำลังกายและกำลังปัญญาในตน พิจารณาด้วยความรู้ที่ได้เล่าเรียนศึกษามา และกล่าวแต่คำสุภาชิต ประมาณตนแล้วจึงทำการงาน ผู้นั้นย่อมมีชัยประสบกับความสำเร็จ⁸⁶

18. พาเวรุชาตก

1) เนื้อเรื่องย่อ

ชาตกเรื่องพาเวรุชาตก (339) ว่าด้วยความเสื่อมลาภของกาในแคว้นพาเวรุ พระพุทธเจ้าทรงปรารภเตียรถีย์ทั้งหลาย ผู้เสื่อมลาภสักการะ จึงตรัสชาตกว่า ในอดีตกาล พระโพธิสัตว์บังเกิดเป็นนกยูง เป็นผู้เลิศด้วยความงามดงาม ในกาลนั้น พ่อค้าพวกหนึ่งพากันสำหรับบอกทศไปยั้งพาเวรุรัฐโดยทางเรือ ในพาเวรุรัฐนี้ไม่มีนกอยู่เลย พวกชาวเมืองเห็นกาในกรง จึงชื่นชมสรรเสริญกว่าสวยงาม ได้ขอซื้อกาในราคาหนึ่งร้อยกหาปณะ แล้วนำไปไว้ในกรงทอง ประณีตอย่างดีด้วยปลา เนื้อ และผลไม้ ต่อมาพ่อค้าเหล่านั้นจับพญานกยูงได้ แล้วนำไปพาเวรุรัฐ คนทั้งหลายเห็นความสวยงามและเสียงอันไพเราะแล้วเกิดความโลภโมหะ จึงขอซื้อพญานกยูงนี้ด้วยทรัพย์หนึ่งพัน แล้วจัดให้นกยูงนั้นอยู่ในกรงอันวิจิตรตระการด้วยรัตนะ 7 ประณีตด้วยปลา เนื้อ ผลไม้ และข้าวตอกเคล้าน้ำผึ้งกับน้ำดื่มเจือด้วยน้ำตาลกรวด เป็นต้น นับแต่เวลาที่พญานกยูงนั้นมาแล้ว ลากและสักการะของกาก็หมดไป ไม่มีใครเหลียวแล กาจึงร้องกา ๆ แล้วบินจากไป

2) พระพุทธพจน์

อทสสเนน โมรสส	สิชิน มณชฎาณิน
กากัม ตตถ อปุเชสุ	มัสเสน จ ผลเนน จ.

⁸⁵ ขุ.ชา.จตุกก.อ. (บาลี) 4/137-140/320-323., (ไทย) 4/137-140/353-356.

⁸⁶ ขุ.ชา.จตุกก. (บาลี) 27/137-140/114., (ไทย) 27/137-140/185., ขุ.ชา.จตุกก.อ. (บาลี) 4/137-140/320-323., (ไทย) 4/137-140/353-356.

ยทา จ สรสมปนโน	โมโร พาเวรุมาคมา
อถ ลาโภ จ สกกาโร	วายสสส อหายน.
ยาว นุปปชชตี พุทโธ	ธมมราชา ปภงโกโร
ดาว อถเณ อปุเชสุ	ปุณฺณ สมณพราหมณ.
ยทา จ สรสมปนโน	พุทโธ ธมฺม อเทสยิ
อถ ลาโภ จ สกกาโร	ตติถียนํ อหายน ⁸⁷

เพราะยังไม่เห็นนกยูงที่มีหงอน มีเสียงอันไพเราะ ประชาชนในแคว้นพาเวรุ
นั้นได้พากันบูชาากด้วยเนื้อและผลไม้

แต่เมื่อใด นกยูงที่มีเสียงไพเราะมายังแคว้นพาเวรุ เมื่อนั้น ลากและสักการะ
ของเขาก็เสื่อมถอยไป

ตราบไต พระพุทธเจ้าผู้เป็นพระธรรมราชา ผู้ทำโลกให้สว่างไสวยังมีได้อุบัติ
ขึ้น ตรานั้น ประชาชนก็พากันบูชาสมณะและพราหมณ์เหล่าอื่นจำนวนมาก

แต่เมื่อใดพระพุทธเจ้าผู้มีพระสุรเสียงไพเราะทรงแสดงธรรม เมื่อนั้นลาก
สักการะของพวกเขาเดิรก็เสื่อมไป

3) อรรถกถา

ตตถ **สิขินฺติ** สีขาย สมณนาคตสส. **มณฺชฺญาณินฺติ** มธฺรฺสสรสส. **อปุเชฺสุนฺติ** อปุชยีสฺ.
มฺเสน จ ผลฺเลน จาติ นานปฺกาเรน มฺเสน ผลาผลฺเลน จ. **พาเวรุมาคมาติ** พาเวรฺรภูจฺ อาคโต. “ภาเวรุ”
ติปิ ปาโร. **อหายนฺติ** ปริหฺโน. **ธมฺมราชาติ** นวฺหิ โลกุตฺตรธฺเมหิ ปริสฺ รุเชตฺติ ธรรมราชา. **ปภงโกโรติ**
สตฺตโลกโองาสโลกสงฺขารโลกฺสุ อาโลกสฺส กตตฺตา ปภงโกโร. **สรสมปนฺโนติ** พฺรหมสฺสเรน สมณนาค
โต. **ธมฺม อเทสยิตฺติ** จตฺตฺสจฺจธมฺมํ ปกาเสสฺติ.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า **สิขิน** คือ ถึงพร้อมด้วยหงอน คำว่า **มณฺชฺญาณิน** คือ มี
เสียงอันไพเราะ คำว่า **อปุเชสุ** แปลว่า ได้พากันบูชา คำว่า **มฺเสน จ ผลฺเลน จ** ได้แก่ เนื้อและผลไม้
ใหญ่มีประการต่าง ๆ คำว่า **พาเวรุมาคมา** คือ มาถึงแคว้นพาเวรุ พระบาลีว่า **ภาเวรุ** ก็มี คำว่า
อหายน คือ เสื่อมสิ้นแล้ว คำว่า **ธมฺมราชา** มีรูปวิเคราะห์ว่า ชื่อว่า เป็นพระธรรมราชา เพราะทรงทำ
พุทธบริษัทให้ยินดีด้วยโลกุตตรธรรม 9 ประการ คำว่า **ปภงโกโร** ความว่า ชื่อว่า ฉายแสงพระรัศมี
เพราะทำแสงสว่างในสัตว์โลก โองาสโลก และสังขารโลก คำว่า **สรสมปนโน** คือ ทรงประกอบด้วย
พระสุรเสียงดุจเสียงพรหม คำว่า **ธมฺม อเทสยิ** ได้แก่ ทรงประกาศธรรมคืออริยสัจ 4

4) ประชุมชาดก

กา	เป็นนิครนถ์นาฏบุตร
ส่วนพญานกยูง	คือพระพุทธเจ้า ⁸⁸

5) **คติธรรม:** ตราบไตที่คนเรายังไม่พบของที่ดีกว่าก็เข้าใจว่า ของที่ตนมีอยู่เป็นของ
ประเสริฐเลิศลอย แต่เมื่อใดได้พบของที่ดีกว่าเข้า เมื่อนั้นของที่มีอยู่ก็เป็นของที่ไร้ค่าไปทันที
เหมือนกับเมื่อคนดีก้าวเข้ามา คนชั่วก็ต้องถอยไป

⁸⁷ ขุ.ชา. (บาลี) 27/153-156/116.

⁸⁸ ขุ.ชา.จตฺกก.อ. (บาลี) 4/153-156/335-338., (ไทย) 4/153-156/369-372.

19. ลมุกกิกชาดก

1) เนื้อเรื่องย่อ

ชาดกเรื่องลมุกกิกชาดก (357) ว่าด้วยนางนงกัสน์กับช่างเกเร

พระพุทธเจ้าทรงปรารภพระเทวทัตผู้ไม่มีความกรุณาปราณีแก่หมู่สัตว์ ตรัสชาดกว่า กาลครั้งหนึ่งพระโพธิสัตว์เกิดเป็นพญาช่างมีช่างบริวาร 80,000 เชือก อาศัยอยู่ในป่าหิมพานต์ ในที่ไม่ไกลจากที่อยู่ของช่างนั้นมีนางนงกัสน์ (นกต้อยตีวิด) ตัวหนึ่งทำรังอยู่ที่พื้นดิน มีลูกนกหลายตัว

วันหนึ่ง พญาช่างนำบริวารหากินไปถึงที่นั่น นางนงกัสน์กลัวว่าจะเหยียบลูกนก จึงพูดอ่อนวอนพญาช่างว่าอย่าได้เหยียบลูกนกเลย พญาช่างจึงยื่นคร่อมรังนกไว้ให้ช่างบริวารเดินผ่านไปก่อน แล้วกล่าวเตือนนางนงกัสน์ว่า ยังมีช่างดุร้ายอีกเชือกหนึ่งจงอ่อนวอนเอาเอง เมื่อช่างดุร้ายเชือกนั้นมาถึงที่นั่น นางนงกัสน์ก็พูดอ่อนวอนเช่นเดิม แต่ช่างนั้นไม่สนใจเดินเข้าไปกระที่บรังนกจนแตก แล้วเดินจากไป นางนงกัสน์จึงอาฆาตช่างเชือกนั้น แล้วไปหากา แมลงวันหัวเขียวและกบ เล่าเรื่องให้ฟัง แล้วขอความช่วยเหลือ ก็ได้ไปจิกตาของช่างตัวนั้นจนบอดทั้งสองข้าง แมลงวันหัวเขียวก็ไปไข่นอนใส่ตาช่างอีก สร้างความเจ็บปวดทรมานให้แก่ช่างเป็นอย่างยิ่ง ต่อมาช่างมองไม่เห็นทางเดินไปหาสระน้ำดื่ม ได้ยินเสียงกบร้องจึงคิดว่ากบร้องอยู่ข้างสระน้ำ แต่กบอยู่ข้างเหวจึงเดินไปตกเหวตายสมใจนางนงกัสน์

2) พระพุทธพจน์

วณทามิ ตํ กุณฺชร สมฺมชฺชิตฺตํ

อารณฺณกํ ยฺยปตฺติ ยสฺสสฺสี

ปกฺขเหตี ตํ ปณฺชลิกํ กโรมิ

มา เม วธึ ปุตฺตเก ทุพฺพลาเย.

วณทามิ ตํ กุณฺชร เอกจารึ

อารณฺณกํ ปพฺพตฺตานุโคจรี

ปกฺขเหตี ตํ ปณฺชลิกํ กโรมิ

มา เม วธึ ปุตฺตเก ทุพฺพลาเย.

วธิสฺสามิ เต ลมฺภิกเก ปุตฺตกาณิ

กึ เม ตฺวํ กาทฺสี ทุพฺพลาสิ

สตํ สหสฺसानิปี ตาทิสึนํ

วาเมเน ปาเทเน ปโปถเยยฺย.

น เหว สพฺพตฺถ พฺเลน กิจฺจํ

พลญฺหิ พาลสฺส วธาย โหติ

กริสฺสามิ เต นาคราชา อนตฺถํ

โย เม วธึ ปุตฺตเก ทุพฺพลาเย.

กาถญจ ปสฺส ลมฺภิกํ

มณฺฑุกํ นิลมกฺขิกํ

เอเต นาคํ อฆาเตสฺสุ

ปสฺส เวรฺสส เวรินํ

ตสฺมา หิ เวรํ น กยิราถ อပ္ปิเณนปิ เกนจิ⁸⁹

พญาช้าง ข้าพเจ้าขอไหว้ท่าน ผู้มีกำลังเสื่อมถอยโดยกาลที่มีอายุ 60 ปี ผู้อยู่ในป่า เป็นจำเอยง เพียบพร้อมด้วยยศ ข้าพเจ้าขอไหว้ท่านด้วยปีกทั้ง 2 ข้าง ขอท่านอย่าได้ฆ่าลูกน้อยผู้ด้อยกำลังของข้าพเจ้า

พญาช้าง ข้าพเจ้าขอไหว้ท่านผู้เที่ยวไปผู้เดียว อยู่ในป่า หากินตามเชิงเขา ข้าพเจ้าขอไหว้ท่านด้วยปีกทั้ง 2 ข้าง ขอท่านอย่าได้ฆ่าลูกน้อยผู้ด้อยกำลังของข้าพเจ้า

นี่นางนกลี เราจะฆ่าลูกน้อยของเจ้า เจ้ามีกำลังน้อยจะทำอะไรได้ เราจะใช้เท้าซ้ายบดขยี้นกลีเช่นเจ้า แม้ตั้ง 100,000 ตัวให้แหลกกลาย

กำลังไม่ใช่จะทำกิจให้สำเร็จทุกอย่าง เพราะว่า คนโง่เขลามีกำลังไว้เพื่อฆ่าผู้อื่นและตนเอง พญาช้าง ข้าพเจ้าจะทำความหายนะให้แก่ท่านที่ฆ่าลูกน้อยผู้ด้อยกำลังของเรา

ท่านจงดูกา นางนกลี กบ และแมลงวันหัวเขียว สัตว์เหล่านี้ได้ฆ่าช้างแล้ว จงดูการจองเวรของคนคู่เวรทั้งหลาย เพราะฉะนั้น พวกเธอย่างก่อเวรกับใคร ๆ แม้กับคนไม่เป็นที่รักเลย

3) อรรถกถา

ตตถ สฎฺฐิจิหายนฺตฺติ สฎฺฐิจิวสสกาเล หายนพลํ. ยสสฺสสินฺตฺติ ปวิวารสมฺปนฺนํ. ปกฺขเขหิ ตํ ปญฺจลิกํ กโรมีติ อหํ ปกฺขเขหิ ตํ อญฺชลิกํ กโรมีติ อตฺถโถ.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า สฎฺฐิจิหายนํ คือ มีกำลังเสื่อมถอย เมื่อเวลาอายุได้ 60 ปี คำว่า ยสสฺสสิ คือถึงพร้อมด้วยบิรवार คำว่า ปกฺขเขหิ ตํ ปญฺจลิกํ กโรมี ความว่า ข้าพเจ้าขอกระทำอัญชลีกรรมแก่ท่านด้วยปีกทั้งสอง

ตตถ ปพฺพตฺตานุโคจรนฺตฺติ ฆนฺเสลปพฺพเตสุ จ ปัสฺสพฺพเตสุ จ โคจรํ คณฺหนตํ.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า ปพฺพตฺตานุโคจรํ คือเที่ยวหากินที่บรรพตสำเร็จแล้วด้วยก้อนศิลา และที่บรรพตสำเร็จแล้วด้วยดิน

ตตถ วธิสฺสามิ เตติ ตวํ กสฺมา มม วิจรณฺมคฺเค ปุตฺตกาณิ จเปสิ ยสฺมา จเปสิ ตสฺมา วธิสฺสามิ เต ปุตฺตกาณิตี วทติ. ที เม ตวํ กาทฺหสิตี มยํ มหาลาณสฺส ตวํ ทพฺพลา ที กริสฺสสิ. ปโปถเยยฺยนฺตฺติ อหํ ตาทิสานํ ลกฺขิกานํ สตสฺสทสฺสมปิ วาเมเน ปาเทเน สลฺยจฺญณฺเณยฺยํ ทกฺขินฺปาเทเน ปน กถาว นตฺถิติ.

บรรดาคำเหล่านั้น ด้วยคำว่า วธิสฺสามิ เต ช้างโตนนั้นกล่าวว่า ทำไมเจ้ามาทิ้งลูกน้อยไว้ในทางเดินของเรา เพราะเจ้ามาทิ้งไว้ ฉะนั้น เราจะฆ่าลูกน้อยของเจ้าเสีย คำว่า ที เม ตวํ กาทฺหสิ ความว่า เจ้าด้อยกำลังจะทำอะไรแก่เราผู้มีกำลังมาก คำว่า ปโปถเยยฺยํ ความว่า นางนกลีเช่นพวกเจ้าแม้ตั้ง 100,000 ตัว เราพึงขยี้ให้แหลกไปเพียงเท้าซ้าย ส่วนเท้าขวาไม่ต้องกล่าวถึง

ตตถ พเลนาติ ภายพเลน. อนตฺถนฺตฺติ อวฺชตฺถิ. โย เมติ โย ตวํ มม ทพฺพลาเย ปุตฺตเก วธิ ฆาเตสิ.

⁸⁹ ขุ.ชา. (บาลี) 27/39-43/129-130.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า **พเลน** คือ กำลังกาย คำว่า **อนตถ** ได้แก่ ความไม่เจริญ คำว่า **โย เม** ความว่า ที่ท่านฆ่าคือเปียดเบียนลูกน้อยผู้ด้อยกำลังของเรา

ตตถ **ปสสาติ** อนิยามิตาลปนเมตฺ ภิกุชฺ ปน สนธาย วุตตตทา ปสสถ ภิกุชเวติ วุตตฺ โหติ. **เอเตติ** เอเต จตฺตารโ เอกโต หุตฺวา. **อฆาเตสฺสูติ** ตํ วรฺสีสุ. **ปสส** **เวรสฺส** **เวรินฺนติ** ปสสถ เวกานํ เวกสฺส คตฺตินติ อตฺโถ.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า **ปสส** นี้ เป็นคำกล่าวมิได้กำหนด และมีคำอธิบายที่ท่านกล่าวไว้ว่า “จงดูเถิด ภิกุชฺทั้งหลาย” เพราะพระพุทธองค์ตรัสหมายถึงพวกภิกุชฺ คำว่า **เอเต** ได้แก่ สัตว์ทั้ง 4 เหล่านี้ร่วมใจกัน คำว่า **อฆาเตสฺ** ได้แก่ ฆ่าช้างนั้น คำว่า **ปสส เวกสฺส เวกินฺ** ความว่า จงดูความเป็นไปแห่งเวรของผู้มีเวรทั้งหลาย

4) ประชุมชาดก

ช้างดุร้าย

เป็นพระเทวทัต

พญาช้าง

คือพระพุทธเจ้า⁹⁰

5) **คติธรรม:** อย่าหมิ่นศัตว์ว่ามีกำลังน้อย ผู้มีกำลังเหนือกว่าผู้อื่น ไม่ควรเปียดเบียน ช่มเหงผู้มีกำลังน้อยกว่า เพราะวิสัยของผู้ถูกเปียดเบียน ย่อมหาอุบายแก้แค้นจนสำเร็จ⁹¹ เหมือนนางนกไส้ อีกประการชี้ให้เห็นว่า กำลังกายย่อมสู้กำลังปัญญาไม่ได้ ดังพระพุทธเจ้าเทศนาไว้ว่า ปณณปปมชฺเชย⁹² บุคคลไม่พึงประมาทปัญญา⁹³ พระพุทธองค์ตรัสว่า “ภิกุชฺทั้งหลาย ขึ้นชื่อว่าเวรไม่ควรทำกับใคร ๆ แม้สัตว์ทั้ง 4 ร่วมมือกันทำให้ช้างผู้มีกำลังมากกว่าให้ตายได้” แล้วตรัสต่อว่า “ท่านจงดูกา นางนกไส้ กบ และแมลงวันหัวเขียว สัตว์เหล่านี้ได้ฆ่าช้างแล้ว จงดูการจองเวรของคนคู่เวรทั้งหลาย เพราะฉะนั้น พวกเธออย่าได้ก่อเวรกับใคร ๆ แม้กับคนไม่เป็นที่รักเลย”⁹⁴ อย่างสร้างเวรกับใคร ๆ เพราะผลร้ายจะสนองตอบอย่างรุนแรงเช่นกัน

20. สุตฺตนิชาดก

1) เนื้อเรื่องย่อ

ชาดกเรื่องสุตฺตนิชาดก (360) ว่าด้วยพระนางสุตฺตนิผู้มีผิวหอม

พระพุทธเจ้าทรงปรารภภิกุชฺผู้กระสันอยากสึกเพราะสตรี จึงได้ตรัสนำชาดกว่า ในอดีตกาล พระเจ้าแผ่นดินพระนามว่าตัมพราช ครองเมืองพาราณสี มีพระอัครมเหสีพระนามว่าสุตฺตนิ ทรงพระรูปโฉมอันล้ำเลิศ พระโพธิสัตว์เป็นพญาครุฑ อยู่ในสุบรรณพิภพ วันหนึ่ง พญาครุฑแปลงเพศเป็นมาณพไปเล่นสกากับพระเจ้าตัมพราช เมื่อได้พบกับพระนางสุตฺตนิก็มีจิตปฏิพัทธ์กัน พระยาสุบรรณจึงบันดาลให้เกิดลมพายุขึ้นในเมือง และทำเมืองให้มีตลง แล้วพาพระมเหสีเหาะไปสมสู่ อภิกรมย์ยังพิภพของตนแล้วก็ไปเล่นสกากับพระเจ้าแผ่นดินอีก

ฝ่ายพระเจ้าแผ่นดินทรงให้คนธรรพ์ ชื่อว่าอัคคะ ไปตามหาพระมเหสีที่หายไป คนธรรพ์จึงออกไปค้นหา ได้ติดเรือของพ่อค้าไป คนธรรพ์ได้ขับร้องเพลงจนพวกปลาเต้นจนเรือแตก

⁹⁰ ขุ.ชา.ปญจก.อ. (บาลี) 4/39-43/389-392., (ไทย) 4/39-43/431-435.

⁹¹ พุณคักคิ์ ศักดานุวัฒน์, นิทานชาดก พระเจ้าห้าร้อยชาติ, หน้า 164.

⁹² ม.อ. (บาลี) 14/343/306., 14/348/307., 14/368/314.

⁹³ ม.อ. (ไทย) 14/343/403., 14/348/405., 14/368/413.

⁹⁴ ขุ.ชา.ปญจก. (บาลี) 27/43/130., (ไทย) 27/43/207.

นายอัคคะจึงได้เกาะแผ่นดินกระดานลอยไปจนถึงสุบรรณพิภพ พบพระนางสุสันธิเทวี ได้ร่วมอภิรมย์กัน โดยปกปิดพระยาสุบรรณไว้ เมื่อมีเรื่องผ่านมา นายอัคคะจึงได้นั่งเรือกลับไปยังเมืองพาราณสีและได้เฝ้าพระเจ้าแผ่นดิน เมื่อพระยาสุบรรณมาเล่นสกาอีก อัคคะคนธรรพ์จึงถือพิณขับร้องถวายพระเจ้าแผ่นดินถึงเรื่องพระนางสุสันธิ พระยาสุบรรณจึงได้รู้ความจริงเกิดร้อนใจ จึงนำพระนางมาถวายคืนพระเจ้าแผ่นดินแล้วไม่กลับมาอีกเลย

2) พระพุทธพจน์

วาติ คนโธ ติมิรานัน	กุสมุทโท จ โฆสวา
ทุเร อีโต สุโยนนที	ตมพ กามา ตุทนต์ ม.
กถิ สมุททมตริ	กถิ อทททกชิ เสทุม
กถิ ตสสา จ ตยทถจ	อหุ สคค สมากโม.
กุรุกจฉา ปยาตานัน	วาณิชาเน ธเนสินัน
มกเรหิ อภิทา นาวา	ผลเกนาหมปลวี.
สา ม สณเหน มุทุนา	นิจจัน จนนทคนธินัน
องเคน อุทธี ภาททา	มาตา ปุตตว โอรส.
สา ม อนเนน ปาเนน	วตเถน สยเนน จ
อตตนาปิ จ มนทกชิ	เอว ตมพ วิชานน ⁹⁵

กลิ่นดอกติมิระหอมตลอดบอบอวล กลิ่นสมุททกระทบฝั่งดังกึกก้อง พระนางสุสันธิประทับอยู่ไกลจากพระนครนี้มาก พระเจ้าตัมพะ กามทั้งหลาย ย่อมเสียดแทงข้าพระองค์

ท่านข้ามสมุททไปได้อย่างไร เห็นเกาะเสรมะได้อย่างไร ท่านอัคคะ พระนางกับท่านพบกันได้ได้อย่างไร

เมื่อเรือพวกพ่อค้าผู้แสวงหาทรัพย์ออกไปจากท่าภรูกัจฉา ถูกปลามังกรตีแตก ข้าพเจ้าเกาะแผ่นดินกระดานลอยไป

พระนางสุสันธิมีพระวรกายหอมเพราะกลิ่นจันทน์อยู่เป็นนิตย์ ทรงปลอบโยนข้าพระองค์ด้วยพระสุรเสียงอันไพเราะนุ่มนวล แล้วทรงอุ้มข้าพระองค์เหมือนมารดาอุ้มลูกในไส้

พระนางสุสันธิมีดวงพระเนตรอ่อนโยน ทรงบำรุงข้าพระองค์ด้วยข้าว น้ำ ผ้า และที่นอนด้วยพระองค์เอง ข้าแต่พระเจ้าตัมพะ ขอพระองค์ทรงทราบอย่างนี้

3) อรรถกถา

ตตถ ติมิรานนติ ติมิรุกขปุพานัน. ตัง กิร นิโคโรธัง ปริวาเรตวา ติมิรุกขา อตถิ เต สนนธาเยว วทติ. กุสมุทโทติ ชุททกสมุทโท. โฆสวาติ มหารโว. ตสเสว นิโคโรธสส สนนติเก สมุททัง สนนธาเยวมาห. อีโตติ อิมมหา นครา. ตมพาทิ ราชาเน อาลปติ. อถ วา ตมพกามาติ ตมเพน กามิต-กามา ตมพกามา นาม. เต ม หทย วิชณตติตี ทีเปติ.

⁹⁵ ขุ.ชา. (บาลี) 27/55-59/131.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า **ติมิรานิ** ได้แก่ ดอกไม้ชื่อติมิระ นัยว่า ต้นติมิระทั้งหลายขึ้นล้อมต้นนิโครธนั้น คนธรรพกล่าวอย่างนั้น หมายถึงต้นติมิระเหล่านั้น สมุทระคือน้ำ ชื่อว่าคลื่นสมุทระ (กุสมุทโท) คำว่า **โฆสวา** คือมีเสียงครื้นเครง คนธรรพกล่าวอย่างนั้น หมายถึงทะเลใกล้ต้นนิโครธนั้น คำว่า **อิโต** ได้แก่จากเมืองนี้ เขาเรียกพระเจ้าแผ่นดินด้วยคำว่า พระเจ้าตัมพะ (ตมพ) อีกอย่างหนึ่งด้วยคำว่า **ตมพกามา** เขาแสดงว่า กามารมย์ที่พระเจ้าตัมพะทรงประสงค์ ชื่อว่าตัมพกาม ตัมพกามนั้น แหงใจข้าพเจ้า

ตตถ **เสทุมุนติ** เสทุมที่ปี บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า **เสทุม** คือ เกษนาศ

ตตถ **สา มั สณฺเฬน มุฑฺฒนาติ** เอว ผลเกณ ตีริ อุตติณฺณ มั สมุทฺทตีเร วิจฺจรฺตี สา ทิสฺวา “มา ภายี”ติ สณฺเฬน มุฑฺฒนา วจเณน สมฺมสาเสตฺวาติ อตฺถเ. **องฺเคนาติ** พาหุยุคฺหิ อธิ “องฺเคนา”ติ วุตฺตํ. **ภทฺทาทิ** ทสฺสนียา ปาสาทิกา. **สา มั อนุเนนาติ** สา มั เอเตน อนุนาทินา สนฺตปฺเปสฺสิติ อตฺถเ. **อตฺตนาปิ จาติ** น เกวลั อนุนาทิว อตฺตนาปิ มั อภิรเมเนติ สนฺตปฺเปสฺสิติ ทีเปติ. **มนทกฺขิติ** มนททสฺสนิมุฑฺฒนา อากาเรน โอลิณสฺสลาติ วุตฺตํ โหติ. “**มตฺตกฺขิ**”ติปิ ปาโร มทฺมตฺเตหิ วิย อกฺขิธี สมนฺนาคตฺตาติ อตฺถเ. **เอว ตมพฺวาติ** เอว ตมพฺราช ชานาหิตี.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า **สา มั สณฺเฬน มุฑฺฒนา** ความว่า ข้าพเจ้ากำลังข้ามฝั่งด้วยแผ่นกระดานอย่างนั้น พระนางผู้เที่ยวอยู่ริมทะเล พบเข้าแล้ว จึงปลอบโยนด้วยวาจาอ่อนหวาน นุ่มนวลว่า “ท่านอย่ากลัวเลย” แขนงทั้งคู่เรียกว่า อังคะ ในคำว่า **องฺเคน** นี้ คำว่า **ภทฺท** ได้แก่ นำดู คือนำเลื่อมใส คำว่า **สา มั อนุเนน** ความว่า พระนางปรนปรี้อข้าพเจ้าให้อิ่มหนำ ด้วยอาหารเป็นต้นนี้ ด้วยคำว่า **อตฺตนาปิ จ** คนธรรพชื่อว่าอัครแสดงว่า “ไม่ใช่ด้วยอาหารมีข้าวเป็นต้นอย่างเดียว พระนางอภิรมย์กับข้าพเจ้าให้พอใจแม้ด้วยตนเอง คำว่า **มนทกฺขิ** คือ มีนัยตาหวาน มีคำกล่าวอธิบายว่า มีปกติมองดูด้วยอาการอ่อนโยน พระบาลีว่า **มตฺตกฺขิ** (มีพระเนตรชวนให้มัวเมา) ดังนั้นก็มี อธิบายว่า ประกอบด้วยดวงตาเหมือนทำให้มัวเมา คำว่า **เอว ตมพ** คือ ข้าแต่พระเจ้าตัมพะ ขอจงทราบอย่างนี้เถิด

4) ประชุมชาดก

พระเจ้าตัมพราช	เป็นพระอานนท
พระยาสุบรรณ	คือพระพุทธเจ้า ⁹⁶

5) **คติธรรม:** ผู้หญิงนั้นเลี้ยงยากและไวใจได้ยากที่สุด แม้จะเก็บนางใส่ไว้ในกำปั้นลั่นกุญแจอย่างแน่นหนา นางก็ต้องหาทางออกมาคบชู้ผู้ชายอื่นจนได้ และไม่ควรมีผิดในลูกเมียผู้อื่น อย่าวางใจในสตรี แม้จะได้ขึ้นชื่อว่าเป็นสามีภรรยาแล้ว

21. มิตตวินทุกชาดก

1) เนื้อเรื่องย่อ

ชาดกเรื่องมิตตวินทุกชาดก (369) ว่าด้วยนายมิตตวินทุกะ ผู้ว่ายากสอนยาก พระพุทธเจ้าทรงปรารภภิกษุว่ายากรูปหนึ่ง จึงได้ตรัสชาดกว่า ในอดีตกาล ครั้งศาสนาพระกัสสปพุทธเจ้า มีบุตรเศรษฐีคนหนึ่งชื่อว่ามิตตวินทุกะ บิดามารดาเป็นพระโสดาบัน เมื่อบิดาตายลงมารดาจึงได้สั่งสอนให้รู้จักให้ทาน รักษาศีล มารดาได้จ้างให้เขาไปรักษาอุโบสถศีล เขาก็ไป

⁹⁶ ขุ.ชา. ปญจก.อ. (บาลี) 4/55-59/403-406., (ไทย) 4/55-59/447-451.

นอนหลับจนเช้าจึงได้มารับค่าจ้าง แล้วนำไปทำทุนค้าขายได้กำไรมามาก จึงคิดจะลงเรือไปค้าขาย
 มารดาห้ามปราม ทัดทานขอร้องไม่ให้ไป เขาก็ไม่เชื่อฟัง กลับทุบตีมารดาและผลักใส่จนทำให้นางล้ม
 ลงเสียชีวิต แล้วเขาก็ออกเดินทางลงเรือเล่นไปในทะเล เรือล่องไปได้ 7 วัน ก็หยุดนิ่ง มิตตวินทุกะจับ
 ได้สลาทากาลกิณี 3 ครั้ง เขาจึงถูกจับลอยแพกลางทะเล ไปถึงเกาะแห่งหนึ่ง ได้นางเวมานิกเปรต⁹⁷ 4
 นางในวิมานแก้วผลึก ลอยแพต่อไปก็ได้นางเวมานิกเปรตอีก 8 นางอยู่ในวิมานเงิน 16 นางอยู่ใน
 วิมานแก้วมณี และ 32 นางอยู่ในวิมานทอง ด้วยความที่ไม่รู้จักพอและเป็นผู้ว่ายากไม่ฟังใคร มิตตวิน
 ทุกะจึงไปถึงอุสสทนรกที่เขาเห็นเป็นเมือง ๆ หนึ่ง ได้เห็นสัตว์นรกมีจักรกรดพัดอยู่บนศีระษะเห็นว่า
 เป็นดอกบัว จึงร้องขอ เมื่อจักรกรดพัดบดศีระษะจึงได้รับทุกข์ทรมานแสนสาหัส

ครั้งนั้น เทวราชโพธิสัตว์เที่ยวไปถึงอุสสทนรก มิตตวินทุกะจึงถามว่า ตนทำ
 บาปกรรมใดไว้ เทพบุตรตอบว่า เพราะตณหาความโลภ ไม่รู้จักพอ จึงต้องรับกรรมถูกจักรกรดปั่น
 ศีระษะเช่นนี้ เทพบุตรตอบแล้วก็กลับไปสู่วิมาน ส่วนมิตตวินทุกะต้องทนทุกข์ทรมานรับกรรมนั้นนาน
 แสนนาน

2) พระพุทธพจน์

กฺยาหํ เทวานมกรํ	ก็ ปาปํ ปกตํ มยา
ยํ เม สิริสมิ โอิหจจ	จกุกํ ภมตี มตถเก.
อติกกมม รณณํ	สทามตตถจ พุภกํ
พฺรหฺมตตรถจ ปาสาทํ	เกนตเถน อิธาคโต.
อิโต พหุตรา โภคา	อตร มถเณ ภาวิสฺสเร
อิติ เอตาย สญญาย	ปสฺส มํ พยสนํ คตํ.
จตุพฺภิ อฏฺฐชฺฌคมา	อฏฺฐาหิปี จ โสพส
โสพฺสชาติ จ พาทตีส	อตริจฺฉํ จกฺกมาสโ
อิจฺฉาหตฺสส โปสฺสส	จกุกํ ภมตี มตถเก.
อุปริวิสาลา ทุปฺปฺรา	อิจฺฉา วิสฺฐคามินี
เย จ ตํ อนุชิตฺตมฺ	เต โหนตี จกฺกธารีโน ⁹⁸

ข้าพเจ้าได้กระทำอะไรไว้แก่เหล่าเทวดา ข้าพเจ้าได้กระทำความชั่วอะไรไว้
 จักรนี้จึงได้จรดที่ศีระษะแล้วพัดผ่นอยู่บนกระหม่อมของข้าพเจ้า

เพราะเหตุอะไรเล่า ท่านล่วงเลยปราสาทแก้วผลึก ปราสาทเงิน ปราสาท
 แก้วมณี และปราสาททอง แล้วมา ณ ที่นี้

ขอท่านจงดูข้าพเจ้าผู้ถึงความหายนะ เพราะความสำคัญนี้ว่า ในที่นี้โภคะ
 ทั้งหลายเห็นจะมีมากกว่าปราสาททั้ง 4 หลังนี้

ท่านเมื่อมีความปรารถนามากเกินไป ได้ครอบครองนารี 4 นาง ไม่พอใจ
 นางทั้ง 4 ได้ครอบครองนารี 8 นาง ไม่พอใจนางทั้ง 8 ได้ครอบครองนารี 16
 นาง ไม่พอใจนาง ทั้ง 16 ได้ครอบครองนารี 32 นาง ไม่พอใจนางทั้ง 32

⁹⁷ เวมานิกเปรต คือ เปรตจำพวกหนึ่ง มีวิมาน ได้เสวยสุขเป็นเทพธิดาอยู่ในวิมาน 7 วัน แล้วต้องไป
 เสวยทุกข์เป็นเปรต 7 วัน สลับกันเช่นนี้ไปตลอดจนกว่าจะพ้นกรรม.

⁹⁸ พุ.ชา. (บาลี) 27/100-104/137.

จึงได้ประสบจักร จักรจึงพัดผันอยู่ที่ศีรษะของท่านผู้ถูกความปรารถนามาก
เกินไปขจัดแล้ว

ขึ้นชื่อว่าความอยาก มีสภาพแผ่ไปยังใหญ่ไพศาล ทำให้เต็มได้ยาก ก็ชน
เหล่าใด กำหนดตามความอยาก ชนเหล่านั้นจึงต้องเทินจักรไว้

3) อรรถกถา

ตตถ **กฺยาหํ เทวานมกรฺนฺติ** สามิ เทวปฺตฺต กิ นาม อหํ เทวานํ อกริ กิ มํ เทวา
โปถเนตฺติ. กิ **ปาปิ ปกตํ มยาติ** ทุกฺขมหนตตาย เวทนาปฺตฺโต อตฺตนา กตํ ปาปิ อสฺสฺสฺสฺสฺสฺส
เอวมาห. **ยํ เมติ** เยน ปาเปเน มม สิริสฺมึ โอิหจฺจ โอิหนิตฺวา อิหํ ชุรจฺกํ มม มตฺถเก รมฺติ ตํ กิ นามาติ?

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า **กฺยาหํ เทวานมกรฺ** ความว่า เทพบุตร ข้าพเจ้าได้ทำอะไรให้
เหล่าเทวดา เพราะเหตุไร เทวดาทิ้งหลาย จึงบดขยี้ข้าพเจ้า ด้วยคำว่า **กิ ปาปิ ปกตํ มยา** ความว่า
นายมิตตวินทุกะนั้นได้รับเวทนา เพราะความที่ตนมีทุกข์มาก กำหนดบาปที่ตนทำไม่ได้ จึงกล่าวอย่าง
นี้ คำว่า **ยํ เม** ความว่า จักรกรรณนี้จรดคือกระทบศีรษะข้าพเจ้า ได้แก่พัดผันบนศีรษะข้าพเจ้า บาบนั้น
ชื่ออะไร

ตตถ **รมณกฺนฺติ** ผลิกปาสาหิ. **สทามตฺตฺนฺติ** รชตปาสาหิ. **ทฺฏกฺนฺติ** มณิปาสาหิ.
พรหมตฺตรญฺจ ปาสาทฺนฺติ สุวณฺณปาสาทฺญจ. **เกนตฺถเณนาติ** ตฺวํ เอเตสุ รมณกาทีสุ จตฺสฺสฺส อฏฺฐ สฺโสฬส
ทฺวตฺตีสาติ เอตา เทวธิตโร ปหาย เต ปาสาเท อติกฺกมิตฺวา เกน การเณน อิช อาคโถติ.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า **รมณกํ** ได้แก่ ปราสาทที่ตกแต่งด้วยแก้วผลึก คำว่า
สทามตฺตํ ได้แก่ปราสาทที่สำเร็จด้วยเงิน คำว่า **ทฺฏกํ** ได้แก่ ปราสาทที่ตกแต่งด้วยแก้วมณี คำว่า
พรหมตฺตรญฺจ ปาสาหิ ได้แก่ และปราสาทที่แล้วด้วยทองคำ คำว่า **เกนตฺถเณ** อธิบายว่า เพราะเหตุไร
ท่านจึงละทิ้ง เทพธิดาเหล่านี้ คือ เทพธิดา 4 นาง 8 นาง 16 นาง 32 นาง ที่ปราสาทแก้วผลึกเป็นต้น
เหล่านี้ ล่วงเลยปราสาทเหล่านั้นมาในที่นี้

ตตถ **อิโต พฺหุตราติ** อิมฺเส จตฺสฺส ปาสาทฺเสสุ โภเคหิ อติเรกตรา ภาวิสฺสนฺติ.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า **อิโต พฺหุตรา** ความว่า คงจะยิ่งกว่าโภคสมบัติทั้งหลายใน
ปราสาท 4 หลังนี้

ตตถ **อุปริ วิสาลาติ** มิตตฺวินทกฺ ตณฺหา นามเสสา อาเสวียมานา อุปริวิสาลา โหติ
ปตฺถญา มหาสมฺมุทโท วีย ทฺพปฺปฺรา รฺพาทีสุ อารมฺมณฺเส ตํ ตํ อารมฺมณํ อิจฺจมานาย อิจฺจาย ปตฺถญา
วิสฺฐคามินี ตสฺมา เย ปฺริสา ตํ เอวรฺูปํ ตณฺหํ อนุคิซฺมณฺติ ปฺนฺปฺนฺ คิทฺธา ทฺตฺวา คณฺหนฺติ. **เต โหนฺติ**
จกฺกธารีโนติ เต เอตํ ชุรจฺกํ ธารเณตฺตี วัตติ.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า **อุปริ วิสาลา** ความว่า มิตตวินทุกะ ขึ้นชื่อว่าตัณหาขึ้น เมื่อ
ส่องแสงมากเข้า ก็ย่อมแผ่กว้างขวางต่อไป ธรรมดาตัณหาที่แผ่ไป บุคคลให้เต็มได้ยาก เปรียบเหมือน
มหาสมุทรที่มีสภาพแผ่ไปตามความอยาก คือตามความปรารถนาที่แผ่ไปถึงอารมณ์นั้น ๆ ในบรรดา
อารมณ์มีรูปเป็นต้น เพราะฉะนั้น ชนเหล่าใดกำหนดคล้อยตามตัณหาเห็นปานนั้น คือยินดีติดใจรับเอา
บ่อย ๆ ด้วยคำว่า **เต โหนฺติ จกฺกธารีโน** พระโพธิสัตว์กล่าวอธิบายว่า “คนเหล่านั้น ย่อมทูลจักรกรร
ณนี้”

4) ประชุมชาดก

มิตตวินทุกะ เป็นภิกษุว่ายาก
ส่วนเทพบุตร คือพระพุทธเจ้า⁹⁹

5) **คติธรรม:** อย่าเห็นกงจักรเป็นดอกบัว กรรมชั่วที่ทำไว้ย่อมสามารถลงตาให้เห็น กงจักรเป็นดอกบัว เห็นผิดเป็นชอบ ผู้ที่มีความปรารถนามากเกินไป ไม่รู้จักพอ คนหัวดี ไม่เชื่อฟังคำ ตักเตือนของพ่อแม่ ครู อาจารย์หรือผู้ที่ปรารถนาดี ย่อมได้รับความทุกข์ทรมานแสนสาหัส คนทำร้าย บุพการี ต้องตกนรกทั้งเป็น ผู้ว่ายากสอนยากมักได้รับผลร้ายเสมอ

22. ทัพภุปุพผชาดก

1) เนื้อเรื่องย่อ

ชาดกเรื่องทัพภุปุพผชาดก (400) ว่าด้วยสุนัขจิ้งจอกตัดสินคดี

พระพุทธเจ้าทรงปรารภพระอุปนันทกาคยบุตรผู้โลภมาก ได้ตรัสชาดกว่า กาลครั้งหนึ่ง พระโพธิสัตว์เกิดเป็นรุกขเทวดาประจำอยู่ต้นไม้ที่ฝั่งแม่น้ำ มีสุนัขจิ้งจอกสองตัวเมีย วัน หนึ่งตัวเมียเกิดแพ้ท้องอยากกินเนื้อสด ๆ ให้สุนัขสามีช่วยหามาให้หน่อย ขณะนั้นมีนาก 2 ตัวหากิน อยู่ฝั่งแม่น้ำนั้น ตัวหนึ่งหากินอยู่ในน้ำลึก อีกตัวหนึ่งหากินตามฝั่ง วันนั้น นากตัวหากินในน้ำลึกได้ปลา ตัวใหญ่ตัวหนึ่ง แต่ไม่สามารถนำปลาขึ้นฝั่งได้ จึงเรียกนากอีกตัวมาช่วยกัน พอลากปลาขึ้นฝั่งได้แล้ว นากทั้งสองตัวทะเลาะกันตกลงแบ่งปลากันไม่ได้ พอดีสุนัขจิ้งจอกชื่อว่าทัพภุปุพผะเดินผ่านไปพบเข้า นากทั้งสองตัวจึงให้สุนัขจิ้งจอกช่วยตัดสินให้ สุนัขจิ้งจอกจึงแบ่งปลาออกเป็น 3 ส่วน โดยท่อนหาง เป็นของนากผู้หากินตามฝั่ง ท่อนหัวเป็นของนากผู้หากินทางน้ำลึก ส่วนท่อนกลางเป็นของสุนัขจิ้งจอก ผู้พิพากษา แล้วคาบเอาปลาท่อนกลางไปให้แก่เมีย นากทั้ง 2 จึงพูดกันว่า ถ้าไม่ทะเลาะกัน ก็จะมี อาหารไปนานวัน รุกขเทวดาเห็นเหตุการณ์นั้นโดยตลอด

2) พระพุทธพจน์

อนุดีรจारी ภททนต์	สหายนนุชาว มั
มหา เม คหิตโต มจโณ	โส มั หรติ เวคสา.
คัมภีรจारी ภททนต์	ทพหิ คณหาหิ ถามสา
อหิ ตั อุตฺถริสสามิ	สุปนฺโน อูรคามิว.
วิวาโท โน สมุปนฺโน	ทพภุพฺผ สุโณหิ เม
สเมหิ เมธคํ สมมา	วิวาโท วุพสมมตํ.
ธมฺมภูโรหิ ปุเร อาสี	พหู อชฺฐา เม ตีริตา
สเมหิ เมธคํ สมมา	วิวาโท วุพสมมตํ.
อนุดีรจारी นงฺคุฏฐ	สีสํ คัมภีรจारीโน
อจฺจายํ มชฺฌิโม ชณฺโฑ	ธมฺมภูจฺจสส ภวิสสตี.
จิรมปี ภกฺโข อภวิสส	สเจ น วิวเทมเส
อสีสํ อนนฺงคุฏฐ	สิงคาลो หรติ โรหิตํ.

⁹⁹ ขุ.ชา.เอกก.อ. (บาลี) 2/82/166-167., (ไทย) 2/82/166-167., ขุ.ชา.เอกก.อ. (บาลี) 2/104/233-234., (ไทย) 2/104/237-238., ขุ.ชา.ปญจก.อ. (บาลี) 4/100-104/426-428., (ไทย) 4/100-104/474-476.

ยถาปิ ราชา นนุเทยย	รชชํ ลทธาน ขตติโย
เอวามชช นนุทามิ	ทิสวา ปุณณมุขํ ปตี.
กถํ นุ ถลโซ สนโต	อุทเก มจจํ ปรามสิ
ปุฏฺโฐ เม สมม อุกขาหิ	กถํ อธิคตํ ตยา.
วิวาเทน กิสา โหนติ	วิวาเทน ธนุกุชยา
ชีนา อุททา วิวาเทน	ภุชช มายาวิ โรหิตํ.
เอวเมว มนุสเสสุ	วิวาโท ยตถ ชายติ
ธมมภูส ปฏฺฐาวติ	โส ทิ เนสํ วินายโก
ธนาปิ ตตถ ชียนติ	ราชโกโส ปวทตฺต ¹⁰⁰

เพื่อนผู้เจริญ เพื่อนผู้เที่ยวไปตามริมฝั่ง จงวิ่งตามเรามาเถิด เราจับปลาใหญ่
ได้แล้ว มันพาเราไปอย่างรวดเร็ว

เพื่อนผู้เจริญ เพื่อนผู้เที่ยวไปในน้ำลึก จงจับมันไว้ให้มันคงด้วยกำลัง เรา
จะยกมันขึ้นมาเหมือนนกครุฑโฉบสูงขึ้น

พวกเราเกิดวิวาทกันขึ้น พ่อทัพภูปุผะจงฟังเรา เพื่อนจงระงับความทะเลาะ
กัน ขอความวิวาทจงสงบไป

เมื่อก่อนเราเป็นผู้ตั้งอยู่ในธรรม พิจารณาคติมาแล้วมากมาย เพื่อน เราจะ
ระงับความทะเลาะกัน ความวิวาทจงสงบไป

นาคตัวที่เที่ยวไปตามริมฝั่งจงเอาหางไป ตัวที่เที่ยวไปในน้ำลึกจงเอาหัวไป
ส่วนท่อนกลางนี้ตกเป็นของเราผู้ตั้งอยู่ในธรรม จักเป็นของผู้พิพากษา

ถ้าเราไม่ทะเลาะกัน จักมีอาหารไปนานวัน สุนัขจึงจอกคอบเอาปลาตะเพียน
ที่ไม่ใช่ท่อนหัวท่อนหางไปเสียแล้ว

วันนี้เรายินดีเพราะเห็นผู้มีหน้าเบิกบาน เหมือนขัตติยราชทรงยินดีเพราะได้
ราชสมบัติ

ทำไมหนอ ท่านเกิดอยู่บนบกจึงจับปลาในน้ำได้ นี่ท่านผู้ร่วมชีวิต ฉันทามแล้ว
โปรดบอก ท่านได้มาอย่างไร

เพราะการทะเลาะกัน สัตว์จึงผ่ายผอม ทรัพย์จึงสิ้นไป พวกนากเสื่อมเพราะ
การทะเลาะกัน แม่มายาวิ เธอจงกินปลาตะเพียนเถิด

ในหมู่มนุษย์ก็เช่นเดียวกัน เกิดการทะเลาะในทีใด ก็จักพากันไปหาผู้ตั้งอยู่
ในธรรมในที่นั้น ผู้วินิจฉัยคดีนั้นเป็นผู้ตัดสินให้พวกเขา ในการทะเลาะนั้นก็จักพา
กันหมดสิ้นทรัพย์ไป พระคลังหลวงก็จะเพิ่มพูน

3) อรรถกถา

ตตถ สหายมนุชว มนติ สหาย อนุชว มํ สนธิวเสน ม-กาโร วุตโต. อิหํ วุตตํ โหติ:-
ยถาหํ อิมินา มจฺเณน น สํหีรามิ เอวํ มํ นนฺคฺกุชฺชณฺเต คเหตุวา ตวํ อนุชววาติ.

¹⁰⁰ ขุ.ชา. (บาลี) 27/29-38/166.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า **สหายมนุสฺราว มํ** คือ สหายเอ๋ย ท่านจงว่าตามเรามาเถิด ม-อักษร ท่านกล่าวไว้ด้วยอำนาจการเชื่อมคำ นากกล่าวอธิบายไว้แบบนี้ว่า “ท่านจงว่าตามเรามา คาบ ที่ท่อนหาง โดยประการที่เราจะไม่ถูกปลานี้ลากให้เคลื่อนที่ได้”

ตตถ **ถามสาตี** ถาเมน. **อุทฺทริสสามิตี** นิทริสสามิ. **สุปฺณโณ** **อุรคามิวาตี** ครุโฬ **สปฺปิ** **วีย.**

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า **ถามสา** คือ โดยกำลัง คำว่า **อุทฺทริสสามิ** คือจะนำไป คำว่า **สุปฺณโณ** **อุรคามิว** คือ เหมือนครุฑขุดงู

ตตถ **ทพฺภปุปฺผาตี** ทพฺภปุปฺผสมานวณฺณตยา ตํ อาลปฺนติ. **เมธคฺนติ** กลหฺ.

บรรดาคำเหล่านั้น ด้วยคำว่า **ทพฺภปุปฺผ** นากทั้งหลายเรียกสุนัขจิ้งจอกนั้นว่า ทพฺภ-ปุปฺผะ เพราะมีสีเหมือนดอกหญ้าคา คำว่า **เมธคฺ** คือ การทะเลาะกัน

ตตถ ปรมคากาย อยมตฺโถ:- อหํ ปุพฺเพ ราชุนํ วิจิฉยามจฺโจ อาสี เตน มยา วิจิฉเย นิสีทิตฺวา พหุ อชฺฐา ตีริตา เตสํ เตสํ พฺราหฺมณคหปติกาทีนํ พหุ อชฺฐา ตีริตา วิจิฉิตา สุวาหํ ตุมหาทิสานํ สมชาติกานํ จตฺตูปทานํ อชฺฐํ ตีเรตุ กิ น สกฺขิสสามิ อหํ โว สมเมมิ เมธคฺ สมมา มํ นิสฺสาย ตุมหากํ วิวาโท วุปสมฺมตฺตติ

ในสองคานานั้น คานาดันมีเนื้อความดังต่อไปนี้ เมื่อก่อนข้าพเจ้าเคยเป็นอำมาตย์ผู้วินิจฉัยของพระเจ้าแผ่นดินทั้งหลาย ข้าพเจ้านั้นได้นั่งอยู่ที่วินิจฉัย พิจารณาคดีมาแล้วมากมาย คดีจำนวนมากของพวกพราหมณ์และคฤหบดีเป็นต้นเหล่านั้น ๆ ข้าพเจ้าได้พิจารณาตัดสินมาแล้ว ทำไมข้าพเจ้าจะไม่อาจพิจารณาคดีของสัตว์ 4 เท้า ที่มีชาติเสมอเช่นกับท่านได้แล้ว ข้าพเจ้าจะระงับความบาดหมางให้พวกท่าน ขอความวิวาทของพวกท่านจงสงบระงับไปโดยชอบ เพราะอาศัยข้าพเจ้าเถิด

ก็แลครั้งกล่าวแล้วอย่างนี้ จงถือเอาส่วนหาง ส่วนหัวจงเป็นของท่านที่เกี่ยวหากินน้ำ ลึก คำว่า ส่วนท่อนกลางนี้ ความว่า เธอ ส่วนกลางนี้ อีกอย่างหนึ่ง คำว่า ส่วนนี้ อธิบายว่า ท่อนกลางนี้ ที่อยู่เกินคือเลย ส่วนเหล่านี้ไป จักเป็นของข้าพเจ้าที่เป็นผู้พิพากษา คือ ผู้เป็นใหญ่ในการวินิจฉัย

ตตถ **กถํ** **นฺนุตี** “ชาท ภทฺเท”ติ มจฺฉขณฺเต ปุโรโต จปิเต “กถํ **นฺนุ** **ตฺวํ** **ถลโช** **สมานโ** **อุทฺเท** **มจฺฉํ** **คณฺหี”**ติ ปุจฺฉิ.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า **กถํ** **นฺนุ** ความว่า เมื่อสุนัขจิ้งจอกพองขึ้นปลาลงต่อหน้า พร้อมกับพูดว่า กินเสียเถิด น้องรัก นางจึงถามว่า ท่านเกิดอยู่บนบก จับเอาปลาในน้ำได้อย่างไรหนอ

ตตถ **วิวาเทน** **กิสฺสา โหนฺตตี** **ภทฺเท** **อิม** **สตฺตา** **วิวาทํ** **โกโรนฺตา** **วิวาทํ** **นิสฺสาย** **กิสฺสา** **อปฺปมฺสโลหิตา** **โหนฺติ.** **วิวาเทน** **ธนฺกฺขยาตี** **ทิสฺสวณฺณนาทีนํ** **ธนาณํ** **ขยา** **วิวาเทเนว** **โหนฺติ.** **ทฺวิสุปิ** **วิวทฺนเตสฺสุ** **เอโก** **ปราชิตโต** **ปราชิตตฺตา** **ธนฺกฺขยํ** **ปาปุณฺนาตี** **อิตโร** **ชยภาคทาเนน.** **ชีนา** **อุทฺทาตี** **ทเว** **อุทฺทาปี** **วิวาเทเนว** **อิมํ** **มจฺฉํ** **ชีนา** **ตสฺมา** **ตฺวํ** **มยา** **อาภตฺสส** **อุปฺปตฺตี** **มา** **ปุจฺฉ** **เกวลํ** **อิมํ** **ภฺยช** **มายา** **วิ** **โรหิตนฺติ.**

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า **วิวาเทน** **กิสฺสา โหนฺติ** ความว่า นางผู้เจริญ สัตว์เหล่านี้ทำการวิวาทกันอยู่ จึงชอบผอม คือมีเนื้อและโลหิตน้อย เพราะอาศัยการวิวาทกัน คำว่า **วิวาเทน** **ธนฺกฺขยา** ความว่า ความสูญเสียแห่งทรัพย์ทั้งหลาย มีเงินและทองเป็นต้น ย่อมมีเพราะการวิวาทกันนั่นเอง อธิบายว่า แม้เมื่อคนทั้งสองคนวิวาทกันอยู่ คนหนึ่งแพ้กัต้องสูญเสียทรัพย์ เพราะตนแพ้เขา อีกคนหนึ่ง ก็ต้องสูญเสียทรัพย์ เพราะต้องให้ส่วนที่ชนะ คำว่า **ชีนา** **อุทฺทา** ความว่า นากทั้ง 2 ตัว เสื่อม

เสียปลาตัวนี้ เพราะการวิวาทกันนั่นเอง เพราะฉะนั้น เจ้าอย่าถามถึงอุบัติเหตุแห่งปลาที่นำมาเลย จงกินปลาตะเพียนนี้อย่างเดียวเถิด แม่มาयी

ตตถ เอวเมวาทิ ภิกขเว ยถา เอเต อุททา ซีนา เอวเมว มนุสเสสุปิ ยสฺมี จาเน วิวาโท ชายติ ตตถ เต มนุสสา ฆมมฺภูส ปติธาวนฺติ วินิจฺฉยสามิกํ อุปสงกมนฺติ. ก็การณา? โส ทิ เนสฺ วินายโก โส เตสฺ วิวาทาปนนานํ วิวาทูปสมโกติ อตฺถ. ธนาปิ ตตถาติ ตตถ เต วิวาทาปนนา ธนโตปิ ซียนฺติ อตฺตโน สนฺตกา ปรีหายนฺติ ทณฺเฑน เจว ชยภาคคฺคหณฺเณ จ ราชโกโส ปวฑฺฒตีติ.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า **เอวเมว** ความว่า ภิกษุทั้งหลาย นากเหล่านี้เสื่อมเสียแล้ว ฉันทใด แม้นในมนุษย์ทั้งหลาย ก็ฉันทนั้นเหมือนกัน ความวิวาทเกิดในทีใด ในทีนั้น มนุษย์ทั้งหลาย ต้องวิ่งไปหาผู้พิพากษา คือ ต้องไปหาผู้เป็นใหญ่ในการวินิจฉัย เพราะเหตุไร เพราะผู้พิพากษานั้น เป็นผู้ตัดสินให้พวกเขา อธิบายว่า ผู้วินิจฉัยคดีนั้น เป็นผู้ทำความวิวาทของมนุษย์ผู้ก่อการวิวาทกันเหล่านั้น ให้สงบระงับลงได้ คำว่า **ธนาปิ ตตถ** ความว่า มนุษย์ผู้ก่อการวิวาทเหล่านั้น ย่อมเสื่อมเสียทรัพย์ไป คือ ย่อมสูญเสียทรัพย์อันเป็นสมบัติของตนไป แต่ทว่าพระคลังหลวงย่อมเจริญพอกพูน เพราะสินไหม และเพราะรับเอาส่วนแห่งชัยชนะ

4) ประชุมชาดก

สุนัขจิ้งจอก	เป็นพระอุปนันทะ
ส่วนรุกขเทวดา	คือพระพุทธเจ้า ¹⁰¹

5) **คติธรรม:** การทะเลาะแก่งแย่งกันอาจนำความวุ่นวายล่มจมมาสู่ตนได้ การทะเลาะวิวาทกัน ทำให้ขาดสติปัญญา ทำให้เสียรู้แก่ผู้ที่ฉวยโอกาสเจ้าเล่ห์เพทุบาย ฉกฉวยเอาผลประโยชน์ที่ตนควรได้ไปเสีย คนทั้งหลายสูญเสียทรัพย์ก็เพราะทะเลาะกัน ญาติพี่น้องเพราะทะเลาะกันเรื่องมรดก จึงเป็นเหตุให้เสียทรัพย์เพื่อจ้างทนายให้เป็นผู้แบ่งปันให้ ดังนั้น จึงไม่ควรทะเลาะกัน เพราะจะนำความสูญเสียทรัพย์มาให้ ดังข้อความว่า “ในมนุษย์ ข้อพิพาทกันเกิดขึ้น ณ ที่ใด พวกเขาจะวิ่งหาผู้พิพากษาเป็นผู้แนะนำพวกเขา ฝ่ายพวกเขาก็จะเสียทรัพย์ เหมือนนาก 2 ตัวนั่นเอง พระคลังหลวงจึงพอกพูนขึ้น”¹⁰² การทะเลาะวิวาทขาดความสามัคคี ทำให้เสียผลประโยชน์ทั้ง 2 ฝ่าย

23. สังขชาดก

1) เนื้อเรื่องย่อ

ชาดกเรื่องสังขชาดก (442) ว่าด้วยสังขพราหมณ์ผู้เป็นเศรษฐีนักบุญประสบเคราะห์ที่ พระพุทธเจ้าทรงปรารภการถวายบริวารทั้งปวงของอุบาสกคนหนึ่ง จึงได้ตรัสชาดกเกี่ยวกับอานิสงส์ที่ถวายรองเท้าเป็นที่พึงได้ว่า ในอดีตกาล มีพราหมณ์คนหนึ่งชื่อสังขะเป็นผู้มั่งคั่ง มีโภคทรัพย์มาก ได้สร้างโรตฐาน 6 แห่ง ให้ทานวันละ 6 แสน ต่อมาจะไปค้าสำเภาได้เดินใส่รองเท้า และกางร่มไปกลางแดด ได้พบพระปัจเจกพุทธเจ้าองค์หนึ่ง เดินเหยียบทรายมาร้อน ๆ ตอนกลางวัน จึงถวายรองเท้าและร่มไป เมื่อสังขพราหมณ์ออกเรือไปได้ 7 วัน เรืออัปปาง สังขพราหมณ์ได้ว่ายน้ำ อยู่ 7 วัน วันนั้นเป็นวันอุโบสถ เขาจึงรักษาอุโบสถศีล นางเทพธิดาชื่อมณีเมขลาได้มาช่วย และบอกว่า

¹⁰¹ ขุ.ชา.สตตก.อ. (บาลี) 5/29-38/119-125., (ไทย) 5/29-38/141-147.

¹⁰² ขุ.ชา. (บาลี) 27/38/166., (ไทย) 27/38/261.

ถ้าเขาปรารถนาสิ่งใด ก็จะทำให้สิ่งนั้นแก่เขาทุกอย่าง เพราะเขาได้ถวายรองเท้ากับพระปัจเจกพุทธเจ้า นางเทพธิดาได้เนรมิตเรือ 7 ลำ และมีรัตนะ 7 ประการบรรจุทุกเต็มเรือให้สังฆพราหมณ์และคนที่เหลือขึ้นเรือ แล้วนำส่งถึงบ้านเมือง พราหมณ์ก็ครอบครองทรัพย์นับประมาณมิได้ ให้ทาน รักษาศีลจนตลอดชีวิต ครั้นสิ้นชีวิตแล้วพร้อมด้วยบริษัทได้ไปเกิดในเทพนคร

2) พระพุทธพจน์เป็นต้นว่า

พหูสุโต สุตธมโมสิ สงข

ทิกฺขธา ตยา สมณพราหมณา จ

อถกฺขณ ทสฺสยเส วิชาปี

อญฺโณ นุ โก เต ปฏิมฺนตโก มยา¹⁰³

ท่านสังฆพราหมณ์ ท่านเป็นพหูสูต ธรรมก็ได้ฟังมาแล้ว สมณพราหมณ์ ท่านก็ได้พบมาแล้ว เมื่อเป็นเช่นนั้น ท่านมาแสดงอาการพราห์เพื่อในขณะอันไม่สมควรเลย คนอื่นนอกจากข้าพเจ้าจะมีใครเป็นที่ปรึกษาของท่านเล่า

3) อรรถกถาเป็นต้นว่า

ตตถ สุตธมโมสิติ ธมโมปิ ตยา ธมมิกสมณพราหมณานํ สนตฺติเก สุโต อสิ. **ทิกฺขธา** ตยาติ เตสํ ปจฺจเย เทนฺเตน เวยฺยาวจฺจํ กโรนฺเตน ธมมิกสมณพราหมณา จ ตยา ทิกฺขธา. เอวํ อภิโรนฺโต หิ ปสฺสนฺโตปิ เต น ปสฺสตีเยว. **อถกฺขณ**ติ อถ อถกฺขณ สลฺลปนฺตสฺส กสฺสจฺจ อภาเวน วจฺนสฺส อโนกาเส. **ทสฺสยเส**ติ “อหํ อุโปสฺถิโก”ติ วทฺนฺโต วิชาปี ทสฺเสสิ. **ปฏิมฺนตโก**ติ มยา อญฺโณ โก ตว ปฏิมฺนตโก ปฏิวจฺนทายโก ก็การณา เอวํ วิปฺปลปฺสฺตี?

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า **สุตธมโมสิ** ความว่า แม้ธรรมท่านก็ได้ฟังมาแล้ว ในสำนักของสมณพราหมณ์ผู้ทรงธรรมทั้งหลาย คำว่า **ทิกฺขธา ตยา** ความว่า ก็สมณพราหมณ์ผู้ทรงธรรมทั้งหลาย ท่านเมื่อถวายปัจจัย กระทำความชวนชวาย แก่สมณพราหมณ์เหล่านั้น ก็ได้พบเห็นมาแล้วจริงอยู่ คนเมื่อไม่กระทำอย่างนี้ แม้จะเห็นอยู่ ก็ชื่อว่าไม่เห็นสมณพราหมณ์เหล่านั้นเลย คำว่า **อถกฺขณ** ความว่า เมื่อเป็นเช่นนั้น ในขณะอันไม่สมควร คือ ในกาลที่ไม่มีโอกาสจะพูด เพราะไม่มีใครที่จะเจรจาด้วย คำว่า **ทสฺสยเส** ความว่า ท่านเมื่อกล่าวว่า “ข้าพเจ้าเป็นผู้รักษาอุโบสถ” ก็ยังแสดงความพราห์เพื่อออกมา คำว่า **ปฏิมฺนตโก** ความว่า คนอื่นนอกจากข้าพเจ้าที่พูดได้ตอบ จะมีใครเล่าเป็นที่ปรึกษา คือ ให้การกล่าวได้ตอบของท่านเล่า อธิบายว่า ท่านบ่นเพื่ออย่างนี้ เพราะเหตุอะไร

4) ประชุมชาดก

นางเทพธิดา เป็นอุบลวันณาเถรี

บุรุษอุปัฏฐาก เป็นพระอานนท์

สังฆพราหมณ์ คือพระพุทธเจ้า¹⁰⁴

5) **คติธรรม:** ผลแห่งการถวายทาน ในท่านผู้ทรงศีลโดยเฉพาะพระปัจเจกพุทธเจ้า ทำให้ผู้ถวายนั้นได้สมบัติอันเป็นทิพย์ และยังส่งผลให้รอดพ้นจากอันตรายแห่งชีวิตได้ คนทำดีย่อมได้ดีเสมอ

¹⁰³ ขุ.ชา. (บาลี) 27/39-48/216-217.

¹⁰⁴ ขุ.ชา.ทสก.อ. (บาลี) 5/39-48/384-392., (ไทย) 5/39-48/448-457.

24. ฆตป์ณทิตชาดก

1) เนื้อเรื่องย่อ

ชาดกเรื่องฆตป์ณทิตชาดก (454) ว่าด้วยฆตป์ณทิตผู้ใช้ปัญญาดับความโศก

พระพุทธเจ้าทรงปรารภกฏุมพีลูกตาย ได้ตรัสชาดกว่า ในอดีตกาล พระเจ้ามหาวิงสะ ครองเมืองอสิตัญจนคร มีพระราชโอรส 2 พระองค์ พระนามว่ากังสะ และอุปกังสะ มีพระราชธิดาองค์หนึ่งพระนามว่าเทวคัพภา ซึ่งถูกทำนายว่า พระโอรสของพระนางเทวคัพภาจะทำกัณโศตร กังสวงศให้พินาศ เมื่อพระเจ้าแผ่นดินเสด็จสวรรคต เจ้าชายกังสะได้เป็นพระเจ้าแผ่นดิน อุปกัณสราชโอรสได้เป็นอุปราช พระนางเทวคัพภาถูกเลี้ยงให้อยู่ในปราสาทเสาเดียว มีนางทาสีชื่อนันทโคปาและทาสีชื่ออันธกเวณชุ สามีมียศอยู่แล้วรับใช้ แต่พระนางก็แอบลักลอบได้เสียกับอุปสาครอุปราชผู้เป็นสหายของอุปกัณสุอุปราช จนมีพระธิดา 1 องค์ พระนามว่า อัญชนเทวี

หลังจากนั้นพระนางเทวคัพภาก็แอบมีโอรสอีก 10 องค์ แต่ได้แอบแลกเปลี่ยนกันเลี้ยงเลี้ยงกับนางนันทโคปาที่มีธิดา 10 คนเช่นกัน โอรสของพระนางเทวคัพภานามว่าวาสุเทพเป็นพี่ใหญ่ พลเทพ จันทเทพ สุริยเทพ อัคคิเทพ วรณเทพ อัชชุนะ ปัชชุนะ ฆตป์ณทิต อังกฤษะ เมื่อเติบโตขึ้นก็เที่ยวปล้นไปทั่ว จนพระเจ้าแผ่นดินต้องปราบปรามและได้รู้ความจริงว่าเป็นโอรสของพระนางเทวคัพภา จึงให้มาต่อสู้กับนักมวยปล้ำ 2 คน ชื่อวานุระ กับมูฏฐิกะ แต่ก็ถูกพลเทพฆ่าตายทั้งคู่ ก่อนที่มูฏฐิกะจะตายได้ตั้งความปรารถนาไว้ว่า ขอให้ได้เป็นยักษ์ได้กินพลเทพ ครั้นตายไปแล้ว จึงเกิดเป็นยักษ์อยู่ในดงชื่อกาฬมัตติกะ จากนั้นเจ้าชายพี่น้องทั้ง 10 ก็ได้ปลงพระชนม์พระเจ้าแผ่นดินทั้งสองผู้เป็นลุงของเหล่าพระองค์ แล้วยึดราชสมบัติอสิตัญจนคร ยกมารดาบิดาขึ้นครองราชสมบัติ ส่วนเจ้าชายทั้ง 10 องค์ไปชิงราชสมบัติในชมพูทวีปทั้งหมดหกหมื่นสามพันนคร แล้วมารวมกันอยู่ที่กรุงทวาราวดีแบ่งราชสมบัติกันปกครอง โดยพระอังกฤษะพระอนุชาองค์สุดท้ายสละราชสมบัติให้กับพระนางอัญชนเทวีภคินี ส่วนพระองค์ไปทำการค้าขาย ต่อมาก็มีโอรสธิดา

พระโอรสผู้เป็นที่รักยิ่งองค์หนึ่งของพระเจ้าวาสุเทพสิ้นพระชนม์ พระองค์ทรงเศร้าโศกละสรพรพกิจเสีย เอาแต่นอนร้องไห้คร่ำครวญถึงโอรสที่สิ้นไป ฆตป์ณทิตจึงทำอุบายเป็นคนบ้าแหงนดูอากาศเดินบ่นไปทั่วเมืองว่า จะเอากระต่ายจากดวงจันทร์ พระเจ้าแผ่นดินจึงว่าเป็นบ้าไปแล้วตายเปล่าก็ไม่ได้ ฆตป์ณทิตจึงว่า ตนปรารถนากระต่ายจากดวงจันทร์ยิ่งดีกว่าเจ้าพี่ที่เศร้าโศกถึงโอรสที่สิ้นพระชนม์ไปแล้ว ตนปรารถนาสิ่งที่เห็นปรากฏอยู่แท้ ๆ แต่เจ้าพี่ทรงเศร้าโศกเพื่อทรงประสงค์สิ่งที่มีได้ปรากฏอยู่ พระเจ้าวาสุเทพทรงสดับแล้วจึงได้หายโศก

ต่อมากษัตริย์พี่น้องทั้ง 10 เกิดการทะเลาะวิวาทกันจนถึงฆ่ากันตาย เหลือแต่พระเจ้าวาสุเทพ พลเทพ อัญชนเทวีภคินี และปุโรหิต ที่พากันขึ้นรถหนีไปถึงดงกาฬมัตติกะ ที่มูฏฐิกะคนที่เคยเป็นนักมวยปล้ำตั้งความปรารถนาไว้ได้เกิดเป็นยักษ์อยู่ในดงนั้น จึงได้จับพลเทพกินเสีย พระเจ้าวาสุเทพก็ถูกหอกแทงสิ้นพระชนม์ กษัตริย์พี่น้องทั้งหมดนอกจากพระนางอัญชนเทวีแล้วถึงความพินาศสิ้น

2) พระพุทธพจน์เป็นต้นว่า

อุฏฺฐเจहि กณฺห กิ เสสิ	โก อตฺถโถ สุปเนน เต
โยปิ ตฺยหิ ¹⁰⁵ สโก ภาตา	หทยํ จกฺขุ จ ทกฺขิณํ
ตสฺส วาตา พลฺยยนฺติ	ขฺมฺโฏ ขปฺปติ เกสว.

ขอเดชะพระเจ้ากัมมะ โปรดเสด็จลุกขึ้นเกิด ทรงบรรทมอยู่ ทำไม พระองค์
มีวาทรงพระสุบินจะมีประโยชน์อะไร พระเจ้าน้องยาเธอ ผู้เป็นดังดวงพระอาทิตย์
และนัยน์เนตรเบื้องขวาของพระองค์มีลมกำเริบ ข้าแต่พระเจ้าเกสวะ พระเจ้า
ฆตบัณฑิตพราห์เพื่ออยู่

3) อรรถกถาเป็นต้นว่า

ตตถ กณฺหาติ โคตเตนาลปติ กณฺหายนโคตฺโต กิเรส. **โก อตฺถโถ**ติ กตรา นาม วฑฺฒิ.
หทยํ จกฺขุ จ ทกฺขิณฺนติ หทยเณ เจว ทกฺขิณจกฺขุณา จ สมานนติ อตฺถโถ. **ตสฺส วาตา พลฺยยนฺตี**ติ ตสฺส
หทยํ อปสมารวาตา อวตฺถนฺตีติ อตฺถโถ. **ขปฺปตี**ติ “สสฺ เม เทธา”ติ วิปฺปลปติ. **เกสวา**ติ โส กิร เกส-
โสภนตาย “เกสวา”ติ ปญฺญาติถ เตน ตํ นามเนาลปติ.

บรรดาคำเหล่านั้น ด้วยคำว่า **กณฺห** โรหิณเณยยะอำมาตย์ ทูลทักทายด้วยพระโคตรว่า
นัยว่า พระเจ้าवासุเทพนั้น มีโคตรว่ากัมหายนะ คำว่า **โก อตฺถโถ** คือ ความเจริญชื่ออะไร คำว่า **หทย**
จกฺขุ จ ทกฺขิณ ความว่า เสมอด้วยพระอาทิตย์ด้วย เสมอด้วยพระเนตรข้างขวาด้วย คำว่า **ตสฺส วาตา**
พลฺยยนฺติ ความว่า ลมกระทบดวงอาทิตย์ของพระภคินีครอบง่าอยู่ คำว่า **ขปฺปติ** คือ ทรงเพื่อไปว่า
ท่านทั้งหลายจงให้กระต่ายแก่เรา คำว่า **เกสว** ความว่า ได้ยินว่า พระเจ้าवासุเทพนั้นทรงปรากฏพระ
นามว่าเกสวะ เพราะทรงมีพระเกษางาม โรหิณเณยยะอำมาตย์ ทูลทักทายพระเจ้าवासุเทพด้วยพระนาม
นั้น

4) ประชุมชาดก

โรหิณเณยยะอำมาตย์	เป็นพระอานนท์
वासุเทพ	เป็นพระสารีบุตร
พวกที่เหลือนอกนี้	เป็นพุทธบริษัท
ส่วนฆตบัณฑิต	คือพระพุทธเจ้า ¹⁰⁶

5) **คติธรรม:** ผู้มีปัญญายอมทำให้ผู้อื่นปราศจากความเศร้าโศก เหมือนฆตบัณฑิตทำให้
เชษฐภคินีปราศจากความเศร้าโศกได้ด้วยปัญญา และผู้มีปัญญาไม่ควรทุกข์โศกถึงผู้ที่ตายไป ขึ้น
ชื่อว่าของที่ไม่ควรได้บุคคลก็ไม่ควรหวัง การร้องไห้รำพันถึงผู้ที่ตายไปแล้ว ไม่ได้ทำให้คนตายฟื้นคืน
ชีพขึ้นมาได้ บัณฑิตเมื่อได้รับฟังคำสั่งสอน ย่อมจะนำไปปฏิบัติ แต่คนโง่ไม่ใส่ใจ

¹⁰⁵ อ. ตาย

¹⁰⁶ ขุ.ชา.ทสก.อ. (บาลี) 5/165-179/463-475., (ไทย) 5/165-179/534-547.

25. สุปปรกษาค

1) เนื้อเรื่องย่อ

ชาตกเรื่องสุปปรกษาค (463) ว่าด้วยพ่อค้าสุปปรกษะ

พระพุทธเจ้าทรงปรารภพระปัญญาบารมี ตรัสชาตกว่า ในอดีตกาล มีท่าเรือรูกัจฉะ พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นบุตรของหัวหน้าตันทนชื่อว่า สุปปรกษุมาร เมื่อบิดาตายก็ได้เป็นหัวหน้าตันทนแทน เรือที่ท่านเป็นตันทนไม่เคยอับปางเลย ต่อมาเกิดตาบอดเพราะถูกน้ำเค็มมากไป จึงออกจากตันทน ไปทำงานเป็นพนักงานตีราคา คอยประเมินราคาช้างแก้ว ม้าแก้วและก้อนแก้วมุกดา แก้วมณี เป็นต้น

วันหนึ่งมีคนนำช้าง ม้า รถและผ้ากัมพลมามอบให้ สุปปรกษะใช้วิธีลูบลำ ทุกครั้งที่เขาตรวจดูสิ่งของด้วยการลูบลำนี้ พระเจ้าแผ่นดินทรงพอพระทัยมาก แต่พระราชทานรางวัลเพียงแค่ 8 กระษาปณ์เท่านั้น เขาจึงลากลับไปอยู่บ้านตามเดิม พวกพ่อค้าสำเภามาเชิญเขาไปเป็นตันทนอีก ลงสำเภาไปได้ 7 วัน ได้เกิดคลื่นลมผัดปกติ ทำให้เรือแล่นไปผิดทาง สุปปรกษะนำเรือฝ่าไปได้ ตลอด 4 เดือน จนถึงทะเลที่มีฝูงปลาผีเสื้อระคล่ายคน พวกพ่อค้าก็ถามว่าชื่อทะเลอะไร สุปปรกษะบอกว่าชื่อทะเลขรุมาลี และรู้ว่าทะเลนี้เต็มไปด้วยเพชร เขาจึงให้ลูกเรือไปตักเพชรขึ้นมาโดยใช้อุบายเพื่อไม่ให้ทุกคนเกิดความโลภ แล้วเดินเรือต่อไป ถึงทะเลต่าง ๆ อีก 5 แห่ง คือ ทะเลอัคคิมาลี มีน้ำสีเหมือนไฟ และพระอาทิตย์ เต็มไปด้วยทองคำ ทะเลทิมาลี มีน้ำเหมือนนมส้มและนมสด เต็มไปด้วยเงินมากมาย ทะเลกุสมาลี มีท้องทะเลสีเขียว เหมือนหญ้าคาหรือข้าวกล้า เต็มไปด้วยแก้วนิลมณี ทะเลนพมาลี มีลักษณะเหมือนป่าอ้อและป่าไผ่ มีเพชรตาแมวและไพฑูรย์มากมาย จึงให้นำสมบัติที่พบแต่ละแห่งนั้นขึ้นเรือแต่พอสมควร จนถึงทะเลพลวามุข ที่น่าสะพรึงกลัว เรือลำใดมาถึงท้องทะเลนี้จะจมหรืออับปาง ทุกคนพากันกลัวตาย สุปปรกษะจึงทำสังจิกิริยาว่า ด้วยอำนาจแห่งศีล 5 ขอเรือจงกลับได้โดยสวัสดิ์ เมื่อทำสังจิกิริยาแล้ว เรือก็พายหัวกลับถึงท่ารูกัจฉะในวันนั้นด้วยอานุภาพแห่งสังจจะ สุปปรกษะแบ่งทรัพย์สมบัติให้แก่พวกพ่อค้าเหล่านั้น ทั้งสอนให้เพียงพอ และทำบุญต่าง ๆ มีให้ท่าน เป็นต้น ก็ได้ไปบังเกิดในสวรรค์

2) พระพุทธพจน์เป็นต้นว่า

อุมมุชชนติ นิมุชชนติ

มนุสสา ชุรนาสิกา

สุปปรกั ตํ ปุจฉาม

สมุทโท กตโม อโย.

ภรูกจจา ปยาตานํ

วาณิชา นํ ธเนสินํ

นาวาย วิปปณฺฐาย

ชุรมาลิตี วุจจติ¹⁰⁷

มนุษย์ทั้งหลายมีจุมกแหลม ย่อมโผล่ขึ้น ดำลง ท่านสุปปรกษะ พวกเรา
ขอลถาม ทะเลนี้ชื่ออะไร

เมื่อเรือของพวกท่านผู้เป็นพ่อค้าแสวงหาทรัพย์ ออกไปจากท่ารูกัจฉะ
แล่นไปผิดทิศทาง ทะเลนี้เขาเรียกว่า ชุรมาลี

¹⁰⁷ ข.ช. (บาลี) 27/108-120/251-252.

3) อรรถกถาเป็นต้นว่า

ตตถ ปยาตานนฺติ กุรุจจณฺฏภูณฺนา นิกฺขมิตฺวา คจฺจนฺตานิ. ธเนสินฺนติ ตุมหากํ วาณิชนํ ธนํ ปริเยสนฺตานิ. นาวาย วิปฺปนฺนุสฺสาชาติ ตาต ตุมหากํ อิมาย วิเทสํ ปกฺขนฺทนาวย กมฺมการกํ ปกฺติสมฺมุทํ อติกฺกมิตฺวา สมฺปตฺโต อยํ สมฺมุทโท “ชฺรมาลี”ติ วุจฺจติ เอวเมตํ ปณฺธิตา กเถนฺตีติ.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า **ปยาตานิ** ความว่า ผู้ออกไปจากเมืองท่าชื่อว่า ภารุกัจฉะ คำว่า **ธเนสินิ** ความว่า พวกท่านที่เป็นพ่อค้าแสวงหาทรัพย์ คำว่า **นาวาย วิปฺปนฺนุสฺสา** ความว่า พ่อสมุทรตอนนี้ถึงพร้อม ก้าวล่วงสมุทรตามปกติ ที่บังคับเรือของพวกท่านแล่นไปผิผดประเทศนี้ เขาเรียกว่า ชุมราลี บัณฑิตทั้งหลายเรียกสมุทรรุ่นอย่างนี้

ตสมิ ปน สมฺมุทเท วชิรํ อุตฺสนนํ โหติ. มหาสฺตโต “สจฺหา ‘อัย วชิรสมฺมุทโท’ติ เอวํ เอเตสํ กเถสฺสามิ โลเถน พหุ วชิรํ คณฺหิตฺวา นาวํ โอสีทาเปสฺสนตี”ติ เตสํ อนาจิภิตฺวา นาวํ ลคฺคาเปตฺวา อุปาเยเนกํ โยตฺตํ คเหตุวา มจฺจคฺคณฺนิยาเมน ชาลํ ชิปาเปตฺวา วชิรสารํ อุตฺริตฺวา นาวายํ ปกฺชิปิตฺวา อณฺณํ อปฺปคฺขมณฺณํ ฉชฺทาเปสิ. นาวา ตํ สมฺมุทํ อติกฺกมิตฺวา ปุโรโต อคฺคิมาลี นาม คตา. โส ปชฺชติตอคฺคิกฺขนโร วีย มชฺฉนฺนิกฺกสุริโย วีย จ โองาสํ มุณฺจโนโต อฏฺฐาสี.

ก็ในสมุทรรุ่น เพชรพอกพูนขึ้นมาก มหาสัตว์นั้นคิดว่า ถ้าเราจักบอกแก่ชนเหล่านั้น อย่างนี้ว่า นี่เป็นสมุทรรเพชร พวกเขาขนเอาเพชรจำนวนมากด้วยความโลภ ก็จักทำให้เรือจมลง จึงไม่บอกแก่พวกเขา ให้จอดเรือแล้ว ถือเอาเชือกเส้นหนึ่งโดยอุบาย ให้ชิงชายโดยทำนองการจับปลา ขนเอาก่อนเพชรใส่เข้าไปในเรือ ให้ทั้งสิ่งของที่มีค่าน้อยอย่างอื่น เรือข้ามสมุทรรุ่นไปยังสมุทรรข้างหน้า ชื่อว่าอัคริมาลี สมุทรรุ่นตั้งเปล่งแสงจ้า เหมือนกองไฟที่ลุกโพล่ง และเหมือนดวงอาทิตย์ในเวลาเที่ยงอยู่

4) ประชุมชาดก

บริษัทของท่านสุปปรากะ เป็นพุทธบริษัท
สุปปรากบัณฑิต คือพระพุทธเจ้า¹⁰⁸

5) คติธรรม: คำสัตย์นั้นช่วยให้รอดพ้นจากอันตรายใหญ่หลวงได้ ผู้มีคุณธรรมสติปัญญา และความจริงใจในการทำงาน จะได้รับความไว้วางใจจากผู้อื่นเสมอ ทั้งสามารถทำให้การทำงานนั้นผ่านพ้นอันตราย ไปสู่ความสำเร็จได้ในที่สุด คนมีปัญญาย่อมพ้นฝ่าวิฤทธิไปได้เสมอ

2.3 บทสรุป

ชาดกทั้ง 25 เรื่องในบทนี้ เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องถึงการบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์ในชาตินั้น ๆ โดยสรุปเนื้อหาในแต่ละเรื่องเป็นข้อ ๆ ตามลำดับดังนี้

- 1) เนื้อเรื่องย่อ
- 2) พระพุทธพจน์
- 3) อรรถกถา
- 4) ประชุมชาดก
- 5) คติธรรม

¹⁰⁸ ขุ.ชา.เอกาทสก.อ. (บาลี) 6/108-120/60-68., (ไทย) 6/108-120/67-75.

ขาดกแต่ละเรื่องนั้น ข้อสำคัญที่สุดคือ พระพุทธรูปที่เป็นหลักธรรมประจำเรื่องนั้น อันเป็นแนวปฏิบัติที่ผู้ศึกษาจะได้นำเป็นแบบอย่างและปรับใช้ในชีวิตประจำวัน ดังเช่นเรื่องเทวธัมมชาดก ที่กล่าวถึงหิริโอตตปปะ ผู้ที่ปรารถนาหาความสุขความก้าวหน้าทั้งหลาย ต้องฝึกใจตนเองให้งดเว้นบาปซึ่งทำได้โดยต้องฝึกให้ใจมีหิริโอตตปปะเสียก่อน

หิริ คือความละอายบาป ถึงไม่มีใครรู้แต่นึกแล้วกินแห่งแกล้งใจ ไม่สบายใจเป็นความรู้สึกเกร็งเกรียง ไม่อยากทำบาป เห็นบาปเป็นของสกปรก จะทำให้ใจของเราเศร้าหมอง จึงไม่ยอมทำบาป

โอตตปปะ คือความเกรงกลัวผลของบาป เป็นความรู้สึกกลัว กลัวว่าเมื่อทำไปแล้ว บาปจะส่งผลเป็นความทุกข์ทรมานแก่เรา จึงไม่ยอมทำบาป

เหตุที่ทำให้เกิดหิริ

1) คำนึกถึงความเป็นคน หรือชาติตระกูล “เรานี้มีบุญอุตสาหะที่เกิดเป็นคนแล้ว ทำไมจึงจะมาฆ่าสัตว์ ทำไมต้องมาขโมยเขากิน นั้นมันเรื่องของสัตว์เดียรัจฉาน ทำไมต้องมาแย่งผัวแย่งเมียเขา ไม่ใช่หมุหมากาไกในฤดูผสมพันธุ์นี้ เรานี้มีนชาติคน เป็นมนุษย์สูงกว่าสัตว์ทั้งหลายอยู่แล้ว” พอคำนึกถึงชาติตระกูล หิริก็เกิดขึ้น

4) คำนึกถึงอายุ “เราก็ก่อนแล้ว จะมานั่งเกี้ยวเด็กสาว ๆ คราวลูกคราวหลานอยู่ได้อย่างไร เราก็ก่อนแล้วจะมาขโมยของเด็กกรุ่นลูกกรุ่นหลานได้อย่างไร” พอคำนึกถึงวัย หิริก็เกิดขึ้น

3) คำนึกถึงความดีที่เคยทำ “เราก็ก่อนมีความองอาจกล้าหาญ ทำความดีมาทีมากแล้วทำไมจะต้องมาทำความชั่วเสียตอนนี้ละ ไม่เอาละ ไม่ยอมทำความชั่วละ” พอคำนึกถึงความดีเก่าก่อน หิริก็เกิดขึ้น

4) คำนึกถึงความเป็นพหูสูต “เราก็ก่อนมีความรู้ขนาดนี้แล้ว รู้ว่าอะไรดี อะไรชั่ว รู้ว่าอะไรควรทำ อะไรไม่ควรทำ รู้สารพัดจะรู้แล้วจะมาทำความชั่วได้อย่างไร” พอคำนึกถึงความเป็นพหูสูต หิริก็เกิดขึ้น

5) คำนึกถึงพระศาสดา “เราเองก็ถูกพระพุทธเจ้า พระองค์ผู้ทนเหน้อยยาก ตรัสรู้ธรรมแล้วทรงสั่งสอนอบรมพวกเราต่อ ๆ กันมา เราจะละเลยคำสอนของพระองค์ไปทำชั่วได้อย่างไร” พอคำนึกถึงพระศาสดา หิริก็เกิดขึ้น

6) คำนึกถึงครูอาจารย์ สถานศึกษา “เราก็ก่อนศิษย์มีครูเหมือนกัน ครู อาจารย์ผู้อบรมสั่งสอนมาชื่อเสียงสถาบันของเราที่โด่งดังเป็นที่ยกย่องสรรเสริญ แล้วเราจะมาทำชั่วได้อย่างไร” พอคำนึกถึงครูอาจารย์ สำนักเรียน หิริก็เกิดขึ้น

เหตุที่ทำให้เกิดโอตตปปะ

1) กลัวคนอื่นติ “ถ้าเราขึ้นไปขโมยของเขาเข้า คนอื่นรู้คงเอาไปพูดกันทั่ว ชื่อเสียงที่เราอุตสาหะสร้างมาอย่างดี คงพังพินาศหมดคราวนี้เอง” เมื่อกลัวว่าคนอื่นเขาจะติเอา โอตตปปะก็เกิดขึ้น จึงไม่ยอมทำบาป

2) กลัวการลงโทษ “อย่าดีกว่า ขึ้นไปฆ่าเขาเข้า บาปกรรมตามทัน ตำรวจจับได้ มีหวังติดคุกตลอดชีวิตแน่” เมื่อกลัวว่าบาปจะส่งผลให้ถูกลงโทษ โอตตปปะก็เกิดขึ้น จึงไม่ยอมทำบาป

3) กล่าวการเกิดในทุกข์ “ไม่เอาละ ขึ้นไปขโมยของเขาอีกหน่อยต้องไปเกิดเป็นสัตว์นรก สัตว์เดียรัจฉาน เป็นเปรต เป็นอสุรกาย ไม่ทำดีกว่า” เมื่อกล่าวว่าจะต้องไปเกิดในทุกข์ โอตตปะปะก็เกิดขึ้นจึงไม่ยอมทำบาป

นอกจากนั้น ยังมีส่วนสำคัญอื่นอีก คือ อรรถกถา อันเป็นคัมภีร์อธิบายขยายความของพระพุทธพจน์โดยตรงที่ทำให้ผู้ศึกษาได้รู้เรื่องราวทั้งหมดจนตลอดสาย ทั้งความเป็นมาที่เป็นต้นเหตุของเรื่อง que พระพุทธเจ้า นำมาตรัสและเรื่องที่เป็นอุทาหรณ์ของสาเหตุ นั้น รวมถึงการสรุปการกลับชาติมาเกิดเป็นใครในปัจจุบันซึ่งเรื่องราวเหล่านี้เป็นการยืนยันเกี่ยวกับการเวียนว่ายตายเกิดอย่างชัดเจน ซึ่งเป็นกรรมของแต่ละคนที่ได้ทำทั้งในส่วนดีและไม่ดี

สุดท้ายเป็นคติธรรมประจำเรื่องสำหรับสอนคนให้รู้จักดีชั่ว เช่น คนควรมีหิริโอตตปะปะคือ ความละอายต่อความชั่ว กลัวต่อความชั่ว เรียกว่าผู้มีเทวธรรม จะมีความปลอดภัยในที่ทุกสถานในกาลทุกเมื่อ เพราะเป็นคุณธรรมของเทพทั้งหลาย และคติธรรมว่า คนที่มีนิสัยชอบบอิจฉาตาร้อน กล่าวคนอื่นได้ดีเด่นกว่าตน หรือแย่งของ ๆ ตน ย่อมประสบเคราะห์กรรมเลวร้ายในบั้นปลาย การทำร้ายผู้บริสุทธิ์นั้นเป็นบาปหนัก เป็นต้น ซึ่งเป็นเรื่องราวที่พระพุทธเจ้าทรงใช้สอนธรรมะตั้งแต่อดีตมา และธรรมะเหล่านี้ไม่เคยล้าสมัยเพราะผู้คนตั้งแต่อดีตจนปัจจุบันนี้ยังมีลักษณะนิสัยอย่างนี้กันตลอด เพียงแต่ในยุคที่เทคโนโลยีเจริญและความทันสมัยแบบตะวันตกเข้ามาทำให้ผู้คนสนใจในการพัฒนาตน ในด้านการทำงานที่เป็นอาชีพมากกว่าที่จะพัฒนาตนในด้านคุณธรรม จึงพบปัญหาชีวิตมากกว่าความสงบสุขที่มาจากจิตใจที่ได้พัฒนาแล้ว หลักธรรมในชาดกจึงเป็นความจำเป็นและสำคัญอยู่เสมอสำหรับคนในยุคปัจจุบัน

คำถามท้ายบทการเรียนรู้ประจำบทที่ 2

1. มีชาดกที่กล่าวถึง ทิริโอดตปปะ อยากทราบว่า ทิริโอดตปปะ มีความหมายว่าอย่างไร และเรียกว่าอะไร พร้อมอธิบายความหมายตามชื่อที่เรียกมาดู
2. ความอิจฉาริษยาเป็นบ่อเกิดของความชั่วอย่างไร จงอธิบาย พร้อมอุทาหรณ์ประกอบ
3. เจ้าประคุณสมเด็จพระพุทธชินวงศ์ได้ประทานโอวาทแก่นิสิตปริญญาโท สาขาวิชาวิปัสสนาภาวนาในการปฏิบัติ 7 เดือน คำว่า “โอวาท” มีความหมายว่าอย่างไร และปรากฏในชาดกเรื่องใด
4. คำว่า “ธรรม” ในเรื่องวานรินทชาดก ท่านหมายถึงอะไร
5. คนที่มีความประพฤติชั่วแต่พูดดี ท่านเปรียบคนลักษณะเช่นนี้เหมือนอะไร และปรากฏในชาดกเรื่องใด
6. ลักษณะของคนมีอำนาจ ย่อมทำอะไรตามใจตน ตรงกับชาดกเรื่องใด จงอธิบาย
7. พระเจ้าทิวาหนะ ได้เป็นพระเจ้าแผ่นดินเพราะอะไร และเพราะเหตุใดจึงมีพระนามว่า “ทิวาหนะ” จงอธิบาย
8. ชาดกเรื่อง มันทธาตราชชาดก เป็นเรื่องราวกล่าวถึงธรรมอะไร จงวิเคราะห์มาดู
9. ท่านคิดว่า ชาดกเรื่อง สุวรรณกั๊กกฐชาดก เป็นการแสดงถึงหลักธรรมอะไร จงวิเคราะห์มาดู
10. หลักธรรมความสามัคคี เป็นเรื่องดีหรือไม่ เพราะเหตุใด จงอธิบายพร้อมยกอุทาหรณ์ประกอบ

บรรณานุกรมประจำบทที่ 2

ก. เอกสารชั้นปฐมภูมิ

- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกฉบับภาษาบาลี**. ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2500. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2535.
- _____ . **พุทธทศนิกาย ชาตกปาเลีย ส่วนฉนวนาฏตา ชาตกฏฐกถา ปฐโม ภาค-ทลโม วคโค**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2533.
- _____ . **พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย**. ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539.
- _____ . **อรรถกถาภาษาบาลี**. ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, โรงพิมพ์วิญญูณ, 2532.
- _____ . **ฎีกาภาษาบาลี**. ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539.
- _____ . **ปกรณ์วิเสสภาษาบาลี**. ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์วิญญูณ, 2539, มหามกุฏราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาบาลี**. ฉบับสยามรัฐสภาราชวิทยาลัย, 2525.

ข. เอกสารชั้นทุติยภูมิ

- งานอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนัง กองโบราณคดี กรมศิลปากร, **ภาพไตรภูมิและชาตกที่เสากภายในพระวิหารหลวง วัดสุทัศน์เทพวรารามราชวรมหาวิหาร**, หน้า 135 และการบรรยายรายละเอียดของภาพดูได้ในหน้า 141.
- ชาตก, **หนังสือที่ระลึกงานฉลองสิริราชสมบัติครบ 50 ปี เรื่องนิบาตชาตก เล่ม 1**. บุญย นิลเกษ,ดร., **อุดมการณ์ชีวิตแบบพระโพธิสัตว์ (เล่มที่ 1 ตอน อุดมการณ์และกำเนิดพระโพธิสัตว์)**, กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2534.
- ป๋วย แสงฉาย, **พระเจ้า 500 ชาติ ฉบับพิสดาร**, กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ลูก ส.ธรรมภักดี, 2539.
- พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, **พระราชวิจารณ์ว่าด้วยนิทานชาตกในประชุมศิลาจารึกภาคที่ 5**, ม.ป.ท., 2515.
- พัฒน์ เฟื่องลา, **ชาตกกับวรรณกรรมไทย**, กรุงเทพมหานคร: คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2530.
- พิสิฐ เจริญสุข, **เกร็ดความรู้ในนิทานชาตก**, กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา, 2539.
- พูนศักดิ์ ศักดานุวัฒน์ และจอม บุญตาเทศ ป., **นิทานชาตก พระเจ้าห้าร้อยชาติ**, กรุงเทพมหานคร: ธรรมบรรณาการ, 2516.
- ศักดิ์ศรี แย้มนันทดา, **วรรณคดีพุทธศาสนาภาษาไทย**, กรุงเทพมหานคร: คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2543.
- สุรพงษ์ จันลิ้ม, “ศึกษาวิเคราะห์คุณธรรมจากชาตก ตามที่ปรากฏในสาระการเรียนรู้พระพุทธศาสนา ตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานระดับชั้นมัธยมศึกษา พุทธศักราช 2544”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ

ราชวิทยาลัย, 2547.

สุริย์พร แซ่เอี้ยบ, “การศึกษาหลักธรรมจากนิทานชาดก ที่ปรากฏในภาพจิตรกรรม พระวิหารหลวง วัดสุทัศนเทพวราราม”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, บัณฑิตวิทยาลัย:

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2554.

สีบพงศ์ ธรรมชาติ, รศ.ดร., **วรรณคดีชาดก**, กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, 2542.

สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช (เจริญ สุวฑฺฒโน), **ทศบารมี ทศพิธราชธรรม**,

กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัดชวนพิมพ์, 2532.

สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี, **ทศบารมี ในพุทธศาสนาเถรวาท**, พิมพ์ครั้งที่ 3,

กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2534.

ควรบำเพ็ญซึ่งทานศีลการให้
หนึ่งให้ของ สองธรรมะขณะมาร
เป็นผู้ให้ดีกว่าเป็นยาจก
เป็นผู้ขอสั่งเขาไม่เข้าที่
สงฐานะวิจัยให้เห็นแจ้ง
เป็นผู้ขอ ผู้ให้ ตามใจเรา

ท่านว่าไว้สวยงามสามสถาน
อภัยทานที่สามงามเหลือเกิน
มีคนยก คนรัก มีศักดิ์ศรี
เสียศักดิ์ศรีคนซึ่งรังเกียจเรา
อย่าเคลือบแคลงกังขาอย่างเงา
จะเลือกเขาอย่างไรหนคิดให้ดี
(พระราชปรียัติสุธี : ประพันธ์)
หนังสือ พระเจ้า 30 ชาติ ส.รัตนรัตติ